

2007

HEFTET RINGERIKE

RÅVE

Harald Vibe

Heftet Ringerike 2007

Redaksjonelle adresser:

Else Marie Abelgård

E-post: toreabe@online.no
Tlf: 32 14 52 03

Kristoffer J. Kristiansen, redaksjonssekretær

E-post: kristoffer.kristiansen@statkart.no
Tlf/Faks: 91 58 20 52 / 32 11 81 01

Bjørn Geirr Harsson

E-post: bjorn.geirr.harsson@statkart.no
Tlf/Faks: 91 56 30 03 / 32 15 99 22

Torbjørn Paule

E-post: topaule@online.no
Tlf: 92 85 61 50

Sigurd Huseby, forretningsfører

E-post: sigurd.huseby@statkart.no
Tlf/Faks: 97 70 80 20 / 32 13 52 46

Frank Tverran

E-post: frank@tverran.no
Tlf/Faks: 97 59 55 20 / 32 13 18 02

Redaksjonens postadresse:

Heftet Ringerike v/B. G. Harsson, Nedre Grøndokkvei 17, 3531 Krokkleiva.

Heftets hjemmeside:

www.heftet-ringerike.com

Forsidebilde:

Morten Leuch d.y. 1732 - 1768, Sørkedalsgodset – omtalt i stykket om Stubbalsforliket.
Maleri av E. G. Thunmarck
Fra heftet: "Morten Leuch d. y.'s dagbok 1757 - 1762".

Heftet Ringerike 2007

(hefte nr. 79)

Utgitt av
Ringerike Historielag
Ringerike Ungdomslag
Stiftelsen Ringerikes Museum

Redaktør: Bjørn Geirr Harsson

ISBN-13: 978-82-996833-6-4

Grafisk utforming og produksjon: Idéverkstedet AS
Opplag: 4 800 eksemplarer

Det faglige innholdet i innsendte artikler og bilder er forfatterens ansvar. Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte artikler i samarbeid med forfatterne og til å forkaste innlegg. Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon. Publiseringsvilkårene innebærer at Heftet Ringerike har rett til å arkivere og utgi stoff i elektronisk form. Innsendere av stoff kan reservere seg mot at deres stoff distribueres elektronisk. Dette må i så fall være avtalt med redaksjonen i tilknytning til innsendelsen av stoffet.

Årets hefte

Årets hefte er nr. 79 i rekken. Også i år har redaksjonen prøvd å få en god spredning når det gjelder innhold og geografisk dekning.

Om Stubbalsforliket i 1759 har det vært sagt og skrevet mye. I sin artikkel om emnet utfyller Sverre Grimstad historien om bakgrunnen og selve forliket, dvs. hvordan grensene for det store Sørkedalsbruket ble fastlagt på 1700-tallet, og hvordan uklarheter fra den gang er blitt hengende frem til vår tid.

Vi opplever hvert år at det er markeringer av åremålsdager for lag, foreninger, bedrifter og til og med kommuner, som leserne av Heftet Ringerike får ta del i. Som en liten overraskelse i år, fikk redaksjonen en artikkel om det korte livet til en hittil ukjent poet fra Hole, Olav Hurum. Ellers får vi med stoff om kirker, butikker og ølbrygging, foruten artikler i aviser/patentblad på 1800-tallet. Det er sikkert ukjent for de fleste at de første flygningene på Ringerike fant sted i 1919, og at vi har hatt fire spiker- og jernverk i distriktet. Selv om Kari Hiran har vært omtalt ved mange anledninger tidligere, så inneholder årets hefte ny informasjon om henne. Vi har fått med minneord om Trygve Gjerald som var forretningsfører for Heftet Ringerike gjennom 20 år.

Heftet har beholdt utseendet fra i fjor, og redaksjonen er uendret fra forrige utgave. Vi benytter anledningen til å takke alle bidragsyterne som gjør det mulig å utgi Heftet Ringerike med nye interessante bidrag til lokalhistorien. Vi retter også en spesiell takk til de skoler og elever og andre frivillige som deltar i salget av Heftet Ringerike, og som bidrar til at vi fortsatt kan holde en lav utsalgspris.

Redaktøren

Innhold

Sverre Grimstad	Stubbalsforliket 6.-9. juni 1759.....	3
Sten Høyendahl	Fra Skamarken på Tyristrand til Benteplassen på Krokskogen.....	11
Raymond Sørstrøm	De første lokale flyverne på Ringerike.....	15
Frank Tverran	Hønefoss kirke.....	17
Fred Harald Nilssen	Kirkeskipet i Bønsnes kirke.....	20
Christopher Hals Gylseth	Bjørklund gjennom 100 år.....	22
Paal Kahrs	Spikerproduksjon og jernverk på Ringerike.....	26
Kolbjørn Gulliksen	Sperillbanen Kort levetid for Jernbane i Ådalen.....	30
Illustrered Nyhedsblad 3die Oktober 1858	En norsk Jentes Indtagelse i Bjerg 1720.....	32
Ragnar Nøklebye	Minner fra Hønefoss på 1940- og 1950-tallet.....	37
Ragnvald Lien	Eventyrløpet over Holleia.....	40
Margit Harsson	Gamle landhandlerier i Hole.....	45
Bjørn Knoph	Sydame i over 60 år.....	50
Kjell E. Hurum	Olav Hurum – den ukjente poet fra Hole.....	52
Preben L. Johannessen	Noe er i gjære... – Litt om øl og ølbrygging i eldre tid.....	55
Per Kveseth	Follum Brugs Arbeiderforening 100 år.....	58
Olav Lindstad	Norderhov kirkekor og orkester.....	64
Per Eiliv Moi	Da Hole kommune fikk selvstendigheten tilbake.....	66
Norsk Patentblad 1893	En oppfinnsom Hønefoss-borger.....	69
Jo Filseth	Annonsepaltene i en lokalavis under krigen 1940-45..	70
Bjørn Knoph og Fred Harald Nilssen	Minneord om Trygve Gjerald.....	72

Sørkedalsgodset ble etablert i 1649 av Morten Lauritzen, sorenskriver i Aker og senere byråd i Christiania. Han var også en rik handelsmann som på denne tiden ga flere lån til Kongen, med pant i gårder og store skogstykker som på den tiden var krongods. Da lånene ikke ble innfridd, overtok Lauritzen pantet som dermed ble grunnlaget for godsformingen.

Foto: Lovenskiold Skog arkiv

Husene på Stubdal i 1916, sett fra vest. På gårdsplassen fant Stubdalsforliket sted 6. juni 1759.

Stubdalsforliket

6. – 9. juni 1759

Sverre Grimstad

Morten Lauritzens arvinger og etterkommere utvidet Sørkedalsgodset stadig nordover ved å kjøpe opp store skogstykker. I 1663 ble Heggeli Skog kjøpt og i 1701 var godset også blitt eier av Stubdal og Storflåtan Skoger. Da så Ågårdslia Skog ble kjøpt i 1720 var hele Langlivassdraget og Heggelivassdraget tilhørende Sørkedalsgodset. Dette var viktig, siden fløting var enkleste utdriftsmulighet for tømmeret. Skogteigenes grenser var imidlertid bare vagt beskrevet i salgspapirene, nærmest bare "rådeler" og det kunne være tvil om hvor de gikk. Derfor ble de ikke akseptert fullt ut av ringeriksbøndene, og i tillegg mente de at kongen ikke bare hadde solgt krongods, men også deler av almenningen deres. Bøndene drev dessuten et utstrakt seterbruk i områdene som var solgt, noe som ga dem fortsatt rett til bygningsmaterialer til hus og gjerder, ved og beiterett, dessuten jakt og fiske til eget bruk. Dette benyttet de seg av i stor grad, og tøyte grensene svært langt også på

dette området. Mye hogst ble det, ikke bare til seterbruk, men også for frakt til bygda. Tjuvjakt også, med langt større uttak enn det setrene trengte.

Dette måtte gå galt. Sørkedalsgodsets eiere følte at deres rettigheter som grunneier var betydelig utvannet og svekket. Med sine store økonomiske ressurser satte de advokater til å forsvare interessene sine i dette området. Skogen hadde stor verdi og mye sto på spill. I 1701 og 1705 fikk de endelig saker de kunne bringe for retten med håp om domfellelse. Det ble konstatert ulovlig hogst av ringerikingene ved Vikseter og Åbortjernene nord for Storflåtan, et stykke inne på Sørkedalsgodsets område. Rettsakene endte imidlertid i forlik, siden begge partene nå ble enige om at grensen i dette området heretter skulle gå fra en delestein som ble satt opp nord for Vikseter i rett linje østover til en lignende delestein på en bergnabbe i sydhellingen på Øyangsåsen, en strekning på to kilometer. De var også enige om at herfra

gikk delet i en ny rett linje sydøstover til "høyeste Blixsiøe Aasen nord for Blixsiøe Vandet" (dagens Lortholkolle). Dette er den første grensemerking vi vet om fra denne delen av Marka, og delesteinene står fortsatt.

Hammers situasjonskart 1758

Det ble imidlertid ingen bedring i den ulovlige hogsten og ikke minst barkeflåingen. Barken ble brukt til å dekke takene på seterhusene. Bjørkenever var best, deretter furubark men disse tresortene fantes det lite av på Krokskogen. Granbark var derfor mest utbredt. Det ble gjerne lagt både to og tre lag, siden barken hadde en tendens til å sprekke etter en stund. Bare den nederste, kvistfrie delen av treet ble brukt og det gikk med bark fra rundt 200 trær bare til å dekke et hus, og varigheten var ikke lenger enn to-tre år. Barkeflåing resulterte i at trærne tørket ut og ikke lenger var brukbare til tømmer. Derfor var det ulovlig siden det var til stor skade for skogen. Likevel var det svært utbredd på denne tiden og

Foto: Sverre Grimstad

Den siste av 29 L'er ble hugget inn på Danielshøgda.

Foto: Sverre Grimstad

Røysa ved Møkkalitjern, hvor speilvendt L ble funnet i september 2006 av holeværingen Rolf Hatlinghus, Løvenskiolds skogsjef.

tvistene fortsatte på 1700-tallet. I 1756 var det klart for nye prosesser etter nettopp barkeflåing både ved Vikseter og Vakerseter. Sakene ble imidlertid stadig utsatt eller anket, og 24. og 27. juli 1758 skulle de igjen for retten. Sørkedalsgodsets eier Morten Leuch (1732-68) var for lengst blitt utålmodig og samtidig kraftig irritert over alle ulovlighetene og ville nå ha en slutt på dem siden tømmerprisene var stigende. Derfor forlangte han en offentlig landmålingsforretning for grenselinjen mot almenningsskogene i vest og nord, slik at han hadde et skikkelig grunnlag for å påvise at grensen var overskredet gjentatte ganger. Samtidig ønsket han at deler av grensen mot Ancher og Hiorts Nordmarksgods i øst også skulle bestemmes fra Lortholkollen og sydover. Her var det ingen tvist, men nærmest snakk om en justering over hvor det var mest fornuftig at grensen skulle gå i forhold til skogsdriften. Ringeriksbøndene hadde ingen innvendinger, trygge som de var på at deres almenningsretter ville bli vektlagt og at grensen ville bli trukket deretter.

Som leder ble valgt "Cancellie Raad og Hans Kongelig Majestæts General Conducteur udi Akershuus Stift (bispedømme) Christopher Hammer (1720-1804), en stilling han hadde hatt siden 1753. Alle involverte parter ble innkalt

til rettslig møte på Stubdal gård 14. juli 1758, deriblant den nylig utnevnte fogd for Ringerige og Hallingdal William Lembach (kronens skatteinnekrever), sogneprest i Lier Mads Grøn Kreidahl, 17 gårdbrukere fra Ringerige og ikke minst de anklagede for den ulovlig hogsten og barkeflåingen ved Vikseter, Lars Madsen Sørum og Anders Sørensen Hurum, og tidligere sorenskriver Christian Palludan (1696-1773) for det samme ved Vakerseter, som var seter for sorenskrivergården Vaker. Ingen møtte utenom Christopher Danielsbraaten på vegne av Lommedalsalmenningen i syd, to lagrettemenn fra Hole, dessuten Leuchs procurator (advokat) Leonhard Scheitlie (1717-1800) sammen med to fullmektiger og Leuchs kompanjong og fetter James Collett (1728-97). De hadde ankommet Stubdal fra Bogstad dagen før, etter en ridetur på tre mil. Scheitlie hadde med seg to tidligere produserte grensekart som ble overlevert Hammer. Det ene var laget av Peder Halvorsen over grensen til Sørkedalsgodset fra Danielshøyden til Sandbekkrøysa i 1730-årene, da Madame Karen Leuch (1670-1756), Mortens bestemor hadde flere prosesser gående mot aggressive ringeriksbønder. Peder Halvorsen var forvalter ved Hakedals Jernverk som ble drevet av firmaet Collett & Leuch og som Madame Leuch var engasjert i

på denne tiden. Kartet dekket Heggeli, Stubdal og Storflåtan Skogstykker mot Krokskogen Almenning og mot Spålsskogen, hvor det var tvist mellom Nordmarksgodset og haugsbøndenes del av almenningen. Halvorsens kart viste bare selve grenselinjen pluss vannet Storflåtan som var sentralt beliggende i området hvor de fleste ulovlighetene fant sted. Det andre kartet viste grovt grensen mellom Nordmarksgodset og Sørkedalsgodset fra Sandbekkrøysa til tre bergnabber øst for Langlidammen (gamle). Scheitlies instruks var at disse kartene skulle følges, tidligere merker gjenoppfriskes og nye settes, hele tiden i enighet mellom partene. I tillegg skulle Hammer tegne inn terreng og vann som han så eller ble underrettet om av vitnene (kjentmennene) underveis. Scheitlie selv var forhindret fra å delta, men satte i stedet inn Leuchs to fullmektiger Ole Øwergaard og Lars Wecherød.

Særlig Halvorsens kart var nyttig for Hammer da han startet grensegangen fra nettopp Danielshøyden 15. juli med de to lagrettemennene og ti vitner i tillegg til Øwergaard og Wecherød. Tre dager brukte de på å arbeide seg nordover til Stubdal etter Peder Halvorsens merkesteder på Vivangsmynen, Kampeknatten (Mørkreiåsen), Kustenen, røis ved Møgelitjernet, Nybuetjern

(Nibbitjern), Langebro, Skotkleven og Stubdahlskampen. Underveis påviste de flere steder hvor det var hugget tømmer og foretatt barkeflåing på feil side av grensen. Fra Kustenen kunne de også se at det samme var skjedd ved Vaker seter. Neste dag, 18. juli, brukte kommisjonen til å korrigere grensen rundt Stubdal, Persløkken og Jammerklos havnehager, og deretter anviser grensen fra Åsabekken til en gammel demning ved Damtjern som ikke var større enn at det meste av vannet var myr. Ved østenden av myra rant Rødbekken ut, og da kommisjonen kom hit var det blitt kveld og de overnattet igjen på Stubdal.

De to neste dagene brukte de på strekningen fra Rødbekken forbi den gamle delestene nord for Vikseter til en stor røys på Øyangsåsen. Herfra gikk de i rett linje forbi en korsmerket delestein og til "Spolsberget eller Blegsjøåsen" (Lortholkollen). Mer rakk de ikke før kvelden kom, men det fortelles ikke hvor de overnattet. Den nærmest tilgjengelige plassen var Lortholseter.

Den 21. juli var det dårlig vær med så mye regn "at ei nogen med saadan Forretning kan være ude i Marken, allerhelst i disse lange og vanskelige Strækninger hvor man ei kan træffe nogen Sæter eller Huus paa denne Kant af Strækningen førend man kommer til Aagaardsli, hvorfor man maatte befrygte at kunne komme til at blive Natten over i den vilde Skov uden at komme til Hus, derfor begjærede Hammer forretningen opsadt til i morgen. Man behøver dessuden denne dag til at kunde opskrive og optegne alt hva man de øvrige Dage har andtegnat paa disse vidtløftige og besværlige Strækninger, som gaar over store Stenurer, dybe Dale, Myhrer, høie Bjerge og Fjelde hvorover man med største Besværlighed var kommen frem."

De tre neste dagene ble brukt til å gå opp grensen fra Lortholkollen til Sandbekkrøysa, Hundtjern, Hundtjernskampen, Rolighaugen og til "tre bergnaber" på høyden øst for søndre ende av Langlivannet (Smedmyrkollen). De overnattet sannsynligvis på Aagaardsli (Langlia). Ved Sandbekkrøysa sluttet Peder Halvorsens kart, noe som gjorde at kommisjonen ble mer usikker på hvor grenselinjen nøyaktig gikk

videre. Her møtte imidlertid Ancher og Hiorts fullmektig Hans Borch opp for å være med som vitne det siste stykket. Likevel hadde mennene som målte opp strekningene med stenger, store problemer med å ta seg frem i riktig linje. De måtte "gå over stub og bratte Fjelde og Stenurer som fast (nesten) var ufremkommelige". Den oppmålte grensen ble derfor noe svingete og omtrentlig, og det ble besluttet å gå den opp på nytt og merke den ved en senere anledning i rette linjer fra de "tre bergnabene" til Rolighaugen og fra Hundtjern til Sandbekkrøysa. Det skjedde i september 1759. Hammers rapport og kart fra juli 1758, sammen med kartkorleksjon fra september 1759 ble tinglyst 12. november 1759.

Hammers grensegang ble avsluttet ut på dagen 24. juli 1758, samme dag som de annonserte rettsakene skulle starte. De var imidlertid igjen blitt utsatt, denne gang til 17., 18. og 21. august samme år, og dermed rakk Hammer å tegne både kartet og tre kopier som han hadde forpliktet seg til før rettsaken fant sted.

Rettsmøter i august 1758

17. og 18. august 1758 innkalte den ferske sorenskriver for Ringerike og Hallingdal, danske Niels Michelsen Leth (1721-77) til nytt rettsmøte på Stubdal angående den ulovlige hogsten ved Vikseter i Stubdal/Storflåtan Skog, tilhørende Sørkedalsgodset. Han hadde med seg åtte edsvorne lagrettemenn, fogd Lembach og en vikar for Ringerikes lensmann Engebret Hesselberg, som hadde sykdomsforfall. Muligheten var stor for at det nå skulle komme en avgjørelse i de stadig utsatte prosessene mellom ringeriksbøndene og Sørkedalsgodset, og bøndene møtte nærmest fulltallig opp. Leonhard Scheitlie ankom dagen før direkte fra Bogstad, med Hammers nye situasjonskart i bagasjen. Det var på hele 116,5 x 116,5 cm i størrelse og var pakket godt inn i et beskyttende papprør. Bøndenes tidligere leder Christian Palludan, sorenskriver over Ringerike og Hallingdal 1726-54, viste ikke lenger noen interesse for saken og var ikke tilstede siden han selv var anklaget i en lignende sak. Det gjorde derimot hans tidligere fullmektig, procurator Nicolay von Helm, men bare for å si at bøndene hadde trukket

han fra saken, ja rett og slett sagt han opp få dager i forveien. De var sikre på at processen igjen ville bli avvist eller utsatt av retten og at de derfor kunne klare seg uten Helms hjelp og omkostninger heretter. Det skulle vise seg å være en grov og avgjørende feilvurdering av bøndene. Scheitlie ga til og med Helm ros for den altfor gode jobben han hittil hadde gjort for motparten med sine procuratorknep som resulterte i gjentatte utsettelse av rettsaken, noe som var til bøndenes fordel. Nå fikk han nærmest fritt spillerom mot de etter hvert hjelpeløse bøndene. Han hadde innkalt 13 vitner, fem fra Ringerike og åtte fra Sørkedalen, alle edfestet. Samtlige aksepterte uten motforestillinger delelinjen som var tegnet inn på Hammers kart, og forklaringene deres ble skrevet ned og undertegnet. Deretter gikk Scheitlie til et hardt, verbalt angrep på ringeriksbøndene som han anklaget for å snakke usant mot bedre vitende, drive med bakvaskelse og sladder, gi uriktige vitnemål, ha vrang gemytter og forsøke å presse Leuch for penger. De hadde selv gått med på Hammers offentlige delegang, noe det fremlagte situasjonskart var et resultat av og nå fikk de sannelig se til å godkjenne det også! Det var et voldsomt og skarpt utfall han rettet mot bøndene, og det ble stående uimotsagt siden de ikke lenger hadde noen talsmann. Sorenskriver Michelsen hadde imidlertid fått direktiver fra Rentekammeret (dagens finansdepartement) om at en avgjørelse i prosessen måtte bero inntil en landmålingskommisjon, ledet av kaptein og generallandmåler for hele Norge, Christian Fredrik Knoph hadde sett nøyere på Hammers kart og almenningsgrensen. Dermed ble det likevel en ny utsettelse, nå til 6. juni 1759. Tre dager senere, 21. august 1758 ble igjen retten satt, denne gang på Langebro hvor delet gikk mellom Stubdal/Storflåtan Skog og Heggeli Skog. Nå gjaldt det den ulovlige hogsten og barkeflåingen ved Vaker seter i Heggeli Skog, hvor Palludan fortsatt var under anklage selv om en dom var gitt til hans fordel i september året før. Den var imidlertid anket av Leuch. Igjen møtte Nicolay von Helm, men bare for å si fra at han også her var tatt av saken. Dermed møtte ingen på Palludans vegne, heller ikke han selv, mens Scheitlie igjen hadde med seg 13 edfestede vitner, seks fra Ringerike,

Foto: Oslo Bymuseum

Morten Leuch d.y. 1732 - 1768
Maleri av E. G. Thunmarck

Fra heftet: "Morten Leuch d. y.'s dagbok 1757 - 1762".

syv fra Sørkedalen. De avga også, alle som en erklæringer som støttet Hammers kart. Likevel utsatte sorenskriver Michelsen også denne saken av samme grunner som noen dager tidligere, nå til 8. juni 1759.

Scheitlie var irritert og skuffet, ja skikkelig forbannet! Denne saken hadde pågått siden september 1756, og var i utgangspunktet for han en fillesak. Noen bønder hadde hugget noen trær og flekket bark på feil side av en skogsgrense som var fastsatt over 50 år tidligere. Kunne de ikke bare innrømme feilen sin, betale de få riksdalerne det kostet og deretter holde seg på riktig side av grensen? Nå var tålmodigheten hans på bristepunktet, og han var skikkelig lei disse lange reisene på hesteryggen fra Bogstad til Stubdal for stadig å krangle med stridige bønder uten respekt for lovlige og tinglyste eiendomsoverdragelser og grenser. Likevel fikk de støtte av et unnfallende rettsapparat som ikke hadde evne og vilje til å ta en endelig avgjørelse, og dette ønsket han ikke lenger å fortsette med. Han hadde viktigere ting å foreta seg i byen. Derfor tok han nå med seg fogd Lembach og sorenskriver Michelsen de tre milene tilbake til Bogstad hvor de ankom 21. august om kvelden. Hele neste dag var de der, og tilstede var foruten Morten Leuch også broren

James, fetter James Collett og revisor Hiort blant flere. Hva de snakket om kan vi bare gjette oss til, men det ble nok ikke bare fortalt jakthistorier mens de spaserte i den vakre parken ned mot Bogstadvannet. Enkelte direktiver eller forslag til løsninger ble nok også gitt. Under middagen om kvelden ble det så skålt både for fogden og sorenskriveren, og neste morgen, den 23. august forlot de Bogstad igjen sammen med Scheitlie. Vi vil tro at de to embetsmennene fra Ringerike lot seg påvirke av den oppmerksomheten og oppvarmingen de fikk i de fornemme og staselige omgivelsene som hersket på Bogstad gård allerede på denne tiden, hvor det også fantes personer som med sine forbindelser kunne avgjøre deres videre jobbskariere. Sorenskriveren sendte i hvert fall et brev til Rentekammeret i desember 1758 og ba om at Knophs innblanding måtte avvises og at saken fremmes og dom avsies som planlagt i juni 1759. Han fikk støtte av Buskeruds amtmann Just Must, og Rentekammeret aksepterte synspunktene siden Knophs arbeid viste liten fremgang. Dermed var viktige forberedelser allerede gjort til endelig å få en avslutning på disse langdryge sakene.

Stubdalsforliket 1759

Hammers situasjonskart dannet grunn-

Foto: Sverre Grimstad

L på Mørkreiåsen (høyeste punkt i Hole kommune)
nordøst for Kampeseter.

laget for at tvistene og prosessene som i lang tid hadde pågått mellom Sørkedalsgodset og Krokskogens Almenning om hogstrettigheter og barkeflåing nå skulle komme til en avgjørelse. 6. juni 1759 ble endelig dette viktige rettsmøtet gjennomført på gårdsplassen på Stubdal hvor bøndene igjen møtte uten procuratorhjelp. Vitnenes edfestede erklæringer fra august året før ble lest opp og protokollert som riktige. Begge partene godkjente nå Hammers kart som riktig delelinje, og at spon eller kløvninger heretter skulle erstatte bark til takdekking. Dette gikk fort unna og avtalen ble undertegnet allerede samme dag og striden bilaget en gang for alle.

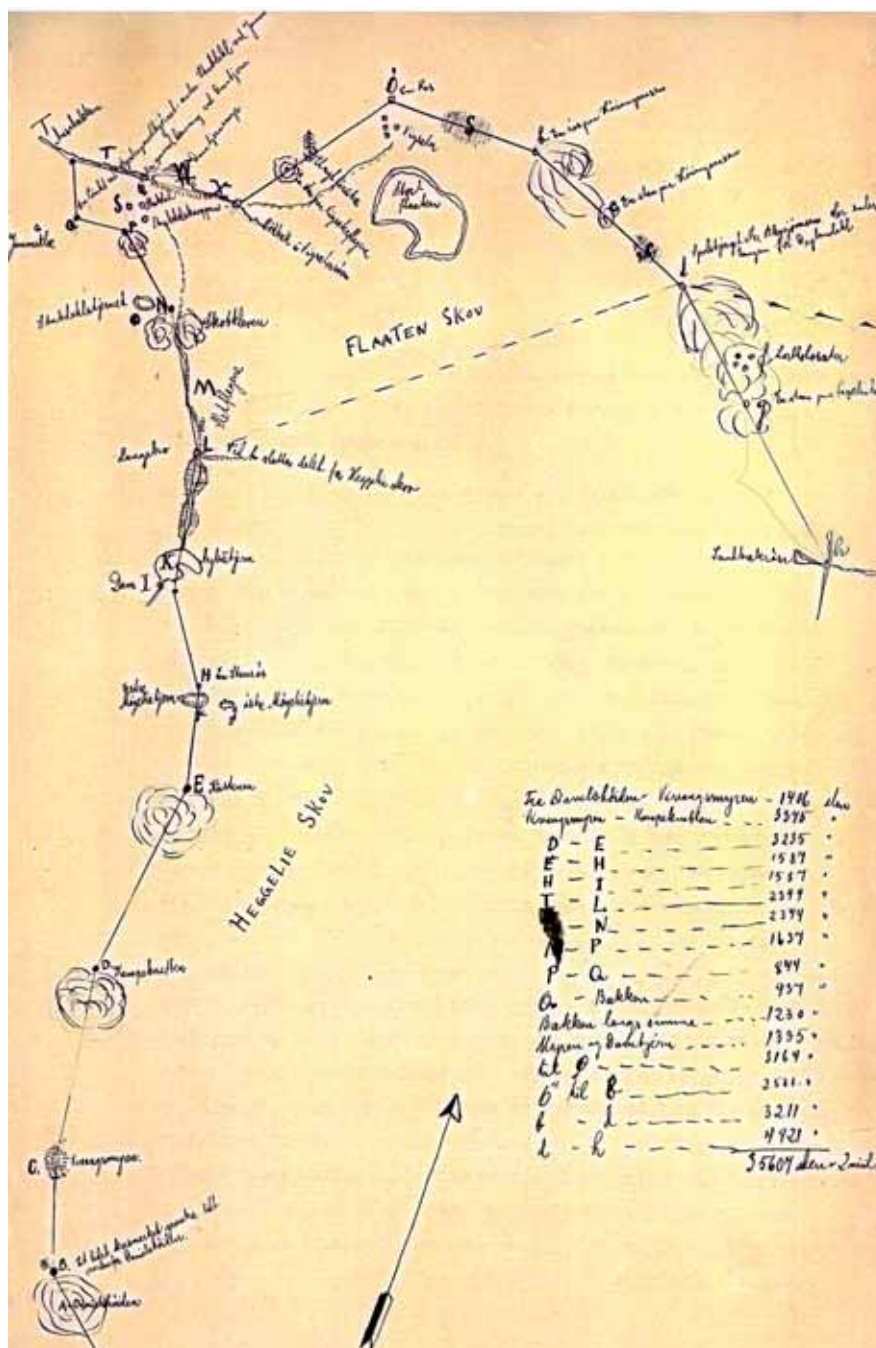
Både fogd Lembach og sorenskriver Michelsen var selvsagt tilstede med de åtte edsvorne lagrettemennene. Michelsen ledet rettsmøtet og skrev også ned selve forliksteksten, som ble undertegnet av 19 ringeriksbønder, og Scheitlie på Leuchs vegne. Scheitlie var også den drivende kraft for gjennomføringen av møtet. Som ved tidligere rettsmøter ankom han Stubdal dagen før, godt forberedt og igjen medbringende Hammers kart. Bøndene ble lokket med at alle løpende prosesser mot dem ville bli avsluttet dersom de nå godkjente kartet som den rette og endelige grense mellom almenningen og Leuchmarken (Sørkedalsgodset).

Dessuten fikk de løfte om hogst og drift på Leuchs side av grensen, med samme betaling som hans egne leiendinger. Seterrettene skulle de også få beholde(!), samt at alle omkostninger ved møtet skulle frafalles. Disse "løftene" falt i god jord og underlegne bønder var nærmest maktesløse mot den rettslige overmakten. Det er nesten pinlig å lese den ydmykende teksten i forliket, som ser ut til å være et rent diktat fra Scheitlie, nedskrevet og godkjent av Ringerikes egen sorenskriver. I dag ville vi sagt at dette var rått parti, og bøndenes eneste innflytelse var at de skrev under. I ettertid angret de nok bitert på at de året før hadde sagt opp sin erfarne og dyktige fullmektig von Helm, og savnet av deres gamle kriger og leder Christian Palludan var også stor. Han var for lengst lei all kranglingen og rettsmøtene som han selv fortsatt var en del av. Prosessen mot han var ikke endelig avgjort, og han valgte derfor å holde en lav profil. Hans sorenskrivertid var forbi og i 1756 hadde han dessuten solgt gården Vaker til sin etterfølger Niels Michelsen og flyttet deretter til Christiania. Palludan var derfor totalt fraværende under de rettslige møtene på Stubdal 6. juni og Langebro 8. juni, som altså begge endte med et "forlik". Avtalen ble tinglyst på høsttingene i Hole og på Norderhov i oktober 1760 og dermed rettskraftig.

Grensen merkes med bokstaven L Scheitlie var imidlertid ikke fornøyd før grensen også var skikkelig merket en gang for alle. Siden viktige embetsmenn som sorenskriver Michelsen, fogd Lembach, åtte lagrettemenn og 12 vitner som alle var edsvorne likevel var samlet, fikk han dem med på en rettslig grensegang som startet umiddelbart. Godt forberedt som han var, hadde Scheitlie også med seg to steinhoggere som skulle hogge inn Leuchs bumerke, bokstaven L på strategiske og viktige punkter langs grensen. Selv var han allerede godt kjent med delelinjen siden han hadde studert både Halvorsens og Hammers kart grundig på forhånd. Dermed kunne han nærmest kontrollere og kanskje også påvirke vitnene slik at de utviste grensen riktig. Det er vel liten tvil om at også denne grensegangen var forhåndsbestemt av Scheitlie.

7. juni 1759 dro 25 mann (!) til Lortholkollen hvor de startet, og den første L ble

Peder Halvorsens kart produsert for Madame Leuch i 1731. Det viser for første gang grenser mellom Krokskogallmenningen og Sørkedalsgodset.

Kartet var grunnlag for Hammers grensegang i 1758.

Her blir kartet offentliggjort for første gang.

hogget inn allerede etter "18 Skridt nord-vestlig fra Røsen paa en Bergnabbe". Siden gikk det slag i slag, og grensen ble merket med 11 L på tilbaketuren til Stubdal samme dag. Ved 20-tiden kom det et voldsomt regnvær slik at protokollen ikke lenger kunne skrives. Derfor avsluttet de denne lange og slitsomme dagen med å hogge inn en L både på nord og sydsiden av en stor stein som lå på en høyde 40 meter syd for "Aasebækken", litt øst for delelinjen. Dermed visste de hvor de skulle starte neste dag.

8. juni ble retten satt på ny, og dagen startet med en skikkelig krangel om hvor grensen skulle gå mellom Stubdal og Jammerklos havnehager. Også Hammer hadde året før vært usikker på dette punktet, og tilslutt bare trukket et rett linje gjennom terrenget, noe som gjorde at begge havnehagene ble berørt. Det passet dårlig rent praktisk, og retten ville endre på delet. Scheitlie var imidlertid steil og argumenterte for at Hammers kart, som alle hadde akseptert under forliket to dager tidligere,

Foto: Sverre Grimstad

Lortholkollen med røys og bolt. Finnerudseter ved Spålen i bakgrunnen.

fortsatt skulle gjelde også her. Etter hvert forsto han imidlertid at ingen delte synspunktene hans og ga delvis etter "for å vise Leuchs føyelighet og gode vilje". Scheitlie sørget imidlertid for at hans reservasjon ble ført inn i protokollen! (Delet mellom de to havnehagene ble imidlertid endret for tredje gang av Peder Anker og Abraham Hesselberg, som hadde overtatt både Hesselberg gård og lensmannjobben etter faren Engebret som døde i 1766. Hesselberg eide husmannsplassen Jammerklo og etter et langt, sosialt og hyggelig møte på Bogstad gård i desember 1785 ble de enige om en mer fornuftig og praktisk delelinje på dette korte stykket). Så jobbet kommisjonen seg opp på Lushaug, videre til Skotkleiva og derfra langs Vakerseterveien til Langebro, og hele tiden ble grensen markert med flere L. På Langebro endte Stubdal/Storflåtan Skog og Heggeli Skog begynte. De gamle vitnene ble dimmitert og nye vitner møtte som også ble tatt i ed. Nytt rettsmøte over Vakerseterhogsten ble holdt, med samme hastige agenda som to dager tidligere. Senere på dagen fortsatte de til Kustein, hvor det igjen var skifte av vitner før de ankom Kampeknatten (Mørkreiåsen) klokken 19:30 på kvelden. På denne strekningen så de gamle grenserøysen som var delvis ødelagt eller fjernet, noe som styrket Scheitlie i troen på at innhogde merker i fjell eller jordfaste steiner var en nødvendighet. "De maatte søge Hus på en seter i Marken ungefær ¼ Mil herfra (2,8 km) og Forretningen blev stillet i Bero til i morgen tidlig, som tiener alle vedkommende til

Efterretning". (Seteren var Kampeseter og avstanden bare en km).

9. juni ble igjen retten satt og de gikk videre over Vivangen til Danielshøgda som på den tiden var endepunktet for Heggeliskogen. Med gårdsdagens erfaring for hva ringerikingene kunne gjøre med de allerede eksisterende grenserøysene, ble avstanden mellom L'ene nå plassert tettere enn de to første dagene. Den siste ble hogget inn i "en lys Kampesten paa den østre Side" på sydsiden av Danielshøgda. Totalt var bokstaven L hogget inn 29 steder underveis leser vi i protokollen, som alle dagene ble ført av sorenskriver Michelsen. Scheitlie forlangte nå at hele grensegangen ble tatt opp til doms og godkjent som det riktige delet mellom Krokskogen Almenning og Leuchmarken (Sørkedalsgodset), slik det sto i Stubdalsforliket. Det aksepterte Michelsen. Han anså delestrekningen som riktig og lik teksten i forliket. Ingen protester var kommet og fogd Lembach hadde på kongens vegne heller ingen innsigelser. De åtte lagrettemennene og fem edsvorne vitnene ble sendt hjem, og Scheitlies jobb var over. Sliten, men tilfreds dro han på ettermiddagen 9. juni 1759 tilbake til Bogstad gård, hvor Morten Leuch ventet. Han var også godt fornøyd da han hørte resultatet, og undertegnet selv forliksteksten som Scheitlie hadde med seg. I dagboken sin skrev Leuch at "Scheitlie returnerte fra Aastedet paa Ringeriget udi een Sag imellom mig og eendeel Bønder formedelst deres voldsomme Adfærd i mine Skove, hvor det endelig kom til

et mavert forliig, som jeg holdt bædere end 10 feede Processer". Dagboken forteller videre at Morten Leuch var minst like opptatt av selskapslivet på Bogstad og at gården fikk ny låvebygning på denne tiden. Likevel ble det nok et ganske lystig, men kort middagsselskap på Bogstad den kvelden, hvert fall for Scheitlies del. Han gikk tidlig til sengs, etter mange lange, slitsomme men viktige dager i Marka. Scheitlie ble på Bogstad i to dager og ga nok Morten Leuch et langt og fyldig referat av hva som hadde hendt disse begivenhetsrike dagene.

Tilfredsstillende må det også ha vært da ankesaken mot tidligere sorenskriver Palludan ble gjennomført og tatt opp til doms 25-27. september 1759. Christiania lagting tilsidesatte rettsavgjørelsen fra 20. september 1757 og dømte Palludan for den ulovlige hogsten og barkeflåingen siden den hadde foregått på "Morten Leuchs sande eiendom". Hammers grensekart ble igjen brukt som grunnlag for domsslutningen.

Grensene endelig fastsatt

Etter 1760 ble det stille når det gjaldt grensene rundt den nordlige delen av Sørkedalsgodset. Visstnok satt almenningsbøndene igjen med seterrettene sine, men de fleste ble etter hvert kjøpt opp eller nedlagt. I dag er det bare fire seterretter fra Ringerike igjen som blir holdt i hevd inne i Sørkedalsgodset/Nordmarksgodset hvor det fortsatt er hus. Det er på Stubdalsseter ved Damtjern, Finnerudseter ved Spålen, Fagerliseter syd for Katnosa og Nedre Vakerseter ved Nordre Heggelivann.

Likevel ulmer det fortsatt i visse deler av befolkningen på Ringerike. De føler at tidligere generasjoner har blitt urettferdig og dårlig behandlet, og at mange feil avgjørelser ble tatt under Stubdalsforliket for snart 250 år siden, ja også under salget av Timannsstykket, en del av Spålsskogen i 1785. Derfor driver enkelte jakt og fiske i det tidligere Sørkedalsgodset fremdeles, som om det fortsatt var almenningsgrunn. Men, det skjer i lønndom, helst uten at offentligheten skal vite om det, i hvert fall ikke grunneier og rettsapparat. Under krigen 1940-45 sørget tjuvjakt for at Marka nærmest var utryddet for storfugl, elg og andre nyttedyr, og fortsatt smeller et og annet skudd som ikke er fyrt av på lovlig vis.

Foto: Sverre Grimstad

Tavlen som Palludan ga til Norderhov kirke i 1735. Sannsynligheten er stor for at Palludans hustru er brukt som modell for kvinneskikkelsen og Palludan som mannen på hennes venstre side.

Sorenskriver Palludan

Sverre Grimstad

Christian Palludan (1696-1773) fikk en slags heltestatus blant ringeriksbøndene fordi han lenge ble betraktet som deres sterke støtte, talsmann og forsvarer i prosessene som Leuchslekten på Bogstad anla mot dem. Han var født i Danmark i 1696 og var frem til 1726 kammertjener hos øverste krigssekretær von Rorbitz og het da Christian Michelsen. Palludan har han senere kunstig tilføyet og han valgte samtidig å sløyfe Michelsen. Selv uten formell utdanning søkte han og fikk samme året jobben som sorenskriver over Ringerike og Hallingdal. Han ble kalt "en lakeisorenskriver", som betydde at han ble tildelt embetet fordi han hadde utført tjeneste hos en innflytelsesrik person. Juridisk embetseksamen ble innført i 1736, men han tok den aldri. Det var tydeligvis nok på den tiden at en sorenskriver var edfestet og kunne lese og skrive, noe tittelen indikerer.

Ingen støttespiller

Palludan følte nok fort at hans danske bakgrunn ikke alene var nok til å bli godtatt av det øvre sosiale lag på Ringerike. Derfor giftet han seg nærmest umiddelbart med Anne Magdalene Ramm som var av god familie, og som styrket hans posisjon i lokalsamfunnet. I den første tiden leiet han gården Bjerke etter fogd Lars Michelsen, kjent fra Svenskeslaget i Nordkleiva og ved Nor-

derhov kirke i 1716. Her utøvet han sin sorenskrivergjerning med tingmøter og skifter, noe som var innbringende nok til at han bygslet Hverven gård fra 1730 og endelig kjøpte Vaker i 1739 for 850 rdl, som dermed ble sorenskrivergård. Vaker hadde seter på Krokskogen, som ble flittig brukt hver sommer. Husene trengte vedlikehold, og i juli 1750 skrev Palludan til Karen Leuch på Bogstad og ba om tillatelse til å ta ut tømmer til et påbygg på et av seterhusene. I brevet står det også at skogen, hvor Gagnum og Vaker seter ligger "er Madame Leuch tilhørende". Når han i 1756 ble anklaget for både ulovlig hogst og barkeflåing, og da påsto at det var almenningsskog, slo dette brevet sterkt tilbake på han, og Scheitlie brukte det flittig i de senere prosessene. Palludan hadde allerede gått av, eller blitt tvunget ut av sitt sorenskriverembete i 1754, men fortsatte som gårdbruker til nettopp 1756. Da solgte han Vaker til den neste sorenskriveren, Niels Michelsen Leth (1721-77) for 1300 rdl. Han var også dansk og gikk motsatt vei av Palludan når det gjaldt etternavnet sitt. Han sløyfet Leth og beholdt Michelsen! Året etter flyttet Palludan til Christiania, uten lenger å ha noen interesse for Ringerike og almenningens fortsatte kamp mot Leuchfamilien. Han sa også opp sin procurator og fullmektig Nicolay von Helm og rådet bøndene til å gjøre det

samme. Det fikk ødeleggende konsekvenser, for det var nettopp von Helm som hadde ført prosessene så langt fra Ringerikes side, ikke Palludan. Han var den eneste som var kvalitetsmessig og faglig jevnbyrdig med Scheitlie, og i hans fravær sto bøndene hjelpeløse tilbake. Ikke noe sted i 1750-årene er Palludan nevnt som en støtte og hjelp til bøndene, og da rettssaken mot han kom opp i 1756, gikk det også en parallell sak mot bonden Jon Schiørvold. Helm var forsvarer for dem begge, men måtte inngå et forlik for Schiørvold, som måtte betale 20 riksdaler til Karen Leuch og fem riksdaler til fattigkassen for den ulovlige hogsten. Han klarte imidlertid å få Palludan frifunnet for akkurat samme sak, men Madame Leuch anket og Morten Leuch vant tilslutt processen mot han i september 1759, da Hammers kart ble godkjent av retten som rette grenselinje. Palludan selv var ikke delaktig i noen av sakene. Han stolte helt og fullt på sin dyktige fullmektig Nicolay von Helm. Dermed ser det ut til at den danske, ufaglærte sorenskriver Christian Palludans opphold på Ringerike ikke gagnet bøndenes sak i noen særlig grad og i ettertid var uten faglig betydning, selv om han satt i embetet sitt i nærmere 30 år. Det blir riktignok trodd at Palludan utformet teksten i et brev som bøndene på Norderhov sendte til kongen

i februar 1757 hvor de ba om støtte til sin sak, men det kunne vel så gjerne ha vært Nicolay von Helm som skrev den.

Tavlen i Norderhov kirke

Et merkelig minne finnes imidlertid i Norderhov kirke i form av en tavle som forestiller Jesus mor og døperen Johannes omgitt av disiplene. Tavlen ble gitt av Palludan i 1735 i forbindelse med at han døde sin datter. Sannsynligheten er stor for at nettopp han og hustru Anne Magdalene er brukt som modeller for fremstillingen av de to sentrale personene på tavlen. Kanskje de ti disiplene også er tegnet med andre, fornemme ringerikinger som grunnlag? Det beste vi kan si om tavlen er at den er svært enkel og naiv, nærmest hjelpeløs i sin kunstnerform. "Anne Magdalene" som Jesus mor fremstilles som en ung, lubben og from skikkelse med hendene foldet, hvitkledd og med sjal over hodet. Hun er tavlens midtpunkt, med "Palludan" som døperen Johannes på sin venstre side. Han er glattbarbert, med lange, lyse krøller, et underfundig smil og

et blick som sannsynligvis skal forestille rettferdighet og klokskap. Disiplene, som omgir dem ser opp til dem i nærmest grenseløs beundring. Tavlen sies å være en dårlig kopi av Domenichinos berømte bilde av disiplene som drøfter den ubesmittede unnfangelse og blir kalt "Åndens utgydelse". Teksten forteller at den ble gitt "Til Dette Guds Huuses Prydelse anno 1735". Tavlen, som er 150 x 110 cm henger fortsatt i kirken, på en fremtredende plass.

Beskrivelse fra 1744

Ved siden av tavlen etterlot Palludan seg en "Beskrivelse over Ringerige og Hallingdal", levert i 1744 som en tvungen besvarelse på det danske kanselliets 43 spørsmål om tilstanden i Norge, noe alle landets embetsmenn måtte gjøre. Heller ikke denne besvarelsen var fullgod og ble innholdsmessig forbigått av den mer fyldige rapporten til den samtidige fogden Iver Wiel (1711-56). Han var sønn av en rik trelasthandler og skipsreder i Bragernes (Drammen), og hadde hatt stillingen som fogd siden 1736. Han

virket altså samtidig med Palludan, og forholdet mellom de to embetsmennene var nok ikke det aller beste. Oppkomlingen Palludan måtte bruke mye tid på å etablere seg i de øvre sosiale kretser på Ringerike, som Wiel allerede tilhørte. Palludan må ha opparbeidet seg en god slump penger ved hjelp av sitt embete, for det sies at han etablerte seg som eiendomsbesitter da han flyttet til Christiania. Barna hans fikk også gode medgifter, og datteren Anne Sofie giftet seg i 1755 med kaptein Andreas Tandberg på storgården Tandberg, medbringende en ikke ubetydelig formue. Derfor kan vi konkludere med at Palludan i hvert fall hadde vært flink til en ting, nemlig å mele sin egen kake.

Palludan og Wiel forlot embetene sine omtrent samtidig, noe som gjorde at bøndene måtte forholde seg til både en fersk sorenskriver og fogd mens de kjempet den avgjørende kampen sin mot Leuchfamilien i 1759. Det var en vesentlig svekkelse for dem at de ikke fikk noen særlig hjelp og støtte av sine egne embetsmenn.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Alm, J.M. 1975: Hadeland Almenning gjennom tidene.
- Braag, H. 1795: Rapport fra Krokskogen Almenning deling 1818-23.
- Bull, Edv. 1918: Akers historie.
- Bye, J. 1795: Rapport fra grensegangen for Krokskogen Almenning 1794-95.
- Collett, A. 1893: Gamle Christiania-Billeder.
- Christophersen, H.O. 1977: Krokskogens Almenning, et stridens eple. Artikkel i Ringerikes Blad mai 1977.
- Finne-Grønn, S.H. 1932: Norges procuratorer, sakførere og advokater 1660-1905, bind I.
- Fleischer, C.A. 1972: Makt og Rett.
- Frydenlund, B. 2001: Stubbalsforliket 1759. Artikkel i heftet Ringerike 2001.
- Frydenlund, B. 2002: Hovedfagoppgave om Christiania-elitens makt-hegemoni 1750-1814.
- Grimstad, S. 2005: Krokskogen på kryss og tvers.
- Halvorsen, P. 1731: Kart fra 1731 over Sørkedalsgodsets grense fra Danielshøgda til Sandbekkrøysa.
- Hammer, C. 1759: Rapport og kart etter grensegangen for Sørkedalsgodset i juli 1758 og september 1759.
- Hauge, Y. 1960: Bogstad, bind I-II (1955-60).
- Kjørnes, A.D. 1979: Ringeriksbøndenes rettigheter i Nordmarksgodset.
- Kommisjonens forhandlings og domsprotokoll etter fastsettelsen av grenselinjen for Aker og Ringerike fogderier 13. desember 1823.
- Krogh, M. 1760: Rapport og kart etter grensegangen for Nordmarksgodset i juli 1760.
- Kvande, J. 1965: Opptegnelser fra Oslo kommuneskoger. (1891-1965).
- Kåre Haugs "oversettelse" av teksten på Hammers (1758) og Kroghs (1760) situasjonskart.
- Leuch, M. 1763: Dagbok fra Bogstad 1757-63.
- Løvenskiold Skog arkiv.
- Michelsen, N. 1759: Rapport fra Stubbalsforliket 6. juni 1759.
- Michelsen, N. 1759: Rapport etter grensegangen fra Lortholkollen til Danielshøgda juni 1759.
- Moland, T. 2006: Historien om Nordmarka.
- Palludan, Chr. 1744: Beskrivelse over Ringerige og Hallingdal.
- Samtaler / turer med Gudmund Bakke og Ottar Riis Strøm.
- Schjander, F. 1956: Sorenskriver Christian Michelsen Palludan. Artikkel i heftet Ringerike 1955/56.
- Smith, R.C. 1976: Reise i Norge 1838.
- Steinhamar, A. (red) 1914: Norderhov. Herredets utvikling til 1914. Hønefoss.
- Strøm, O.R. 2006: Vakers gårdshistorie.
- Tank, G. 1921: Leuchmarkens rettsforhold i det 17.-18. og 19. aarhundrede, med bilag.
- Utskrift av tingbok no. 75 for Ringerige og Hallingdals sorenskriveri 1756-59.
- Viljugrein, A. 1937: Christian Palludans innberetning til Kanceliet i 1739. Artikkel i heftet Ringerike 1936-37.
- Widerberg, N.M. 1876: Rapport fra grensegangen mellom Nordmarksgodset og Haug anneks / Norderhov kommune i august 1876.
- Wiel, I. 1743: Beskrivelse over Ringerige og Hallingdahls Fogderie (Faksimileutgave 1970).

FORFATTEROMTALE

Sverre Grimstad er født i Ullensaker (1942) og er bosatt i Oslo. Han er utdannet bedriftsøkonom, og er i dag pensjonist. Grimstad har tidligere bidratt med artikler til Heftet Ringerike om Nordmarka og Krokskogen. Han har gjennom en årrekke også skrevet om de samme emnene i Skiforeningens medlemsblad "Snø & ski".

Utlånt av Baerum bibliotek, Baerumssamlingen

Benteplassen omkring 1930.

Fra Skamarken på Tyristrand til Benteplassen på Krokskogen

Av tingbøkene for Ringerike ser vi at en Bent og hans kone, Kari Rasmusdatter, i begynnelsen av 1700-tallet var husmannsfolk under Skamarken på Tyristrand. Høsten 1703 gikk alt galt for Bent Skamarken. Han ble slått helseløs av to soldater, og ble dessuten mistenkt av sine naboer for sauetyveri.

Sten Høyendahl

Noen år senere flyttet Bent og Kari over Tyrifjorden til Krokskogen, der de spilte en nøkkelrolle da den svenske hæren i 1716 rykket vestover. Ingen forbinder noe som helst med Bent og Kari på Skamarken, men navnene Bent Finne og Kari Hiran kan nok få det til å ringe en klokke for noen og enhver. Deres navn er kjent langt utenfor Ringerikes

grenser. Det har vært antatt at Bent og Kari var av finneslekt, men var de egentlig det?

"Din forbandede sov rumpe"

Høsten 1703 ble det borte en del sauer for bøndene på Tyristrand. I november samme år ble Marte Solberg, hennes sønn Ole Taraldsen og Anne Solberg innstevnet til å møte på Mo tingstue i

Hole, da de hadde beskyldt husmannen Bent Skamarken for å ha stjålet en sau fra Tarald Solberg, Martes ektemann. Nå var det ikke uvanlig at folk som var innstevnet for beskyldninger og skjellsord unnlot å møte på tinget. Ole Taraldsen, som var soldat, sa seg syk, og Anne Solberg lå i barselseng. Tarald Solberg møtte imidlertid på konas vegne.

Bent Skamarken hadde sendt kona Kari Rasmusdatter for å tale sin sak.

Kari Rasmusdatter lot føre som vitner Ole Oppsal, Torsten Moen og Hans Skamarken, hennes husbond. Ole Oppsal var en av dem som hadde mistet sauer, og han fortalte at Ingeborg Taraldsdatter på Solberg hadde bedt ham følge seg til Skamarken: *ieg troer wist du faar at Søverne dine.* Det var Hans Børgen som hadde funnet en sauevom på Skamark-eiet ut mot veien. De fikk med seg vitner og dro til Skamark-eiet, der de fant flere vommer og noe svart ull. Det ble likevel bomtur for Ole, for hans bortkomne sauer var hvite.

Ole Oppsal dro da opp til Solberg og ba Marte og hennes sønn bli med til Skamarken, der også Torsten Moen og Hans Skamarken var tilstede. Et stykke fra Bents hus hadde det samlet seg en fluesverm, og Hans Skamarkens hund løp inn i krattet. Ole Taraldsen løftet opp noe løvkjerr og fant et illeluktede sauekadaver med hode og ben stappet inn i skrotten: *see her finder vi Søven hendes Moder.* De sendte så bud etter Bent Skamarken, og Ole ba ham dra kadaveret fram mens han skjelte ham ut: *din forbandede Søverumpe.* Bent ble ganske fortørnet over dette. Ikke hadde han lagt sauen der, sa han, og ikke skulle han dra den ut.

Fogden hadde sendt tre menn til Skamarken for å undersøke saken. De hadde spurt Tarald Solberg om han ville reise sak for saueytyveri, men Tarald svarte diplomatisk at han hadde mistet sauen, *hvem den tog veed ieg ei.* Kona Marte var mindre nøye med sine uttalelser, og fyrte av en kraftig salve mot Bent. Om hun hadde vært sikker på at det var hennes sau, skulle hun ikke lett etter den rundt husveggen, *mens ieg schulle funden dig i huset med søven, din Sarramensche Carogne.*

Det er ikke alltid så greit med fremmedord, og med uttrykket *Sarramensch* mente Marte egentlig sarasensk. Sarasener var en middelalderbetegnelse for muslim, og tjente langt ut på 1700-tallet som et skjellsord for

gudløs hedning. Uttrykket ble ofte forvekslet med sakrament, og vi ser at folk kunne bli trukket for retten for å ha kalt sin neste for en sakramentsk skjelm. Det franske ordet *carogne* betyr råtnende kadaver, og var av en eller annen grunn populært som skjellsord på Tyristrand.

Lov og rett

Bent Skamarken mente at Marte Solberg og sønnen Ole hadde beskyldt ham for å være en tyv. Kong Christian den femtes Norske Lov av 1687 hadde strenge straffer for tyveri, og den som ble tyvdømt tapte sin ære. En æreløs person ble utsatt for andres forakt og mer eller mindre utstøtt av lokalsamfunnet. Han kunne ikke stå fadder i barnedåp, og heller ikke møte i retten for andre.

Det var blitt brukt saftige skjellsord mot Bent, men de var ikke vanærende. Hadde Marte og Ole derimot beskyldt Bent for å være skjelm eller tyv, ville det gått på hans ære løs. Dersom de da ikke kunne bevise sine ord, ville de selv etter loven bli stemplet som løgnere og måtte bøte tre mark.

"En utilbørlig Mund"

Saken ble gjenopptatt i februar 1704, og igjen var det Kari Rasmusdatter som førte ordet for ektemannen Bent. Den sindige Tarald Solberg stilte med prokurator, Henrik Valter, som lot meddele at Marte ikke hadde noe utilbørlig å tillegge Bent og Kari. Tarald ønsket derfor at dom skulle avsies i saken.

Anne Solberg, som var stevnet ved første rettsmøte, nevnes ikke ellers i rettsreferatene. Det ser ikke ut som om hun var datter på Solberg, og kanskje var hun tjenestejente på gården. Også hun hadde trolig bidratt med skjellsord, men de var vel av noe mildere kaliber, slik at ingen under rettsforhandlingene hadde brydd seg med å få fastslått hva hun egentlig hadde sagt.

Retten fant at Marte Solberg og sønnen Ole Taraldsen ikke hadde beskyldt Bent Skamarken for uærlig sak, *men alleneste brugt en utilbør-*

lig mund. De måtte derfor i retten be Bent og Kari om unnskyldning, *hvorimod de anførte schieldsord ej bør komme Bent eller hans hustrue til nogen æris forklejning i nogen maade.*

Som gårdmannsfolk sto Marte og Ole Solberg høyt sosialt over husmannsfolket på Skamarken. Derfor sved det nok ekstra hardt å krype til korset og be om unnskyldning i hele bygdefolkets påhør.

"Een saare ringe bagatelle"

Bent Skamarken var tidligere på høsten blitt rundjult av to soldater på Tyristrand, og var kanskje ikke i stand til å møte i retten selv. Henrik Johansen Hovi og Per Persen Pjåkerud ble 3. februar 1704 dømt i krigsretten for overfallet, og satt et halvt år i bolt og jern på Bragernes. De ble friggitt av generalfeltmarskalk Wedel i forbindelse med at kong Frederik 4. samme sommer gjorde sin norgesreise, og slapp dermed å løpe spissrot slik de egentlig skulle. Spissrotgang innebar å måtte løpe mellom to rekker av soldater som med ulike redskap banket løs så hardt de kunne. I de mest ekstreme tilfellene kunne synderen bli ufør for resten av livet.

Bent hadde etter overfallet måttet koste på seg behandling hos en bartskjær, tidens primitive utøver av legekunsten. De to soldatene var derfor blitt dømt til å gi Bent erstatning på hele 20 riksdaler, og det var mye i en tid da ei ku gikk for tre daler. Erstatningen skulle betales i korn og andre varer, men etter en tid kom det ikke mere fra de to. Bent stevnet dem da for retten, og det er derfor vi har kjennskap til overfallet og at soldatene måtte i fengsel. Domsaktene fra krigsretten er for lengst gått tapt.

Henrik Hovi og Per Pjåkerud hadde 4. desember 1706 sendt en supplikk (bønneskrift) til oberst Peter Bertelssøn Holst, sjef for Akershusiske nasjonale infanteriregiment. Her beklaget de seg over den harde straffen de hadde fått *formedelst een saare ringe bagatelle*, og bedre ble det ikke av at Bent fortsatt hadde erstatning til gode, *hvilket vi som fattige folch icke taaler at udgive.* Tvert imot ønsket de

Kart fra 1826. Benteplassen heter her Bent Finne Seter.

at Bent skulle gi dem skadesoppreising, og ba om oberstens attest til hjelp i rettsaken: *saadan naade Gud belønner.*

Obersten stilte villig opp for sine soldater, og smurte tykt på i en påtegning av 8. desember. Han fant det særlig ille at plageånden Bent Skamarken *endnu paahænger og Molesterer bemelte Soldater med Udgifter og Bekostninger*, til tross for at han forlengst hadde mottatt både varer og arbeidsytelser til dekning av bartskjærlønn. Henrik Hovi hadde gitt

Bent to tønner korn til en verdi av fire daler, mens Per Pjåkerud hadde pløyet for ham med to hester i tre dager, kjørt tømmer og gitt ham korn og flekk, alt til en verdi av nesten syv daler. Obersten mente nå at nok var nok, og at resten av erstatningen måtte bortfalle. Soldatenes supplikk og oberstens påtegning gir et godt bilde av tidens tankemåter, og kan i sin helhet leses i aktsprotokollen for Ringerike og Hallingdal sorenskriveri.

Saken ble ført i juli 1707 på Bergtingstue i Hole, og Bent stilte med

egen prokurator, monsieur Lars Hanssøn. De to soldatene møtte ikke i retten, men Per Pjåkeruds kone var der og presenterte supplikken med oberst Holsts påtegning. Obersten var avgått ved døden noen måneder i forveien. Det endte med dom for at Henrik og Per skulle slippe å betale ytterligere erstatning.

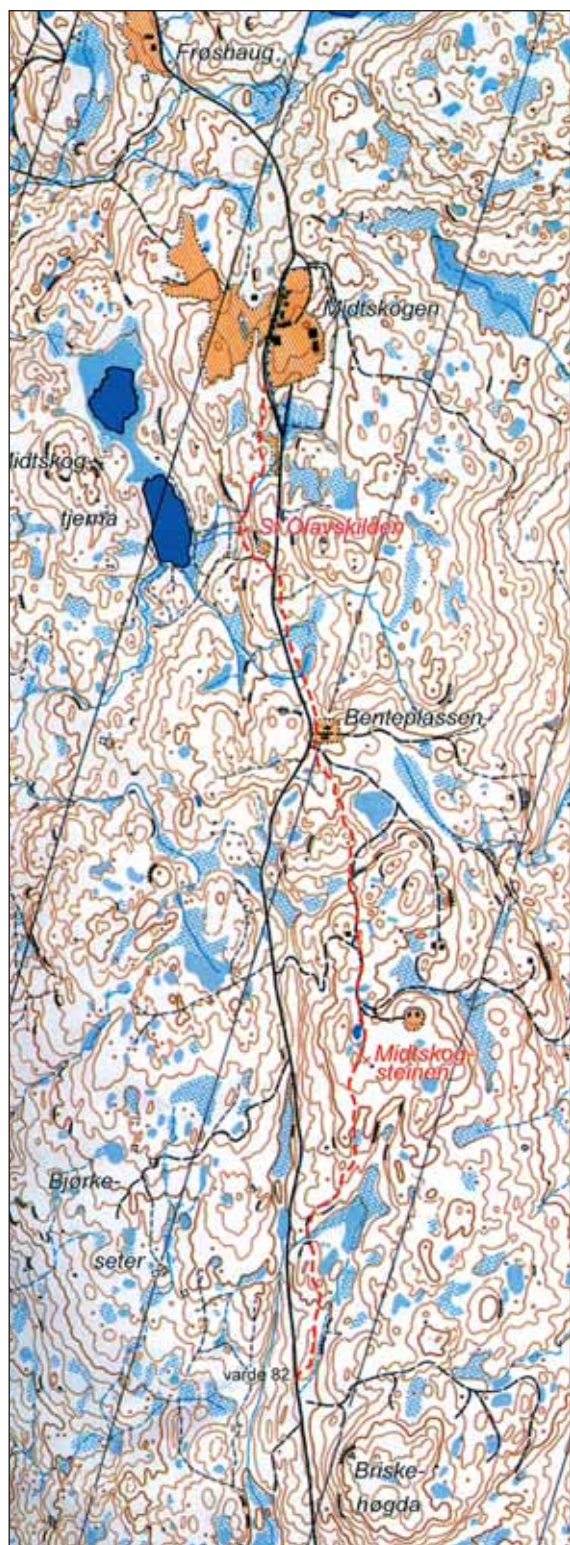
Var ikke Bent og Kari av finsk avstamning?

Noen år senere flyttet Bent og Kari til Krokskogen, der de slo seg ned på plassen Hiran, i dag mest kjent som Benteplassen. I 1716 var Bent speider for de norske styrkene, og bragte verdifull informasjon om de svenske tropenes forflytninger. Historien om Kari Hiran, "Krokskogens første partisan", som etter avtale med norske offiserer lot seg ta til fange av svenskene og narret dem til å trekke seg tilbake, er så kjent at den ikke skal gjenfortelles her. Ekteparet ble for innsatsen belønnet med et mindre pengebeløp og skattelettelser.

Det har vært alminnelig antatt at Bent Finne og Kari Rasmusdatter var en del av den finske bosetningen på Ringerike, men deres farsnavn tyder ikke på det. Finnene brukte fortsatt sitt morsmål, og deres navn ble i kildene fordansket: Heikki til Henrik, Risto til Christoffer og så videre. Fra krigskorrespondansen vet vi at Bents farsnavn var Aslesen. Av en militærrulle fra 1699 framgår at Bent Aslesen hadde tjent som soldat, og han bodde da på Solli under Fjulsrud i Hole.

Asle og Rasmus var navn som overhodet ikke forekom i den finske befolkningsgruppen. Hvordan kunne da Bent Aslesen bli kalt Bent Finne? Navnet Bent for Pentti var riktignok hyppig i bruk blant finnene. Tilnavnet Finne, ble ikke brukt om Bent i rettsreferatene fra tiden på Skamarken, og kanskje fikk han dette fordi han slo seg ned på finneplassen Hiran. En annen mulighet kan være at han var født utenfor ekteskap av finsk mor og norsk far.

Bent og Kari var trolig født rundt 1660, ettersom eldstesønnen Ole ser

Utsnitt fra orienteringskart "Langebru - Bruløkkene". Vestre Aker SK og Lommedalen IL, 1975.

ut til å være født midt i 1680-årene. I tingboken for 1662 har vi en sak der de ugifte Asle Eivindsen og Marte Bentsdatter ble bøtelagt for å ha begått leiermål (samleie), men Asle hadde rømt. Noen stedsangivelser finnes ikke. At ugifte ble dømt for leiermål var nesten alltid en følge av at kvinnen var blitt gravid, og etter gjengs oppkallingsskikk kunne en sønn i dette tilfellet lett få navnet Bent Aslesen. Kanskje har vi fanget opp Bent Finne her? Andre ledetråder har vi ikke, og Bents herkomst vil neppe noen gang bli fastslått med sikkerhet.

Strengt tatt er det ikke noe som tyder på at Kari Rasmusdatter var finsk. Mange har naturlig nok forestilt seg at hun førte de svenske offiserene bak lyset på stotrende finsk-norsk, men det er nok bare en myte. Kari narret utvilsomt svenskene trill rundt, men det skjedde nok på bredt og uforfalsket bygdemål.

Et varig minne

Bent Finne døde i 1730 og Kari Rasmusdatter i 1740. Eldstesønnen Ole Bentsen ble gift med Ingeborg Arnesdatter, halvøster til Henrik Johansen Hovi som i sin tid hadde vært med på å overfalle Bent. Den andre sønnen, Rasmus Bentsen, giftet seg med Tone Tronddatter og overtok Hiran, der han døde i 1745.

Den som i dag vandrer den gamle allfarveien over Krokskogen, kan ikke unngå å få kjennskap til historien om Kari Rasmusdatter. Hennes navn er for alltid meislet inn i minnestøtten som i 1956 ble reist på Benteplassen av veteraner fra den annen verdenskrig. Men ektemannen Bent hadde sannelig også fortjent å få sitt navn på steinen.

KILDER/LITTERATURENVISNINGER

- Hole prestegjeld: Kirkebøker.
- Ringerike og Hallingdal sorenskriveri: Tingbøker, aktsprotokoller.

FORFATTEROMTALE

Sten Høyendahl er født i Oslo (1947) og fra 2006 bosatt på Røyse. Han er seniorrådgiver i Riksrevisjonen med skatt som spesialområde. Sten Høyendahl har skrevet artikler om lokalhistorie og genealogi i diverse tidsskrifter og årbøker.

Utviklingen av flyet begynte i fantasien. Fra ideer i kjente og ukjente kunstverk og til Rafael, Rubens og Leonardo da Vinci gikk det 400 år før brødrene Wright i 1902 fløyde første 40 meter. Skritt for skritt følte de seg fram innen aerodynamikken. I 1913 leide den norske stat en åpen plass på Kjeller gård ved Lillestrøm. Her testet norske balansekunstnere vingete konstruksjoner.

Foto: Privat

Egil Klemmestad ved "Hai" ca 1919.

De første lokale flyverne på *Ringerike*

Raymond Sørstrøm

Bondesønnen Egil Klemmestad, født 1903 på Ask, fattet tidlig interesse for det tekniske og ble mer oppfinner enn gårdbruker. Hans far var Casper Johansen Klemmestad. Moren, Gina Andersen var fra Helgelandsmoen. Militærtjenesten avtjente Egil i garden. Han var gift med Martha Ringen fra Ask. Egil overtok gården i 1943.

Gården Klemmestad er langs veien fra Ask i retning Norderhov. Gården har 120 mål dyrket mark. Før Egil overtok gården, arbeidet han som snekker. Han var og en sers flink murer og satte opp mange fjøsbygninger. Egil fant opp mange lure ting gjennom årene og sa: "En oppfinner er en lat mann, som ikke godtar at ting kan gjøres på den gamle måten".

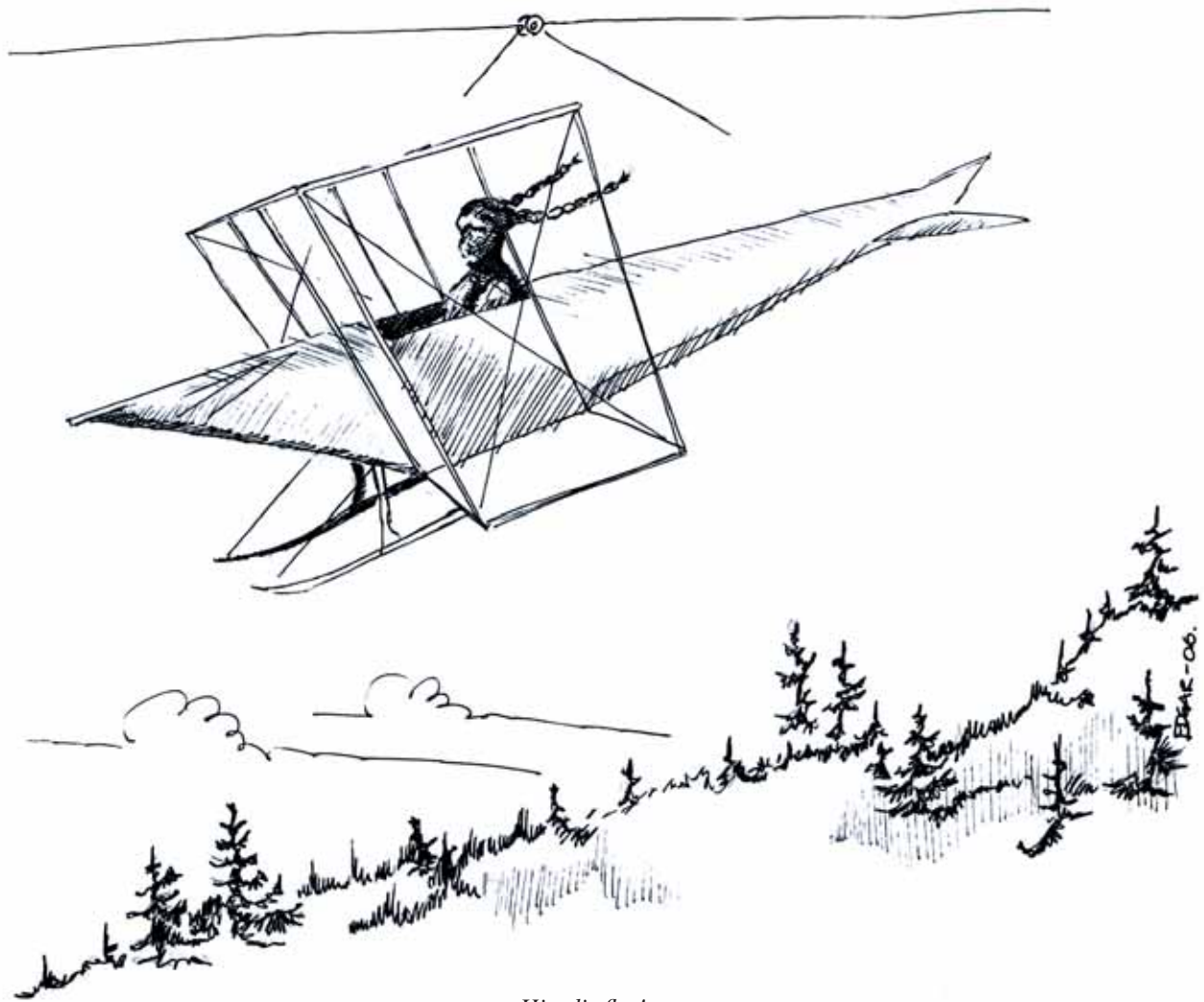
I 1919 var Egil Klemmestad nykonfirmert. Han besøkte en tante på Lillestrøm. Her fikk han for første gang se norske militære fly på nært hold. En slik opplevelse utløste behovet for å skape. Vel hjemme på Ask gikk han sammen med et yngre søskenbarn,

Olav Evensen, i gang med å bygge et fly som var stort nok til å sitte i. Petter Bentzen i Hønefoss forærte de to flykonstruktørene sprukne bambusstenger og sykkeleiketråd. Flyet ble kledd med rullgardinstoff som de fikk av Hans Blaaflat på Bjerke. Til å drive propellen fikk de problemer, men dette løste de med å bruke utvekslingen på en separator. Det ble til at de satte på en sveiv og brukte denne når det skulle se fint ut. Flyet fikk det enkle navnet "Hai".

Fra hovedveien som passerte gården og nedover et bratt jorde strakk de en 300 meter lang stålwire. Wiren var 12 meter over bakken på det høyeste. Wiren hadde de fått fra Hensbruket. Det ferdige flyet ble hengt opp i wiren på en krok med trinser. De var kommet til prøveflygingen. De to konstruktørene fikk betenkeligheter med å gå opp i flyet. Egil hadde høydeskrekk. Egils syv år yngre søster, Hjørdis (senere gift med Torolf Bjerke), ble tatt ut som testflyger. Hun var ikke mer enn ti år den gangen og hadde lange fletter. Verdens yngste og letteste testpilot

med lange fletter må det ha vært. Det var ikke bare å sette utover. Flyet var utstyrt med ror. Hjørdis måtte lære seg å betjene høyderoret med en liten spak og siderorene med føttene. Rorene måtte brukes, for ellers snurret flyet rundt og rundt. Vingene ga for øvrig flyet et løft. Bak på flyet hadde de festet en line som de brukte for å få det tilbake i startposisjonen.

Prøveflygingen ble en suksess og alle var tilfreds, unntatt Egils far. Årsaken var at åkeren ble tråkket ned av alle de besøkende. Utover sommeren og høsten kom det valfartende masse folk fra Helgelandsmoen og Hvalsmoen for å beskue vidunderet. Kanskje de kunne få seg en tur. Guttene tok 10 øre for hver prøveflyvning. De unge flykonstruktørene oppdaget at nordavind var fordelaktig. Da fikk flyet slik fart at det gnistret av trinsene, og vingene ga flyet et bedre løft. Casper måtte sette en stopper for flytrafikken, før åkeren ble tråkket ned. Det gikk stort sett uten uhell, men da Leif Bergsvensen skulle forsøke seg, ville han ikke fly så

Hjørdis flyr!

høyt. Wiren ble derfor slakket med det sørgelige resultat at flyet traff en hesje full av høy.

De holdt på med flyet i et par år. En dag Egil var borte, ga søsteren Hjørdis bort flyet til to brødre fra Dal ved Monserud. Brødrene hadde stadig vekk vært der, for å følge med og lære flykunsten. Brødrene hadde prøveflydd og hadde fått oppleve spenningen med å fly. Hjemme ved Monserud var det en lang skråning ned mot elva. Det ble vinter og det var montert ski på flyet. Nå ville de prøve om de fikk flyet til å lette. De smurte skiene med skipolin og parafinvoks. De satte utfor skråningen

hjemme uten wire for å se om de fikk flyet i luften. Flyet kom i luften, men det steilet for dem, noe de ikke hadde forventet og flyet krasjet i et bjerketre. Dette ble flyets siste tur.

Egil Klemmestad tok ut flere patenter og de ble i hovedsak realisert og produsert på Tyrstrand Verksted. Produktene var: Lunnedraget "Sjølgod", pigglådden "Tyr" også kalt "Klemmestadslådden", lunnesaksa "Sikker" og målehjulet "Akkurat". Enkelte produkter ble også eksportert til Sverige, Sveits og Østerrike. Ideene var mange. Det var ikke alt han tok ut patent på, blant dem var halmhjulet

grøftehjul med skåler og brenning av drenerør av den lokale leiren. Også i dag kommer det forespørsler etter lunnedraget Sjølgod. Det er fra bønder som kjører med hest og lunner tømmeret på gammelmåten.

Egil var også en god amatørskuespiller og var med på skuespillene som Ungdomslaget Samhold fremførte på Ask. Et av stykkene som de reiste rundt i distriktet med var "Kjærlighet på Lykteleland". Egil døde sommeren 1981, og datteren, Randi Marit som er landbruksutdannet, kjøpte gården. Sønnen Erling hadde arvet farens tekniske innsikt så han ble fly og helikoptermekaniker.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Knoph, Bjørn, 1980: "Dristige luftens akrobater", Ringerikes Blad 22.11.1980.
- Lindtveit og Thoresen, 1980: "På vingene over Norge".
- Samtaler med Erling Klemmestad og Randi Marit Klemmestad.

FORFATTEROMTALE

Raymond Sørstrøm (1945), er født i Kristiansund, bodde i Hønefoss fra 1972 og har bodd på Tyrstrand fra 1983. Han er reparatør på A/S Skjerdalen Brug og sekretær i fagforeningen og har skrevet bok om bedriften. Foruten administrativ innsats innen korpsbevegelsen, er han aktiv leder i Nakkerud og Tyrstrand historielag. Han har redigert 3 lokalhistoriske hefter, kalendere og arkivert lokalhistorisk billedmateriale.

Først 10 år etter at Hønefoss fikk bystatus, fikk byen sin egen kirke. Vel 50 år senere ble Hønefoss eget prestegjeld etter å ha vært delt mellom Haug og Norderhov. Hønefoss kirke er ikke noen gammel kirke i kirkehistorisk sammenheng. Men kirken, som har et helt unikt døpefat, har allikevel en interessant historie.

Foto: Frank Tverran

Hønefoss kirke, september 2004.

Hønefoss kirke

Frank Tverran

Da Hønefoss fikk bystatus i 1852, ble det også viktig å arbeide for at byen skulle få sin egen kirke. Vi vet at politikerne den gangen holdt på som de ville gjort i dag med å diskutere budsjett og plassering. Men etter 10 år sto kirken ferdig.

Kirken er tegnet av arkitekt Christian Heinrich Grosch og vedtak om bygging ble besluttet i Hønefoss bystyre lørdag den 12. mars 1859. Det hadde tidligere vært en diskusjon om byen skulle få steinkirke eller trekirke. Det siste ble til slutt valgt bl.a. fordi en steinkirke ville kostet det dobbelte. Kirken ble bygget og gaten fram til kirken fikk navnet Kirkegaten. Det var dramatisk under byggingen da den danske byggmesteren falt ned og omkom. Kirketårnet måtte derfor ferdigstilles av Hans Vaker.

Innsamlinger

Da som nå var det nødvendig å samle inn midler. I begynnelsen av 1862 ga Christen Rode Krefting på Egge 300 spesidaler til den største kirkeklokken, og Olaus Ferden ga 50 spesidaler til kirken. Til konstruksjonen i selve kirketårnet, benyttet man mastefuruer. Disse ble hugget i Vesternmarka og gitt av Madam Gunhild Vesteren¹. Det ble også holdt en stor basar for å samle inn penger til inventar i kirken.

Innvielsen

Innvielsen fant sted onsdag² 10. desember 1862. Kvelden før ble det ringt en time med kirkens to klokker. Dette var innledning til den store dag. Det var utstedt 600 billetter til kirken og denne dagen var alle butikker stengt og "hverdagslivets Travelhet af ethvert slag var lagt til side." Byen skulle feire innvielsen av sin nye kirke. Klokken 09:30 ble kirken åpnet, og en prosesjon av presteskaper og byens embeds- og ombudsmenn gikk fra fogd Owrens hus. Ritualet ble utført av de prestene som deltok. Det var biskop Jens Laurits Arup, prost Brede Thurmann, res.kap. Peter Fredrik Brock, samt tidligere sokneprest i Norderhov, Johan Lyder Brun. Biskop Arup sto for selve innvielsen og holdt dagens preken. Som tekst hadde han valgt Jesaia 55. 10-11.

Det var en stemningsfull gudstjeneste som også gjorde inntrykk på en stor forsamling som ikke fikk plass inne i kirken. Etter gudstjenesten var det stor festmiddag på Glatved Hotell med ordfører Holmboe og fogd Owren som verter.

Kirkerommet

Fargene ga kirken et særpreg den første

tiden. Benker, søyler og prekestol var holdt i den gamle, mørke eiketremalingen og vinduene hadde mørkt, gult glass med store blå gardiner. De to dørene som førte ut til sakristiene var også dekket av de samme blå gardinene. Løperen i midtgangen var også mørk blå. Veggene var malt lys røde og taket var hvitt. Dette var typisk kirkeinnredning fra slutten av 1800-tallet. Høsten 1951 begynte man arbeidet med å restaurere kirken. Dette arbeidet sto under ledelse av byingeniør Johannes Ryste etter anvisninger fra arkitekt Arnstein Arneberg. Man ønsket å ha kirken ferdig til byens 100-årsjubileum i 1952. Kirken ble gjenåpnet søndag 20. april 1952.

De to små englefigurene har vært i kirken hele tiden. Disse var en gave fra bruks-eier Ole Røsholm. Disse skal minne om "de to nødvendige trinn i den enkeltes liv med Gud", slik det ble sagt i Hønefoss menighets festskrift fra 1916: "Først leser man Guds ord og samler sig kraft i et kristent liv, og så gaar man med løftet pande og tak til Gud ut og anvender kraften fra Gud i sit menneskeliv." Den store alterkalken av sølv er tegnet av arkitekt Thorolf Ridder og utført av gullsmed Jørgensen av sølv som ble innsamlet i 1949.

Otto Christophersen.

Det første interiøret.

Hønefoss kirke ca 1906.

Spesielt døpefat

I forbindelse med restaureringen ga Hønefoss Sparebank en ny døpefont til å ha i koret. Men man beholdt det gamle døpefatet som prost Christophersen hadde tegnet i 1905. Dette var delt i to av "hygieniske grunner". Man tok altså rent vann fra den ene delen og helte det over barnehodet som var over den andre delen. Vi er ikke kjent med at det finnes maken til dette døpefatet. Det benyttes den dag i dag.

Kirkegården

Kirkegårdsområdet ble innviet samtidig med kirken den 10. desember 1862 av biskop Jens Lauritz Arup. Vi hørte den gangen til Oslo bispedømme. Den første begravelsen fant sted den 16. desember 1862. Det var proprietær (godseier) Christen Rode Krefting fra Egge i Haug som ble begravd. Han hadde som nevnt gitt den største av kirkeklokkene, og den første begravelsen den skulle ringe i, ble altså hans egen.

Eget prestegjeld.

Før Hønefoss ble egen kjøpstad, var samfunnet ved Hønefossen delt mellom to kirkesogn. Sydsiden tilhørte Norderhov hovedsogn og Nordsiden var knyttet til Haug annekskirke.

Det ble arbeidet hardt for at Hønefoss skulle bli eget prestegjeld. I tillegg til at Hønefoss var blitt by var det også en sterk økning i folketallet. Hønefoss hadde i 1862 750 innbyggere. Omkring 1910 var innbyggertallet øket til 2 700. Ved kongelig resolusjon av 1. juli 1913 ble Hønefoss eget prestegjeld og Otto Christian Christophersen ble utnevnt til sokneprest.

Orgelet

Det første orgelet ble bygd av orgelbygger Anders Gulbrandsen Gonnæs. Dette kostet 300 spesidaler - et beløp som ble bevilget av bystyret den 9. oktober 1861. Dette orgelet hadde 8 stemmer og 392 piper. Det var et mekanisk sløyfeladeorgel med flg. disposisjon: Manual, Principal 8', Gamba 8', Gedakt 8', Salicional 8', Octav 4', Octav 2', Quint 2 2/3' Bordun 16'. Orgelhuset var ca. 320 cm bredt, ca. 310 cm høyt og ca. 190 cm dypt. Det ble senere gjort en utvidelse på baksiden. Fasaden var klassisk preget med 4 felter med stumme pipeattrapper i tre, to store på sidene med 5 piper i hver, to mindre på midten med 7 piper i hver over notebrett og symmetrisk fordelte registertrekk. Orgelet hadde påfallende mange trepiper, magasinbelg og sløyfelade. I vindluden og litt over notebrettet var stemplet A. Gonnæs 1862. Fargen var mørkebrun med forsølvede trepiper i fasaden.

Orgelet tilhørte "Albrechtsen-tradisjonen" og er antagelig det siste orgelet som Gonnæs bygget (Rapport ved S. J. Kolnæs 1982). Dette orgelet gjorde tjeneste i Hønefoss kirke fram til 1888. I 1911, etter 24 års lagring, ble det solgt til Metodistkirken for kr 100. Der ble det stående fram til 1984. Organist Signe Berg, som i 1984 var organist i Hole, sørget for at det gamle orgelet ble tatt vare på og plassert i Hole gravkapell. Der er altså Hønefoss kirkes første orgel fra 1862 fortsatt i bruk.

Nytt orgel

Kirkens andre orgel ble i 1888 levert av August Nielsens Orgelfabrik i Kristia-

nia (senere J. H. Jørgensen Orgelfabrik). Dette hadde 10 stemmer og 459 piper. Orgelet forsvant da Hønefoss kirke fikk nytt orgel i 1940. Det har helt sikkert blitt kastet eller blitt overtatt av Jørgensen. Kanskje noen av stemmene eller pipene er brukt om igjen i det nye orgelet.

Det tredje orgelet

Det neste orgelet var en gave fra Hønefoss Sparebank. Orgelet ble produsert av J. H. Jørgensen Orgelfabrik i 1939-40. Dette ble innviet den 8. september 1940. Nå var man kommet opp i 20 stemmer, 14 transmisjoner og 1359 piper.

Restaurering av orgelet.

58 år senere begynte orgelet å lage problemer. Noen toner virket ikke mens andre toner gav lyd når de ikke skulle. Innkjøp av nytt orgel ble vurdert. Dette ble for dyrt. Orgelet ble derfor restaurert i 1998 av Norsk Orgelverksted i Snertingdal. Hans Olav Lien sto for en vesentlig del av denne restaureringen. Hele hans idé med orgelet ble satt ut i livet, ikke minst det at ingenting skulle endres av instrumentets karakter. Lien måtte imidlertid designe et nytt spillebord, da det gamle masseproduserte ikke passet inn i interiøret. Selve byggingen ble utført av August Laukhuff i Weikersheim i Tyskland, som også i sin tid hadde lagd det gamle. En ekstra lade med 156 små piper ble også tilføyd inne i orgelhuset, slik at tangentene skulle ha selvstendige piper helt opp i den øverste diskanten. Det var Stein Johannes Kolnes (ofte brukt av Riksantikvaren som konsulent i orgelsaker) som var den formelle konsulenten.

Foto: Ukjent

Foto: Rødsten Knulsen

Foto: Fra gammelt prospektkort

Foto: Frank Tverran

Hønefoss kirkes første orgel.

Foto: Frank Tverran

Døpefont med skille mellom rent og brukt vann.

Tilbake til de gamle fargene.

Etter en tid ble kirken malt hvit. Vi vet ikke akkurat når, men et maleri fra 1888 og et fotografi fra 1915 viser de opprinnelige fargene. Sannsynligvis ble den hvit fordi det var blitt en "motesak" at kirker skulle være hvite. Senere dukket ideen opp om å male kirken i de opprinnelige fargene. Diskusjonen gikk i mange år om kirken skulle få de gamle fargene eller om den fortsatt skulle være hvit. Men i 1998 ble kirken malt i sine opprinnelige farger. Meningene om fargeskiftet er fortsatt delte. Men de "nye" fargene framhever kirkens særegne arkitektur på en mye bedre måte enn hvitmalingen gjorde.

¹ Kilde er Hønefossboka fra 1914, side 122. Hos Ropeid, bind 3, side 3 er det opplyst at ..."tårnmastene fikk byggekomiteen av eierne av øvre Tandberg."

² Stubbraathen, side 11 opplyser at det var fredag 10. desember. Han oppgir bl.a. Ropeids Hønefossbøker som kilde. Hos Ropeid er det også i bind 3, side 3 opplyst at det var en fredag, men den 10. desember 1862 var en onsdag.

Christian Heinrich Grosch (1801 - 1865)

Christian Heinrich Grosch fikk sin første tegneundervisning hos sin far, kunstmaleren Heinrich August Grosch (1763-1843), og gikk siden Den kongelige tegneskole 1819-20, for deretter å undervises av arkitekt Christian Frederik Hansen ved Kunstakademiet i København 1820-24. I hans tid ved Kunstakademiet var Grosch også i lære ved Christian Frederik Hansens kontor og dessuten i tømmermannslære.

Den nytdannede arkitekt Grosch kom til Kristiania i 1824, der han begynte som tegner ved slottsbygget under slottsintendant H. D. F. Linstow. Han var ved siden av J. G. Løser den eneste i landet som på den tiden var fullt utdannet som sivil arkitekt. I 1828 ble Grosch Kristianias første stadskonduktør, et embete han bekledte like til sin død. Fra 1824 til 1840 underviste dessuten Grosch i en rekke fag ved Den kongelige tegneskole.

Som kirkearkitekt sto Grosch bak så mange som omkring 80 kirkebygninger spredt omkring i hele landet, både utført i tre og i tegl. Flere av kirkene ble bygget etter Grosch' type-tegninger i samlingen "Udkast til kirkebygninger". Grosch' tidlige kirker var holdt i empire, mens etter 1840 preges de først og fremst av nygotikken.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Christie, S. & H. 1986: Norges kirker, Buskerud, bind II, Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Hønefoss menighetsblad, desember 2002: Hønefoss - Byens historie, 1915.
- Ropeid, A. 1968: Hønefossboka bind III.
- Samtaler med kantor Hans Olav Lien og sivilarkitekt Trygve Mysen.
- Stubbraathen, Ulf H. 1962: Hønefoss Kirke 1862-1962.
- www.artemisia.no

FORFATTEROMTALE

Frank Tverran (1950) er født i Oslo og vokste opp på Hønenjordet utenfor Hønefoss. Han driver sitt eget firma, WebForm, i Hønefoss. Tidligere drev han eget inkassofirma og tok initiativet til, og startet Norske Inkassobyråers Forening. Han har publisert en rekke lokalhistoriske artikler i "Ringeriksporten.no". Frank Tverran har vært med i styret for Ringerikes Museum.

I Bønsnes kirke henger kirkeskipet Sankt Nikolay. Kirka fikk det som en gave i 1729, og siden har skipet hengt der. Etter at Riksantikvaren registrerte at det for noen år siden var i dårlig stand, sørget han for at skipet fikk en omfattende overhaling vinteren 2005-06.

Foto: NIKU v/ Anne Bjørke

Bønsnes kirkeskip før demontering.

Kirkeskipet i *Bønsnes kirke*

Fred Harald Nilssen

Artikler om og illustrasjoner av og fra Bønsnes kirke er trykket en rekke ganger i Hefte Ringerike. Dette er første gang det blir trykket en egen artikkel om kirkeskipet Sankt Nikolay. Og la oss med en gang oppklare at navnet ikke er knyttet til noen helgen, men er oppkalt etter givers sønn. Prokurator Anders Christensen Frøshaug ga skipet til Bønsnes kirke, og fikk det oppkalt etter sønnen Nils (Nikolay) Andersson (f. 1727).

Hang feil vei

Før skipet ble tatt ned, ble det konstatert at det hadde hengt i feil retning i kirka. Baugen pekte mot inngangsdøren, og ikke mot alteret. Det er grunn til å tro skipet har hengt på sin nåværende plass i kirka siden begynnelsen av 1700-tallet, og skipet er trolig fra 1729, da årstallet er malt på skroget sammen med initialene N A S. Men dette årstallet kan også være det året som skipet ble gitt til kirken. Ut ifra kirkeskipets utforming er det

meget sannsynlig at det ble bygget tidlig på 1700-tallet. Hvor lenge skipet har hengt feil vei vites ikke. Det har heller ikke lyktes oss å finne ut om dette er blitt påtalt av presteskap eller andre som burde forstå det. Feilmontering kan sannsynligvis ha skjedd i forbindelse med reparasjon eller annet vedlikehold av skipet. Skipets takoppheng er gjennomgående så det lar seg neppe endre.

I mange kirker er skipene hengt opp i et tauverk som kan senkes fra loftet ved demontering eller rengjøring. I Bønsnes kirke er skipet montert opp under taket ved hjelp av en støpejernskrok som er vridd slik at skipet kun kan monteres på en måte for å henge i riktig retning.

Todekket tremaster

Skipet er en todekket tremaster, utstyrt med 43 kanoner, forskjellige figurer, fem flagg, to vimpler, tre papirseil, sju tekstilseil og en del løse gjenstander på

hoveddekket. Skipet henger på en fastmontert krok i taket, i motsetning til de fleste andre kirkeskip som er montert i et tau for lettere å kunne senkes ned fra kirketaket. Vanskelig tilgjengelighet kan være en av grunnene til at skipet ikke har vært utsatt for flere store inngrep, slik at en stor del kan anses for å være originalt.

Skipets størrelse

Skipet er 1,5 meter langt, 1,4 meter høyt og 35 cm bredt. Det er tydelig at skipet er bygget av en som har hatt meget god detaljkunnskap om hvordan et skip fungerer og hvordan de forskjellige delene som taljer, rær, merser m.m. har vært utformet. Skipet har mange av de originale delene intakte, blant annet skroget, de to nederste leddene av mastene, en del av tauverk og stag samt deler av seil, flagg og vimpler. Arbeidet er av høy håndverksmessig kvalitet.

Utviding av akterspeil, forlengelse av master, flere kanoner, tre papirseil og

nye tilføyninger på dekk er elementer som er kommet til seinere.

Ukjent skipsbygger

Det er ingen sikker kilde på hvem som var skipets byggherre, og det er heller ikke funnet noen skriftlig informasjon om tidligere reparasjoner eller vedlikehold av skipet. Vi vet imidlertid at kirkeverge og prokurator Anders Christensen Frøshaug ga kirkeskipet St. Nicolay 1729 N A S (Nils (Nikolay) Andersson f. 1727) til Bønsnes kirke. Ut fra kirkeskipets utforming er det meget sannsynlig at det er fra tidlig på 1700-tallet.

Undersøkelsen

Det er trolig tidligere utført forskjellige typer reparasjoner på skipet, men det må være for lenge siden. Noen form for dokumentasjon om tidligere reparasjoner finnes ikke. Derfor er det vanskelig å tidfeste når de forskjellige reparasjonene og endringene er gjort. Det er mulig at alle sekundære tilføyninger og reparasjoner er gjort på samme tid. Det var Riksantikvaren som tok initi-

ativet til den siste undersøkelsen og rensinga av skipet. Deretter ble NIKU (Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning) kontaktet av Bønsnes kirke. Skipet ble demontert og sendt til NIKUs konserveringsavdeling i Oslo 19. oktober 2005 for undersøkelse og restaurering. Overflaten på skipet ble rensket og skipet ble hengt opp igjen i kirken. Skipet har stor verdi og har samtidig stor kulturhistorisk interesse.

Målet med å undersøke skipet var å få bekreftet hvor gammelt det er, få fjernet støv og skitt fra skipets overflate, rense og konsolidere papirseilene, rense seil, flagg og vimpler. I tillegg ville man konsolidere løse malingslag, og metalldeleer for å få hevet skipets estetiske uttrykk ved å rense overflater og retusjere skjemmende skader.

Dette ble et svært omfattende og tidkrevende arbeid. På bakgrunn av undersøkelsen av skipet, er det laget en rapport som inneholder en historikk og beskrivelse av gjenstanden, en tilstandsbeskrivelse før behandling,

samt ei redegjøring for behandlinga av de forskjellige materialtypene. Det er ikke foretatt material- eller bindemiddelsanalyser.

Tilstandsregistrering/dokumentasjon av akterspeilet omtaler klær og frisyre på kvinneportrettet. Bildet tyder på at det er fra ca. 1760 og må ha blitt laget etter at skipet ble hengt opp i kirka.

Fundament for akantusramma var heller ikke opprinnelig og kan ha blitt laget samtidig med ramma og portrettet. Det er også usikkert om navneplata med omramming er original.

Veldig mye av riggingen er sekundær og av en langt dårligere kvalitet enn den originale. Av den grunn hadde skipet mye løst tauverk i forbindelse med vant- og stagriggingen.

Rapporten blir avsluttet med klar beskjed om hvor forsiktig kirkeskipet bør håndteres. Det gis en veiledning hvordan arbeid utover faste gjøremål i kirkerommet skal utføres.

Foto: NIKU v/ Malou Genfors

Detalj som viser skader på flagget.

Foto: NIKU v/ Malou Genfors

Kirkeskipet etter rensing.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Samtaler med Paul Ullern og Gudmund Bakke.
- Smith, H. 2007: Konservering av kirkeskip Bønsnes kirke, Hole kommune i Buskerud, NIKU rapport 16/2007 (ISSN 1503-4895, ISBN 978-82-8101-045-1). Rapporten er ikke trykket, men kan bestilles fra NIKU eller lastes ned fra www.niku.no

FORFATTEROMTALE

Fred Harald Nilssen (født 1948 i Hamar) bor i Hole. Han er utdannet adjunkt og har arbeidet som lærer i Kvænangen, Rana og Ringerike. Fra 1986 arbeidet han som skolejournalist i Norsk Skoleblad og Utdanning. Siden 2002 har han vært nettredaktør i Utdanning. Nilssen har vært en meget flittig bidragsyter til heftet siden 1987 og representerte Ringerike Ungdomslag i redaksjonen 1992-2003. I perioden 1996-2003 var han redaktør.

Norsk barnevern ble for en stor del drevet av private krefter på 1900-tallet. Stiftelsen Bjørklund i Ringerike er et livskraftig eksempel på dette. Her har det bodd til sammen over 300 barn, gjennom hundre år.

Foto: Privat

Bursdagsselskap på 1970-tallet.

Bjørklund gjennom 100 år

Christopher Hals Gylseth

«Foreldreause barn, barn født utafør ekteskap og barn av foreldre som hverken hadde vilje eller evne til å forsørge og oppdra sine små, har ofte lidd mye vondt gjennom tidene. Disse, de mest forsvarslause i samfunnet, var det ofte ingen som tok seg av. De gikk for «lut og kaldt vann» som en sier. Fattigvesenet skulle nok ta seg av dem og sette dem bort på omgangslegd, eller de ble auksjonert bort. Den som kunne ta barnet for minst betaling, fikk det til forsorg. I Norderhov ble barn en ikke kunne få satt bort på annen måte, anbrakt på Ve fattighjem, ...»

(Om forholdene for barn på 1800-tallet, i: Brænden, O: Norderhov kommune. 1948)

Ved Lisletta i Norderhov ligger en lav, grå bygning. Her holder den private barnevernsinstitusjonen Stiftelsen Bjørklund til, tidligere kjent under navnet Bjørklund Barnehjem. Dette er en av Norges eldste barnevernsinstitusjoner, etter sammenhengende drift gjennom hundre år, fra 1907 til i dag. Antagelig er det snakk om den eldste aktive institusjonen i sitt slag i landet. Sikkert er det i alle fall at Bjørklunds historie er spennende, og den strekker seg over en periode som favner hele den moderne utviklingen innen norsk barnevern.

I anledning av Bjørklunds 100-årsjubileum i 2007 ønsket stiftelsens styre å få laget en bok om barnehjemmet. Jeg fikk gleden av å skrive boka, som kom ut i juni måned under tittelen «Fra

almisser til anbud. Bjørklund gjennom 100 år». Boka tar for seg driften av et lokalt, privat barnehjem, sett i lys av utviklingen innen norsk barnevern som helhet. Målet er å se det lokale i forhold til det nasjonale når det gjelder lovgivning, offentlige regler og pålegg, eierskap og støtteordninger innen barnevernet. Det er blitt en broket, sammensatt fortelling, med mange dramatiske menneskeskjebner gjennom til dels vanskelige tider.

Det var ikke tradisjon i Norge for at det offentlige tok seg skikkelig av vanskeligstilte og foreldreløse barn. Slike barn og unge ble først og fremst sett på som et problem og som en utgiftspost for fattigvesenet. Før midten av 1800-tallet ble de enten satt ut på legd, sendt på fattighus eller på gamlehjem. Det

var tilsynelatende viktig å skåne samfunnet for dem, siden de ofte kunne havne i prostitusjon og kriminalitet i ung alder. Men noe måtte jo gjøres for disse uheldige barna, og særlig fra slutten av 1800-tallet ble det private krefter – som regel med kristelig bakgrunn – som tok på seg ansvaret.

Slik var det også i Ringerike, hvor det på vårparten i 1906 vokste fram et stort engasjement i barnehjemssaken. Det ble skrevet innlegg i avisen, holdt møter og diskutert hvordan saken kunne løses på best mulig måte – hvordan barn fra fattige, sykdomsrammede og vanskeligstilte familier kunne bli tatt vare på. Det var ikke første gang det hadde vært et privat barnehjem i distriktet. I perioden 1889-1893 eksisterte Hønefoss Børnehjem. Men driften gikk dårlig og hjemmet ble lagt ned.

Etter stiftelsen av det nye barnehjemmet i 1906 gikk det raskt framover. Penger ble skaffet til veie, primært ved generøse donasjoner fra private givere i distriktet, og 16. juni 1907 ble hjemmet åpnet under navnet Norderhov-Hønefoss Barnehjem. Man leide først et hus på Gusgården på Norderhov, og senere på Nedre Tanberg, før man i 1912 – igjen etter å ha fått store private gaver, først og fremst fra ekteparet Maren Karine og Olaus Færden på Hverven gård – bygget sitt eget hus i Norderhov. Dette staselige, hvite huset ligger der fremdeles, som nærmeste nabo til dagens Bjørklund-institusjon, men ble solgt for å finansiere nybygg i 1991.

Det viste seg å være vanskelig å drive et privat barnehjem. Først og fremst var det økonomien som skapte problemer. Driften var basert på betaling for det enkelte barn, og på gaver. Noen særlig offentlig støtte kunne man ikke regne med. Barna fikk alltid nok mat, men på flere andre områder var det hardt å få endene til å møtes. Vinterklær måtte av og til brukes på omgang. Man drev sitt eget, lille jordbruk for å skaffe rimelige grønnsaker, frukt og egg, og man hogg ved i egen skog. Mellomkrigstiden var en vanskelig periode, innad i barnehjemmet som i resten av samfunnet. Det var lite penger til vedlikehold, og det hendte at foreldre eller andre som hadde plassert barn på hjemmet, ikke kunne betale. Så fikk barna gjerne være der likevel, for redusert betaling. Det skulle mye til for at noen ble kastet ut.

Krigsårene 1940-1945 forløp overraskende bra på Norderhov-Hønefoss Barnehjem. Naturligvis var det harde tider, men tyskerne lot stort sett barnehjemmet være i fred. Lokalsamfunnet stilte opp med mat, klær og andre gaver, slik at forholdene ved hjemmet nok var bedre enn i mange privathjem. Blant annet fikk de små både bløtkake, brus og pakker hver jul. Alle gaver, store og små, ble sirlig ført inn i en egen protokoll på barnehjemmet. Denne protokollen byr på underholdende lesning i dag, og man kan se at gavene var mildest talt varierte: «Billeder til børnene», «Tørfisk, fløde», «En Gjetost», «En hel del filt», «En del brukt tøy», «25 l. nysilt melk», «en sau», «Skind til besetning til kåpe», «Elgekjøtt», «1 gulytteppe», «3 par ski», og svært mye annet. Barna fikk altså både meierivarer, fisk og kjøtt, og var stort sett i god form. Dessverre ble samtlige av dem, 25 stykker, rammet av en difteriepidemi i distriktet vinteren 1941-1942. Sykdommen var alvorlig og varte i to-tre måneder, men alle greide seg. Egentlig var etterkrigstiden en vel så hard tid for barnehjemmet. Det var vanskelig å finne ansatte som kunne arbeide der over lengre tid, slik det var mest stabilt for barna, og igjen slet man med pengene.

1950-årene var en omveltningstid for norsk barnevern. I 1953 kom den nye Lov om barnevern, som avløste den tidligere, såkalte «vergemålsloven» fra år 1900. Den nye loven var nyskappende, også i internasjonal målestokk. Nå skulle barna få et eget, lovbestemt vern. Deres egen velferd skulle vektlegges sterkt. Det var grunn til opti-

misme innen barneomsorgen. Mange av de ansatte trodde at det ville komme en ny giv fra det offentlige, med bedre oppfølging og større rammer. Dessverre ble ikke de gode intensjonene fulgt opp, og barnevernet – ikke minst de private barnevernsinstitusjonene – slet like mye som før med å greie seg. En rekke barnehjem fikk til og med større belastninger, siden antallet trengende barn var spesielt stort i mange år etter krigen.

Likevel var forholdene på Norderhov-Hønefoss barnehjem, som i 1963 skiftet navn til Bjørklund barnehjem, bedre enn mange andre steder i landet. Dette kom særlig av den nære kontakten barnehjemmet hadde med lokalsamfunnet – naboer, lokalt næringsliv, foreningsliv, presse og skole. Uten denne godviljen hadde hjemmet sannsynligvis måttet stenge. Slik oppfølging var viktig på alle måter, noe også Barne- og familiedepartementet understreker i en utredning om norske barnehjem (Barnehjem og spesialskoler under lupen, 2004): «Der hvor det også var lokal interesse og lokalt engasjement for barnehjemmene, var hjemmene gode og under overoppsyn.» Bjørklund kan alt i alt regnes som et godt og velfungerende barnehjem, etter hva kildene kan fortelle. Likevel var det enkelte perioder da barna hadde mindre frihet enn ellers.

Noen år på 1950- og 1960-tallet var preget av en del strenghet. Det var ikke alltid lett å være små barn under slike rammer. Også i tidligere tider hadde det vært strenge forhold, men da var det ofte kombinert med en viss

Tunet på barnehjemmet sett fra veien i 1920-årene.

Foto: privat

Med like klær, på 1930-tallet. Uniformeringen skilte barnehjemsbarna tydelig fra andre elever på Kirkeskolen.

grunnleggende mildhet i formen, som hos den høyt verdsatte Anna Nørve, som var bestyrerinne fra 1926 til 1948. Stemningen blant de ansatte og barna var i det hele tatt svært avhengig av hvem som bestyrte hjemmet, og hvilke regler som lå til grunn for det daglige liv. De private barnehjemmene styrte i stor grad seg selv, og det var få offentlige pålegg å rette seg etter. I 1969 overtok så ekteparet Solveig og Knut Petterson som bestyrere. De var oppofrende, religiøse mennesker, som bokstavelig talt brukte natt og dag gjennom 16 år til barnas beste. Med dem kom en særlig god tid til Bjørklund. Pettersons fungerte nærmest som foreldre for barna, selv om de også hadde egne barn. De sto gjerne opp midt på natten for å trøste og hjelpe de små. Barna ble i enda større grad enn før oppmuntret til å delta i alle slags

fritidsaktiviteter, som idrett, musikk og sang, håndarbeid, speider'n og mye annet. Barna på barnehjemmet har også i alle år reist på ferieturer sammen i påsken og om sommeren, til hytter på fjellet eller ved sjøen. Slike ferier ble betalt av foreninger eller næringsliv i lokalsamfunnet.

I 1991 ble det nåværende Bjørklundbygget oppført, i flukt med en allerede eksisterende bestyrerbolig. Selve den gamle barnehjemsboligen var nå blitt så nedslitt og upraktisk at det var lite realistisk å få pusset den opp til nødvendig standard. Det var kommet nye krav til barnevernsinstitusjoner, når det gjaldt blant annet brannsikkerhet. Store, upraktiske trehus i flere etasjer var ikke lenger ønskelig. Det ærverdige bygget fra 1912 hadde utspilt sin rolle. Salget av dette gamle huset, sammen

med en generøs, testamentarisk gave som dukket opp samtidig, gjorde at økonomien endelig ble mer forutsigbar. En beboer som bodde på gamle Bjørklund noen år før flyttingen i 1991, husker stemningen i det sjarmerende, gammeldagse huset. Barnet gruet seg på forhånd til å flytte dit, og hadde sett for seg triste sovesaler og strenge ansatte. Men slik var det overhodet ikke. Mest av alt minnet stemningen faktisk om Anne Cath Vestlys *Mormor og de åtte ungene*, syntes vedkommende. Masse barn og voksne sammen, med mye moro og godt, landlig miljø. Vedkommende sier dette om tiden på Bjørklund: «Jeg har fått muligheten til å reflektere mer over hva som er virkelig betydningsfullt i livet, på grunn av hva jeg opplevde som barn, blant annet på Bjørklund. Det er snakk om en dypere og mer bevisst erfaring, om

Foto: privat

Mangeårige styreleder dr. Eli Nordbye (til h.) sammen med bestyrerparet Solveig og Knut Pettersen.

Foto: privat

På båttur, antagelig i Oslofjorden, omkring 1980.

hvor viktig det er å ha noen å være glad i, for eksempel. Oppholdet på Bjørklund gjorde meg trygg.»

Siden flyttingen har institusjonen fornyet seg totalt, både faglig og praktisk. Bjørklunds tidligere leder og senere nestleder, Sveinung Berg, har stått sentralt i driften i en årrekke, og har sammen med styret og de øvrige ansatte bidratt til en betydelig reorganisering. Bjørklund er i dag en moderne institusjon med ansvar for til sammen 15 ungdommer i alderen 12-18 år. Institusjonen har tre avdelinger, en på Lisletta, en på Knestang i Haug og en på Tyrstrand. I tillegg har man ansvaret for fem såkalte familiehjem. Dette er en form for fosterfamilier som tar i mot ungdommer, men som får sterkere og tettere oppfølging fra Bjørklund enn hva som er tilfellet i vanlige fosterhjem.

Bjørklund tilbyr i dag det de kaller «åpne, fleksible tiltak». Individuell tilpassning og oppfølging er viktig, og Bjørklunds personale samarbeider nært med psykologer, pedagoger og andre fagfolk.

Mye har altså skjedd siden 1907. Når det gjelder bokas tittel, «Fra almisser til anbud», henspiller denne på det store spennet som har funnet sted innen privat, norsk barnevern. Mens man for hundre år siden var avhengig av milde gaver og almisser, er situasjonen i dag blitt ganske annerledes. Barnevern på 2000-tallet foregår faktisk på anbud, og det er myndighetene som har villet det slik. Den enkelte barnevernsinstitusjon må levere økonomiske tilbud om plasser for barn og ungdommer, til Barne-, ungdoms- og familieetaten, i konkurranse med andre

institusjoner. Slik har norsk, privat barnevern gått den lange veien fra almisser til anbud. Det har vært en hard utvikling, og de fleste institusjoner har forsvunnet etter hvert. Bjørklund, derimot, eksisterer fremdeles i beste velgående. Det er på sin plass å gratulere!

Stiftelsen Bjørklund ungdoms- og familietiltak

www.stiftelsenbjorklund.no

En ideell, privat stiftelse. Her er det ikke, og har aldri vært, noen eier som tar ut overskudd av driften. Medlemmene av Bjørklunds styre har alltid arbeidet uten noen økonomisk kompensasjon. Slik er det fremdeles i 2007.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Brænden, O. (red.), 1948: Norderhov kommune. Norderhov.
- Gylseth, C.H., 2007: Fra almisser til anbud. Bjørklund gjennom 100 år. Norderhov.
- Hagen, G., 2004: Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre. Oslo.
- Hønefoss. Byens historie. 1915. Hønefoss.
- Norderhov-Hønefoss Barnehjem (utg.), 1932: Norderhov-Hønefoss barnehjem gjennom 25 år. Hønefoss.
- Stiftelsen Bjørklunds eget, omfattende arkiv.

FORFATTEROMTALE

Christopher Hals Gylseth (f. 1965) bor i Norderhov. Han er cand. philol. med idéhistorie hovedfag og arbeider som frilandsforfatter og journalist. Han har utgitt 6 bøker, de fleste er biografier.

Foto: Bjørn Geirr Harsson

I mitt virke som trelasthandler og byggevaregrossist solgte jeg mye spiker. Etter å ha blitt pensjonist undret jeg meg på om det fantes en samlet oversikt over norske spikerprodusenter fra 1500-tallet og opp til vår tid. Det viste seg at det kun var jernverkene og noen av de større produsentene det var skrevet bøker om.

Spiker fra Røysehuset til Hole historielag

Spikerproduksjon og jernverk *på Ringerike*

Paal Kahrs

Min nysgjerrighet var blitt vekket og det falt naturlig å sette i gang å lete etter, for meg, ukjente spikerprodusenter. Av erfaring på andre felt visste jeg at gamle aviser kunne være verdt et nærmere studium. Det startet med Bergens Adresse-Contoires Efterretninger fra 1765 og frem til slutten av 1800-tallet. Der var det et vell av opplysninger. Fortegnelser over skip som kom til Bergen med spiker. Tospaltet prisliste fra Madam Tullins spikerfabrikk fra 1771. Annonser med mange opplysninger, blant annet at de første varmgalvaniserte norske spiker ble produsert i Bergen i 1850. Fasmer-familien i Alvøen var den første i landet som laget trådstift (1810).

Dette var ikke nok, det måtte finnes flere kilder. En dag satt jeg ved siden av professor Knut Mykland på busen og fortalte om problemet. Les Jens Kraft, Amund Helland og ikke minst

amtmannsberetningene, var svaret. Det var et godt råd. Senere ble det hyppige bibliotek besøk med lesning av aviser, handelskalendere, bygdebøker, tollbøker og annen litteratur. Ennå levde noen av lederne fra tidligere spikerprodusenter, disse ble kontaktet. Det førte til opplysninger som sannsynligvis kunne ha gått tapt for fremtiden. Hittil er over hundre produsenter registrert, blant dem de som er omtalt nedenfor.

Hoff Spigerværk, Øvre Hovsfossen

Ved Hovsfossen på Ringerike ble det på slutten av 1700-tallet bygget et spikerverk. Vi vet ikke med sikkerhet når det ble gjort, men det ble trolig bygget av Søren Johansen Moss. Han kjøpte gården Hov inklusive rettighetene til fossen på en auksjon i 1757 for 3 000 riksdaler, og fikk den tilhjemlet ved auksjonsskjøte 2. juni 1757. Samme år ble sønnen Fredrik Christian Moss født. Søren Moss drev både sagbruk og flere kverner ved fossen.

Spikerfabrikken på Hoff skal ha hatt en hjulstokk med 3 hammere. Til hver hammer var det behov for 3 faglærte arbeidere så det er grunn til å anta at den beskjeftiget minst 9 arbeidere. Spikerfabrikken var ifølge Odd W. Thorsen basert på svensk jern, hvis det er riktig må det ha vært store omkostninger med å få spikerjernet opp til Hoff. Flere av de norske produsentene på den tid foretrakk svensk jern fordi det hadde bedre kvalitet og lavere pris. Det har vært hevdet at Christian Krefting, i Fredrik Christian Moss (1757-1813) eiertid, var medeier i Hoff spigerverk. Krefting, som selv hadde en stor spikerfabrikk på Viul, kjøpte sitt jern på Soknedalen Jernverk. Det kan derfor tenkes at Moss også kjøpte jern der. Trekullet kom i alle fall fra distriktet.

Fredrik Christian Moss utdannet seg som jurist og tok sin eksamen i 1778. Han fikk straks etter bevilling som prokurator i kjøpstedene og på landet i

Sjølland stift. Året etter fikk han bevilging som prokurator for alle retter i det sønnenfjeldske Norge, Overhofretten unntatt.

Moss titulerte seg som assessor og slo seg ned på Norderhov. Han var gift to ganger, men fikk barn kun i det første ekteskapet med Anne Christine Paulsen, det var døtrene Beate og Maren. Der var også en sønn Andreas Christian, men han døde som barn.

I 1793 kjøpte han gården Hov fra sin far for 6 000 riksdaler. Senere nektet imidlertid faren å utstede skjøte til sønnen begrunnet med at det kun var selve gården med aker og eng han hadde solgt, men ikke skogen og husmannsplassene. Det endte med at sønnen anla sak mot sin far og fikk medhold. Skjøte ble utstedt i desember 1797.

Søren Moss var blitt enkemann i januar 1795 og fikk en forholdsvis ung husholderske i huset (Berte Marie Tandberg). Det gikk slik som det ofte går i slike tilfeller. Hun klarte å overtale den gamle rike mannen til å gifte seg med henne. Når det vel var gjort, begynte gamlingen å selge unna av eiendom-mene sine, blant annet til husholdersken og hennes far. Sønnen anla igjen sak mot sin far for disse eiendomsoverdragelsene. En sak han delvis vant delvis tapte. Søren døde i 1801. Det ble et kortvarig ekteskap.

Fredrik Christian Moss økonomiske og sosiale stilling var god. Han kom til å spille en stor rolle i samfunnet rundt Hønefossen. Etter en tids sykdom døde han i København tidlig på vinteren 1813.

Mandag 2. august 1813 ble på forlangende av enkefru Ingeborg Moss, født Irgens, holdt auksjon over eiendommene som tilhørte assessor Moss dødsbo, deriblant spikerhammere og teglverk. ("Budstikken" 1813). Foreløpig foreligger det ingen opplysninger om når spikerproduksjonen startet/ophørte eller hvilke kvanta og typer spiker som ble "slått". Heller ikke noe om hvor spikeren ble solgt.

Viul Spigerverk - Christian Kræftings Spigerverk 1775 - 1810

Christian Krefting var født på Bærums

Verk 11. juni 1738 og døde på Viul 24. juni 1814. I 1768 kjøpte han Viulbruket av Hannibal Stockfleth for 20 000 riksdaler, og fikk skjøte på bruket 4. desember samme år.

Krefting var en aktiv herre og bygget opp diverse virksomheter ved Viulfossen, blant annet: sagbruk, teglverk, stampemølle, kalkbrenneri, tjæremiler, sortkrittfabrikk og ikke minst en spikerfabrikk. Han var opplært ved Bærums Verk og kjente vel til hvordan spikerproduksjonen foregikk. Spikerfabrikken skal være noe av det første han bygget opp på Viul. Det har vært nevnt at den stod klar i 1775. Det var etter den tids målestokk en relativt stor spikerfabrikk han lot bygge. Den var forsynt med 3 hjulstokker med 3 spikerhammere på hver. Der skal også ha vært en rækhammer. I tillegg hadde han også bygget et skjæreverk som skar opptil 2 skippund (320 kg) i timen. Det var 24 arbeidere på spikerfabrikken og den kunne produsere opp til 15 000 spiker pr dag. Foruten spiker ble det også laget bolter og muttere. Hvilket merke som var slått på spikrene og om det var på hodet eller under hodet er foreløpig ukjent.

Jernet kjøpte Krefting fra Soknedalen Jernverk, hvor han en lang tid var medeier. Jernverket ble endelig nedlagt i 1805 og det førte til at Krefting måtte se etter andre muligheter for å skaffe seg spikerjern. Ifølge E. M. Færden kjørte han om vinteren spiker til Christiania og som returlass jern til spikerproduksjonen. Hvor lenge dette varte vites ikke, men driften ved den Wiolske Spiger-Fabriqve ble litt etter litt nedlagt.

Når det gjelder omsetningen av spikeren før 1805, er det foreløpig ikke så mye som er kjent, men det er naturlig å tro at ett av de viktigste markedene var i Christiania og Drammensdistriktet. Den 12. oktober 1791 stod følgende annonse i Norske Intelligenz-Sedler: *Da velædle Madame Sebella Salig Alsing paa Strømsøe, har paataget Sig, at afhandle Spiger, af mit Spiger Oplag paa Strømsøe, og velædle Hr. Gabriel Hofgaard, ligeså på Brager næss: Saa kand paa samme Stæder erholdes alle Sorter Spiger, af min Wiolske Spiger-Fabriqve, for billigste Præiser. Skulde begge Oplag, ei være forsynet, med de*

Foto: Else Marie Abelgård

Ovn fra Sognedalens Jernverk.
Ovnen står på Berg gård, Sokna.

Foto: Else Marie Abelgård

Del av ovn fra Sognedalens Jernverk
slik den sto på Ringerikes Museum.

Foto: Else Marie Abelgård

Forside av ovn fra Peder Flobergs tid
ved Sognedalens Jernverk.

ordinerede Spiger, skal samme efter 3 a 4 Ugers Forløb, til billigste Priiser vorde leveret, ligesom det bestilte Quantum og Sorterne maatte være, og ønskedes helst Modeller, naar det maatte være, uden for almindelige Sortementer.

Wiols - Bruug den 4de October 1791. Christian Krefting.

Iver Johansens Spiger- og Sagbladfabrik, Hønefoss 1787 - 1800

Iver Johansen som var smed på Ringerike hadde mange oppdrag for sagbrukene i Hønefossdistriktet og gikk lenge med planer om å bygge en spiker- og sagblad fabrikk. I 1786 kjøpte han tomten til Sætrangsagen med øvrige innredninger og gikk straks i gang med å bygge fabrikk. Den gamle sagbruksbygningen som var i meget dårlig stand ble revet og nye bygninger ble satt opp på samme tomten. Våren 1787 hadde han ferdig 3 hammere som ble drevet av et vannhjul og i tillegg en stor esse med 2 belger, en på hver side. Belgene var også vanddrevet. Han hadde også satt opp et hjul som skulle drive et slipeverk for sliping og pole-ring av sagbladene. Slik fabrikk var

bygget var det mulig å sette opp nok en spikerhammer, når økonomien tilsa det. Anlegget innebar noe helt nytt for hønefossingene, og kommisjonen som skulle taksere fabrikk, sa at de ikke "forhen hadde set saa kunstige og til arbeidsfolks besparelse saa vel indrætede maskiner". Kommisjonens medlemmer hadde tydeligvis ikke peiling på hva slike moderne maskiner og mekaniske innretninger kunne koste, men taksten ble satt til 800 riksdaler. Fullt utbygget etter de planer som forelå ville det komme på 1000 riksdaler. Så vidt en vet lånte ikke Iver Johansen penger til oppbyggingen av fabrikk, men i 1791 lånte han først 300 riksdaler hos Anne Krefting Ridder mot levering av sagblad, og siden 1090 riksdaler mot pant i plasen Brua. Like etter kom den store flommen og føyste vekk det hele, og det skal ha vært på et hengende hår at ikke Iver og sønnen også ble tatt av flommen. På den tiden eksisterte det ikke noe naturskadefond så det var et betydelig tap for Johansen, men han må ha hatt et usedvanlig pågangsmot for høsten 1793 var fabrikk reist på ny.

Råvarene til produksjonen kom fra lokale produsenter. Jernet var det Soknedalen Jernværk og Bærums Værk som leverte. Trekullet kom fra Hønefoss-distriktet. Det har hittil ikke lyktes å finne noen oppgaver over hvor mye spiker det ble produsert eller hvem spikerne ble solgt til. Med en spikerhammer i normal drift skulle årskapasiteten være ca 100 000 stk. 4" spiker eller 150 000 stk. 3" spiker. Det er grunn til å anta at mye av tiden ble nytt til å produsere sagblad som det var stor etterspørsel etter. Kapasiteten ved spikerhammeren ble neppe fullt utnyttet. Til en spikerhammer var det behov for 3 faglærte arbeidere, en brakte jernet fra essen til hammeren hvor "spikersmeden" slo spikeren og "hudderen" slo hodet på spikeren. Det er noe uklart hvordan det gikk med fabrikk, men i år 1800 solgte han tomten. Han skal etter sigende ha fortsatt både spiker- og sagbladproduksjonen i noe mindre målestokk.

Sognedalens Jernverk 1752 - 1780

I 1751 satte Christianiaherrene justitsråd Vogt og Lars Braag i gang gruvedrift i Narverudsmarken og i Blikrudskollen. Masovn ble oppført på Nedre Bergs grunn i 1752 og anlegget fikk navnet Sognedalens Jernverk. Lars Braag ble snart eneieier. Han ble ansett for å være en drivendes kar og førte også et gjestfritt hus, stort anlagt som han var. Til Lunder kirke, som ble oppført i 1750 årene, forærte han de nødvendige spikere og lignende, og i kirken bygget han et pulpitur oppe på veggen med egen trappeoppgang for verkseieren med familie. I 1756 ble verket betydelig utvidet, så pengene fikk ben å gå på. Det gikk ikke så lett å få inn penger og det ble stadig tatt opp nye lån. Tross alt ble tiden da Lars Braag drev jernverket sett på som den beste i verkets historie.

Verket var forsynt med 1 masovn, 2 stangjærns hammere, 1 spikerhammer og 1 pukhammer. Noen oppgave over produksjonens størrelse har det ikke vært mulig å finne. Vi vet at det ble levert mye spikerjern til det Wiolske Spigerværk (Christian Krefting). Kjent er også de vakre ovnene som ble laget i Lars Braags tid. Braag klarte ikke

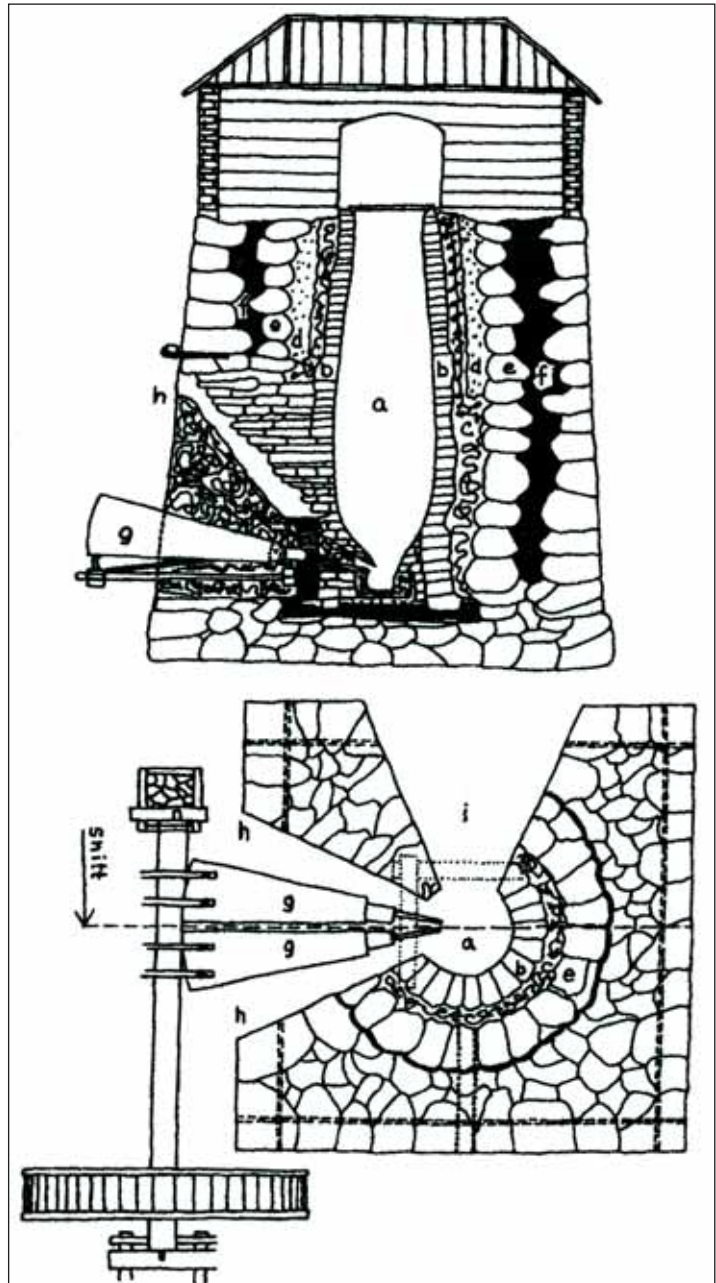

Tegning av masovnhytte fra slutten av 1700-tallet. Fra Trygve M. Davidsens bok "Min barndoms dal", Eget forlag, 1969.

å få verket til å lønne seg. Det sies at det kun var bøndene som drev med kullbrenning som tjente penger på sine leveranser til Sogndalen Jernverk. 16. juli 1774 måtte Braag erklære sitt bo insolvent.

Verket ble senere overtatt av sogneprest Bendeke som drev det en kort tid, men da han heller ikke fikk det til å lønne seg, solgte han det i 1778 til et selskap med mange eiere, men produksjonen ble ikke gjenopptatt. Verket var senere innom flere eiere uten at det førte til ny drift og først i 1805 ble det erklært for endelig nedlagt. Det siste vi hører om spiker i forbindelse med dette verket er i Norske Intelligenz-Sedler i 1778: ”Onsdagen den 12te Augustii bliver efter Participantskabets Forlangende udi det Sognedahlske Jern-Verk (som er udi fuld Blæsning) offentlig Auction foretagen og holden, paa og over samme Jern-Verk, med tilliggende Gaarde, Høe-Afning, Endeel Rue-Jern, Støbe-Gods, Spiger, samt fremdreven Malm og Kull med videre. Kongsberg den 17de Julii 1778. O. Falch.”

Det har sannsynligvis vært produsert spiker der i hele verkets levetid, men neppe de store kvanta.

Masovn av vallonsk type (etter Rinman: Bergverks-Lexicon)
a: pipe, b: ildfast sandstein, c: bakmur, d: sandfylling,
e: ringmur, f: fylling av gråstein og leire, g: to store belger
(for å oppnå høy temperatur), h: belgbryst.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bergens Privatbank 1989: Billedbok fra Viul Hovedgård, Hønefoss.
- Finne-Grønn, S.H. 1932: Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater 1660-1905, Bind I.
- Færden, E. M. 1914: Ringerikes Blad 1914, nr 9 – 10 – 11 og 12.
- Lagesen, A. 1930: Ringerikske Slekt, bind II, Oslo.
- Norske Intelligenz-Sedler 1778.
- Ropeid, A. 1952: Hønefoss (første bind), Hønefoss.
- Steinhamar, A.: Norderhov. Herredets utvikling til 1914.
- Thorsen, O.W. 1962: Drammen - en norsk østlandsbys utviklingshistorie, Drammen.

FORFATTEROMTALE

Paal Kahrs (1925) er født og bor i Bergen. Han har bred utdannelse fra skogs- og sagbruksindustrien i Norge og Sverige og fungerte som trelasthandler frem til 1992. Kahrs er blant annet kjent som samler av trebearbeidende verktøy, og var høsten 1995 med i det første programmet om ”Antikviteter & Snurrepipierier”. Han har i mange år samlet stoff om spikerens historie i Norge. I ”ARVEN” nr 2 – 2006 (Moss Ættehistorielag) publiserte han en artikkel om: Anton A. Hanssen Spigerfabrik (Refsnæs Fabrik), Moss.

Forventningene var store hos framsynte Ådalsbønder. Jernbane og båttrafikk på Sperillen skulle gi vekst og velstand i bygda. Men alt gikk ikke helt etter planen.

Da jernbanestrekningen Hen - Finsand formelt ble åpnet i 1926, var bilen blitt en sterk konkurrent. Transporten gikk raskere med bil, både for gods og personer. Sperillbanen fikk derfor kort levetid. I 1953 var det slutt.

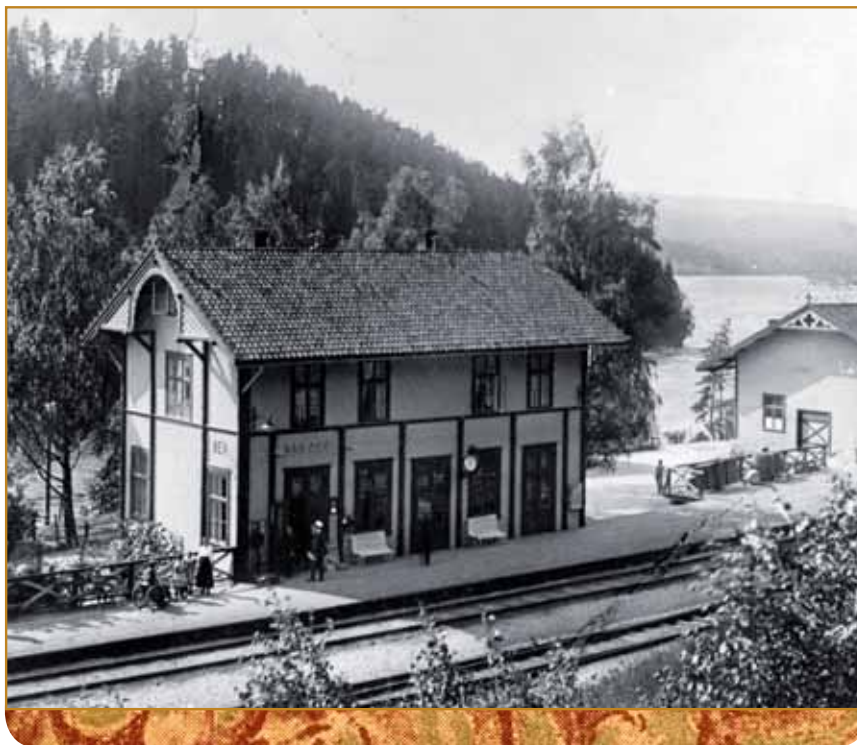

Foto: Carl Normann, Hamar

Hen stasjon ca. 1922.

Sperillbanen

Kort levetid for Jernbane i Ådal

Kolbjørn Gulliksen

Det var pengesterke og innflytelsesrike bønder og skogiere i Ådal og Sør-Aurdal som kjempet for anlegget, mest for tømmertransport. Den tradisjonelle fløtingen hadde hvert år problemer med isgang i Begna. Et annet mål var å få den forestående Valdresbanen gjennom Sør-Aurdal, men da Stortinget i 1899 vedtok å bygge banen fra Eina over Tonsåsen til Fagernes, forsvant den muligheten. Et nederlag for Ådalsbøndene.

Ådølingen Harald Holte laget i 1908 en ny plan for Sperillbanen, med dampbåttrafikk på innsjøen. Han fokuserte på de store skogarealene som kunne gi råvarer til trelastindustrien, vansker med tømmerfløting og behov for kommunikasjon med post, varetransport og turisme.

3,9 millioner kroner

Sperillbanen kom ikke med i Statens jernbaneplan. Den var for liten, men Stortinget bevilget 60 000 kroner til et forprosjekt for banen, mot mange stemmer. De mente pengene heller burde gå til veiutbygging. Lokale ildsjeler ga ikke opp og etter en befaring i 1921 bevilget Stortinget 3,9 millioner til banen, under forutsetning av at Ådal kommune betalte grunnverv og gjerde.

Anlegget ble påbegynt i 1922 og det gikk fire år før lokomotivet kunne tøffe fram. På det meste arbeidet det 175 mann på banen, som gikk på furumoer og flate jorder. Litt sprengning måtte til ved Bergsundtunnelen, hvor Titus Olsen fra Gudbrandsdal mistet livet. Han kom for sent vekk fra en sprengladning. De som arbei-

det på anlegget, de fleste fra Ådal, hadde en daglønn på 9 til 10 kroner, noe som var en bra lønn den gang.

Hele strekningen var på 24,9 kilometer og med fire enkelt utstyrte stasjoner; Hallingby, Somma, Ringmoen og Finsand som endestasjon. Grønvold fikk ubetjent stoppested. På Finsand ble det bygget godslager, dampskipsbrygge, tømmeropptrekk og dreieskive for å snu lokomotivet.

Storstilet åpning

Den formelle åpningen skjedde 31. juli 1926, med arbeidsminister Darre Jensen, jernbanedirektør Junge, toppfolk fra post- og veivesen, fylkesmann Platou og aktuelle ordførere til stede. Toget brukte en time og 12 minutter fra Hen med mange stopp. På Finsand ble selskapet møtt med hornmusikk som

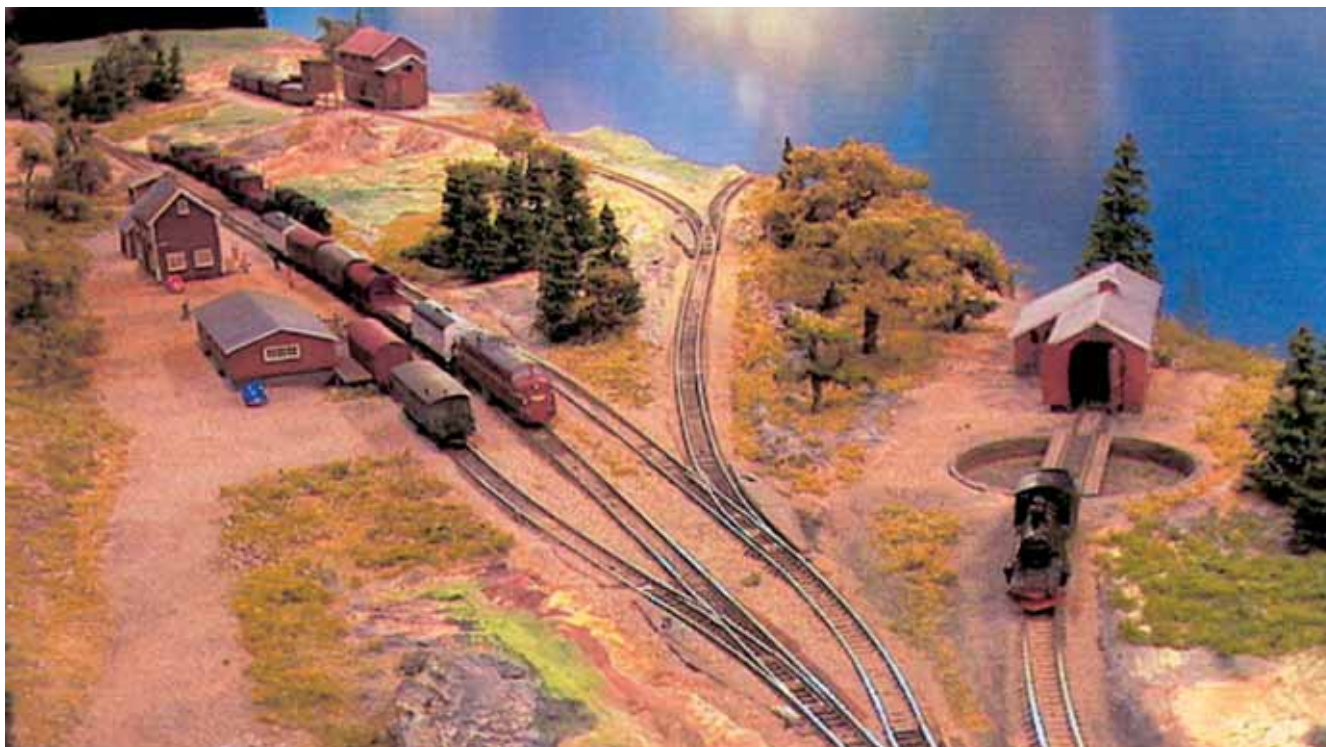

Foto: Bjørn Nicolaisen.

Modell av Finsand stasjon med sidespor slik anlegget var ferdig utbygget i 1926.

spilte "Ja vi elsker", før arbeidsministeren foretok den formelle åpningen. Festmiddagen ble inntatt på Glatvedt Hotell.

Det startet bra med daglige godstog og dieselvogna "Loppa" som sørget for persontransporten. Fra Finsand ble folk og gods fraktet med dampbåten "Bægna" til Sørum. Martin Strømmen var stasjonsmester på Finsand i åtte år, så lenge det var persontrafikk. Stasjonene Hallingby, Somma og Ringmoen ble betjent av banevokternes koner.

Men i 1933 med stort driftsunderskudd ble det slutt. Persontrafikken og postgangen ble overført til bil, og godstrafikken redusert til to dager i uken. Mange ansatte ble oppsagt.

Banen fikk et lite oppsving under krigen fordi man gikk over til vedfyring i stedet for kull. Men etter 1945 gikk trafikken stadig nedover og bilene overtok. Skinnegangen ble utsatt for telehiv og slitasje. Siste persontog gikk i 1953. En vemodig dag for overkonduktør Erling Jensen, konduktør Sigurd Wiggen, lokomotivfører Martin Solberg og fyrbøter Arild Kristiansen. De hadde bare tre passasjerer. Stasjonsmester Trondsen på Hen markerte siste tog med blomster til de ansatte, som ble overført til andre baner. Skinnene ble etter hver fjernet. Stasjonsbygningen ved Finsand ble overtatt av Forsvaret, mens andre bygg ble omgjort til boliger for tidligere jernbaneansatte.

Banen som internasjonal modell

Sperillbanen ble brukt som modell for Märklin Miniclub da de laget verdens minste serieproduserte modellbane, i målestokk 1:220. Det betyr for eksempel at en voksen person får en høyde på 8 millimeter. Det anerkjente modellbanefirmaet har brukt denne banen på grunn av sin størrelse og enkle sporveksler. Modellbanen er laget av Sverre J. Dahl

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Elevarbeid ved Hallingby skole.
- Hegna (Hans og Trond), 1957: Ådal 1814-1957, Fremtiden trykkeri.

FORFATTEROMTALE

Kolbjørn Gulliksen (1931) er født på Østre Toten. Etter artium gikk han på infanteriets befalsskole og var ansatt i Forsvaret i 15 år. Siden var han journalist i Ringerikes Blad og Drammens Tidende og redaktør i Hadeland. Han avsluttet yrkeslivet som journalist i Aftenposten. Han har hatt idrett som hobby i alle år. I egenskap av internasjonal hoppdommer hadde han mange utenlandsturer og dømte i to verdensmesterskap. Han er bosatt i Hønefoss.

Illustrasjon: Ridley Borchgrevink

Fra Norske huldreventyr og folkesagn, 1934.

En norsk Jentes Indtagelse i Bjerg 1720

Illustreret Nyhedsblad var et ukeblad som ble utgitt i Oslo 1851—66, redaktør til 1864 var Paul Botten-Hansen. Blant medarbeiderne var ledende litterære personligheter som Ivar Aasen, Bjørnstjerne Bjørnson, Camilla Collett, Henrik Ibsen, Jonas Lie og A.O. Vinje. Ibsens Hærmændene på Helgeland og Kjærlighedens Komædie ble utgitt som tilleggshefter. I Illustreret Nyhedsblad Nr. 40. 3. oktober 1858 sto følgende artikkel. Den siterer fra en rett som var satt på Norderhov prestegård 7. og 8. august 1720.

Illustreret Nyhedsblad 3die Oktober 1858

Troen på Folks Indtagelse til de Underjordiske er her i Landet ligesaa gammel, som almindelig udbredt. Denne som andre overtroiske Forestillinger ere vel i den sidste Tid begyndt stærkt at rokkes af den almindelige Oplysning; men i Fjeldbygderne holder den sig endnu lige frodig, og det er ikke ret mange Aar siden der nord i Gudbrandsdalen indtraf en

Indtagelse, som satte baade Almue og Præst i yderlig Virksomhed og fandt al ønskelig Tiltro. Blant alle slige Indtagelser er imidlertid den, der 1720 fandt Sted i Aadalen omstændeligt oplyst, da der blant Universitetets Manuskripter desangaaende findes en omstændelig Forklaring for Retten, hvilken vel gjennem et dansk Tidsskrift kan være en enkelt af vore Læsere bekjendt, men

som dog for Overtroens historie har saa stor Interesse, at vi ikke tage i Betænkning at optage den i sin Heelhed i vort Blad. Denne Forklaring lyder saaledes:

”Examination holdet den 7de og 8de August 1720 paa Nordrehougs Præstegaard paa Ringeriget, udi Deres Velærværdigheder, Hr. Daniel Rami og Hr. Diderich Stilings Overværelse,

angaende den udi Aadals-Annex i Nordrehougs Præstegjeld, omtrent først i Junie næstforhen efter Beretning i 5 Dage udi Bjerget indtagne Pige, Astri Olsdatter, 15 aar gammel, da udi Tjeneste paa Gaarden Scharud [*i dag kaldes gården Skalerud, den ligger ca 4 km NNV for Viker kirke*] udi bemeldte Aadalen, og fød af Forældre Ole Elsrud og Guru Nielsdatter sammesteds, hvis Udsigende er saaledes:

At som hun gik og gjette Fæ ½ Fjerding [*en drøy km*] fra Gaarden Scharud, noget ud paa Eftermiddagen, hørte hun udi Bjerget et Spil af Lyd som en Langeleg, hvorpaa da hun blev staaende og lydde, blev hun vaer en Mand af Positur, Udtale og Klæder som hendes Huusbonde hun tjente hos, Niels Scharud, kommende ligesom hjemme ifra, og spurgte hende, om hun ikke hørte det smukke Spil, hvortil hun svarte ham Ja; derpaa han begjærede, hun vilde kaste sin Kniv, hun bar ved Siden udi sit Knivskede, udi næste Steenrøse, som hun og efterkom. Derefter gik han for hende og bad hun vilde følge efter, hvorudi han og blev adlydt, og som de et Stykke paa Veien vare avancerede, tog han hende under Armen og ledte hende, at hun skulde komme desto snarere derhen, og som de komme paa en stor, slet Vei, mødte dem fire Mænd, som vare klædte udi røde Trøier, sorte Buxer, blaae Strømper, sorte Sko med Spænder udi, en sort, rund Lue, og havde guult Haar, og i samme Øieblik blev da hendes formeente medhavende Huusbonde udi bemeldte Habit og Skikkelse omdannet, og strax derpaa udi Bjerget forflyttet (uvidende hvorledes); alene hun saae der blev igjenlukt efter hende en Dør, større end en Port, hvorpaa hun ei nogen Laas eller Hængsler fornem; var efter hendes Udsigende meget glimrende, smukkere og rødere end som Messing, og ligesom med Messing-Spiger over alt beslagen. Udi hvilket Bjerg, da hun indkom, beretter iblandt andre, midt paa Gulvet at have seet der en extraordinær stor Mand, staaende med en Guld-Perugue og en sort Hat paa Hovedet, og for det Øvrige som de Forbenævnte habiteret; hvilke, da han fik hende og Følge at see, skal have sagt: ”de fik hende alligevel”. Derpaa beretter Pigen at være falden udi en heftig Graad, hvor hun da blev af en Præst (udi hapit som andre Præster)

Utsnitt av turkart Vikerfjell i M 1:50 000, utgitt av Ugland IT Group.

formanet sig derfra at entholde, og være ved frit Mod, hende foreholdende de herligheder, hun der saae og kunde blive deelaktig udi. Samme Præst skal have havt en Sølvkande udi den ene Haand, og et Sølvbæger udi den anden, hvilket han holdt hende tæt indtil Munden, mens som hun intet derudaf har villet smage, tog han det igjen tilbage, og blev hun (som hun beretter) alt imidlertid med haanden holdt paa Hoved af den besagde store Mand, med idelig Formaning, hun fra at græde og være sorrigfuld, skulde aflade. Derefter beretter hun at være bleven sat udi en Lænestol ligesom udaf Sølv og Guld, og en sær Facon, (som hun ei vidste at beskrive); alene at derudi laae 2de blaae Silke-Puder, een udi Sædet og een ved Ryggen, meget bløde, at hun faldt dybt derudi ned. Hernæst udsagde

Pigen, at være kommen til hende en Kone (pegende paa Præsten, at det var hendes Mand) med en Lævse-Klining udi Haanden, og bad hende spise, med disse Ord: at hun vidste hun var sulten, og lagde hun saa Klining udi Pigens Skjød, og bad hende atter faae Mad; skal og have løftet Pigens hoved op, og tilholdet hende ikke at slaae sine Øine ned, mens see paa hende og de Omstaaende, hvilken Præste-Kone, Pigen fortalte, en Tid lang ved Stolen hos hende at være bleven staaende, og omsider bragt hende et Kruus at drikke af. Mens som Pigen ingen af Delene vilde smage, tog hun det bort igjen, og satte det paa et stort Bord, omtrent til 100 Personer, opfyldt med mangfoldige Mad, Kander, Kruse og Glas, som til et stort Bryllup, hvilket Bord Pigen beretter, med et blaat

Norderhov gamle prestegård, der rettsmøtet fant sted i 1720.

Bord-Klæde at være bedækket, og sagde Pigen at Præstekonen og mange Andre strax herefter kom til hende med mange slags Mad, som de nødte hende til at spise, og blev holdet hende tæt indtil Munden, uden at hun smagte det Ringeste derudaf; Hvoraf Pigen intet vidste at nævne uden Steg, Sukker, Smør og Ost. Derpaa, siger Pigen, Præste-Konen at have sagt til hende at ville vise hende sine Døtre, om hun vilde være smuk, lystig og glad; hvorpaa og strax en Mængde af Kvindfolk og Mandfolk skal være indkommen, og Præste-Konen da tillige sagt til Pigen: seer Du nu hvor mange Døtre jeg have, hvilke, efter Pigens Udsigende, vare klædte paa Hovederne med spraglede Luer, med megt Rødt iblandt, derunder Nathætter med røde Kniplinger fore, Ringe og Kjeder udi Ørene, som hang endeel ned til Skuldrene, Guldkjeder om Halsen, og havde meget hvide Halse og Hud, blaae Serker, spraglede Trøier, med rødt og Blaåt udi og stukne fuld af glimrende Stjerner, røde Skjorter, meget vide under, røde Forklæder, røde Sko, Guld-Kjeder om Livet, som hængte langs ned ved Siden, og Ringe paa Fingrene, Alt (som Pigen fortæller) paa Kjøbstedviis gjort. Disse saa kaldede Præstekonens Døtre nærmede sig til Pigen, strøg og klappe hende paa Skuldrene, og viste

hende al deres Stads og Pragt, som de lovede at overlade hende, om hun vilde blive hos dem; tog og Ringene af deres Fingre og vilde sætte dem paa Pigens, og som Pigen berettede, skal hun have hørt dem sige imellem hinanden: O gid hun vilde blive hos os!

Strax derefter, siger Pigen, Præste-Konen med de andre søgte at persvadere (!) hende til at tale, med Løfte, de da skulde holde saa meget af hende, og lade see deres Godhed imod hende, hvilket bemeldte Præste-Kone atter siden igjentog saaledes: at dersom hun vilde endda tale, skulde Pigen faae see hendes 10 Sønner, som i det samme lode sig see, og strax spurgte, hvor Pigen var, hvorpaa Præste-Konen gjorde dem henvisning; derhen de da nærmede sig, og forsikrede Præste-Konen Pigen, om hun vilde blive der, at saae hvilken af disse Sønner hun selv vilde have, og hørte Pigen, at disse Præste-Konens Sønner enhver især tilspurgte hende, om hun vilde have dem, og at de trættede imellem hinanden, at den ene sagde Pigen vilde have ham, den anden sig, og at de ønskede: O gid Pigen vilde blive her. Herefter siger Pigen, hende af Præste-Konen saaledes blev tiltalt: dersom du vilde tale, kommer Mama din og Moster din, hvilken sidste hun derpaa

Foto: Foto B. G. Hansson

strax blev vaer, med en Lævse-Klining udi haanden, der vilde overtale hende at spise den, sigende: Haver du ikke vaaren hos mig saa mangen Gang og ædt, æd nu med; og da Pigen ikke endda vilde æde, sagde denne Moster: nu kommer hun Guru (som er Pigens Moder) med, som i det samme i alt lod sig see og tilsjune som hendes Moder, havende et Sølvkruus udi den ene Haand, hvoraf hun skjænkede udi et Bæger hun holdt udi den anden Haand og gav Pigen, sigende: Drik din Galning; heldte tillige med Bægeret ind til Pigens Mund, mens Pigen rykte Hovedet tilside og holdt Munden til. I det samme gik Moderen bort, og kom dog som tideste med Mosteren tilbage igjen til Pigen, og hørte Pigen af Moderen sige: O bedre mig for dig. Og som de endda ei kunde overtale Pigen, siger hun at Præste-Konen spurgte hende om hun vilde see Bruden, som og strax derpaa indkom med et stort Følge for sig af Mænd og Kvinder udi foranførte Dragt. Mens Bruden havde en rød Krone paa Hovedet, glimrende som en Ildslue, og guult Haar, Guldkjeden, Øre-Ringerne og de Krandsse, som hun var fuld af om Halsen, og paa Trøien omsyde, samt Kjeden om Livet glindsede som gloende Jern; havde og et rødt skinnende Skjørt og røde Sko med Spænder, og fulgte Bruden en Hob bagefter, ligesom for; og fortalte Pigen fremdeles at Præste-Konens Sønner mødte Brudefærden midt paa Gulvet, med Kruse og Bægere udi Haanden, og skjænkede Brudens Medfølge, hvilke samtlige forføiede sig til Pigen, og viiste hende deres Pragt, Bruden og visende paa hendes, lovede Pigen om hun vilde tale, at overlade hende sin smukke Brudgom og al hendes Pragt og Dragt, at hun udi alt skulde blive ligesaa deilig som hun, hørte og at de repeteerte disse Ord imellem sig: O gid hun vilde blive her. Og at der i det samme indkom en extraordinær stor og tyk Mand med halv sorte og halv blaae Støvler paa Benene, og Sporer, udseende som en rød Lue, der skranglede meget hvor han gik, hvilken de fornemste da at Laget gik imøde, med adskillige Slags Drikke-Kar af Kander, Kruse og Bægere, der alle glimrede som Luer; og som han havde drukket, skal han have spurgt efter Pigen, og derpaa gaet til hende med et rødt Bæger udi

Haanden og sagt: ”I hvor er hun smuk”, og med det samme spurgt om hun vil have ham, saa og begjært hun alene vilde smage paa det han havde udi Bægeret, skulde hun strax glemme baade Fader og Moder; og som Pigen sig dertil ei vilde bekvemme, satte han dog Bægeret tæt ind til hendes Mund, mens Pigen holdt Hovedet tilside og Læberne tæt til; herpaa forlod han hende lidet, og kom igjen og bad hende lægge af det stygge Gjeter-horn hun havde om Halsen og Messing-Spænden hun har udi Brystet, samt trække sine Klæder af, hvor i Stæden han vilde forsee hende med bedre og smukkere, hvilket ei før var talt, før Pigen siger: endeel store Kister ligesom af Guld og Sølv bleve opladte, og deraf udtagen adskillige Klæder, den ene prægtigere end den anden og viste hende samt Kjæder, udseende som en Lue, dem de bad hun vilde tage om Halsen istæden for Messing-Spænden. Desligeste blev Pigen og lagt endeel Kjæder i Skjødet, som hun sagde vare meget tunge, hvilke hende alle bleve tilsagt at maatte beholde. Endelig bad Bruden, der skulde lukkes op en anden Kiste, at Pigen kunde faae et smukkere Horn, hvilken Kiste Pigen sagde deraf ligesom var proppet fuld, hvoraf hende og blev lagt nogle udi Fanget og Haanden, efterat forbemeldte Kjæder vare nedfaldne, ligesom af sig selv af hendes Skjød, og udi en strax derved staaende Kiste, og hørte Pigen, der blev sagt: Hun vil ikke røre dem engang, og med det samme hende endnu anmodet at tale, hvilket som hun ei vilde, blev hornene hende igjen fratagen og sagt: Vi have Intet for vi gjør alt dette. Endnu fortalte Pigen, at Brud og Brudgom med Bruddefærden, udi Tallet over 100 Personer derpaa strax blev sat til Bords; Bruden var for en Ende af Bordet og Brudgommen med Præsten for den anden Ende, og Pigen hos Bruden, dog noget ifra Bordet, og paa en høiere Stol end de Andres, at hun desto bedre kunde see sig om; hvorpaa de strax skal have begyndt at spise og drikke uden nogen foregaaende Læsning. – Og berettede Pigen, der blev ideligen Nogle staaende hos hende, som nødte hende at spise og drikke, og Andre igjen saa hun dandse paa Gulvet baade paa Kjøbsted, Bygde- og Fjeldviis, under en ubeskrivelig smuk Musique af alle Slags

Instrumenter. Imidlertid saa hun Brudgommen sendte Bruden over Bordet en Sølv-Skaal paa en Sølv-Spade, hvorudi Bruden gav Penge, og lagde Pigen og en Penge udi haanden hun skulde lægge derudi, med Forsikring, hun da skulde faae alle de Penge, som blev ilagte. Mens, som hun alt her til ei var at overtale, tog Bruden Pengen tilbage og sagde til Pigen: Du far saa ilde afsted; og blev saa Skaalen paa samme Spade af Bruden over Bordet Brudgommen tilbagesendt, hvorpaa Brudgommen skal have reist sig op fra Bordet og spurgt om Pigen ikke vil lægge Pengene derudi? Som Bruden svarede Nei til; og strax stod en Anden op fra Bordet, gik til Pigen med Skaalen og gav hende en Penge hun endelig skulde lægge derudi, og som hun endda ikke vilde, gik han igjen tilbage med Skaalen og Pengen, med mere som passerede imidlertid de spiste. Endelig forklarer Pigen, at da Maaltidet var endt, blev Bruden ledt til Brudgommen, som begge kom til hende og nødte hende at dandse med Bruden, hvortil hun og af Stolen blev nedløftet; mens som hun dertil ei heller var at persvadere, dandsede Brudgommen selv med Bruden, og siden vedblev stedse med de samtlige at dandse, indtil Pigen hørte dem nogle Gange lade ilde over den stygge Bjeldes Lyd de hørte, og at de bandede saa ilde, hvor de skal være gaaen hen over Ilden i Skorstenen og vredet deres hænder samtlige; og derpaa blev der sagt til Præste-Konen: de faaer at have hende ud igjen. I det samme sagde Pigen, at Præste-Konen tog hende under Armene og krystede hende noget haardt over Brystet, men Een, som stod paa Gulvet, raabte til Præste-Konen: Farer ikke ilde med hende, vi skal altid faae hende igjen. Imidlertid blev hun af samme Dør udbaaret, som hun kom ind, og sat paa en rund grøn Flek, ligeoverfor Gaarden, som Pigen syntes hun tjente, og bad Præste-Konen hende sidde der, og løb saa bort. Pigen siger og ei at vide hvorlænge hun sad der, mens om Morgenen, som Solen begyndte at komme op, kom En til hende udi en rød Trøie, og sagde til hende: om hun nu vilde tale, hun da skulde slippe ind igjen, og i det samme tog han Pigen og bar hende til Gjerdet at Gaarden, hvor hun tjente, og steg derover med det ene Been, satte hende

indenfor, sigene: Løb nu, lad see hvor fort du kan gaae, som Pigen og gjorde, og lukte Stuedøren selv op, der faldt imod Sædvane noget haardt imod hende, at hun maatte holde imod den, hvorover hendes Madmoder og Tjenestepigen, som vare alene hjemme og laae i en Kove næst ved, hvorimellem Døren stod aaben, blev hende vaer, og torde ikke komme til hende, hvorfor Pigen bad dem komme ind, som og skete, og de spurgt hende om hun vilde have Mad eller drikke mens Pigen begjærede Drikke, hvorpaa Madmoderen tog til en Skaal med Melk, som Pigen syntes ikke at være stor nok, og begjærte en større, saasom hun sagde at være overmaade tørstig, som og blev efterkommet, og da hun havde faaet en eneste Mundfuld deraf, sagde Pigen sig ganske mæt. – Derefter, siger Pigen, Madmoderen tog Fladbrød og havde Ild derudi og røgte hende med og kastede en Kurv over hendes Hoved, af hvilken Damp Pigen siger hun ligesom var daanfærdig, og vilde nær besvime, hvorfor Madmoderen klædte hende af og lagde hende, hvorefter hun holdt idelig ved Sengen udi tre Dage, og ellers syg udi otte Dage, hvorimedes hun kuns lidt eller intet kunde tage, men stedse befundet sig kræftsløs, med Hovedpine besværet og til Søvn hengiven. Slutteligen fortalte Pigen, at som hun var bleven frisk, og fik Lov at reise hjem til sine Forældre, hvor hun var 14 Dage, til der ved Annexet blev gjort Messe, og vilde da første Gang gaae til Herrens Bord, blev hun efter Anmeldelse ei admitteret, men henviist til Klokkeren, for endnu bedre i hendes Christendom at blive underviist, hvortil hun Dagen efter i Følge af fire Bønder begav sig paa Veien, hvilke fire Mænd forklarede, at have seet ved Pigen gaaende samme Tid een udi lige Gestalt og habit som hun, hvilken Pigen efter Tilspørgelse siger ei at være bleven vaer, eller vidst udaf, førend de kastede hende en Kniv over Hoved, og fortalte hende det; hvorefter hun kom til Klokkeren, og da hun havde været der i nogle Dage, bleven til Guds Bord antagen, og samme Dag for Præsten, hvis herom er beskrevet udi alt Ord til andet, ligeledes Passagen fortalt, og sagde til denne Tid siden ikke at have fornummet til de allerringeste Anfegtinger.

Tegning av Chr. Skredsvig i 14 illustrasjoner til norsk folkevise.

Budeie som lokker på kyra.

Allersidst forklarede Pigen Astri Olsdatter paa adskillige til hende gjorte Spørgsmaal:

1. At hun ikke vidste at have været borte 5 Jevndøgn uden efter hendes Madmoders og de Andres Sigende, helst siden det hende ikke forekom at have været fuldt en halv Dag, sagde og derhos ei imidlertid at have talet et Ord.
2. At hun ei samme Dag hun blev indtagen havde spiiist nogen Slags Rod, Bær, Blade eller Græs, ei heller ligget i Marken, mens da hun stod og hørte Spillet, blev hun ligesom lidt søvnig.
3. At Bjerg-Folkenes Talemaade var ikke just paa Fjeldviis, men paa Udbøigds Maade og var meget grovt og dumt, dog Kvindfolkenes Udtale finere end de Andres.
4. At hende ei nogen Hunger, Tørst, Søvn eller andet imidlertid hun var derinde paakom, efterdi Tiden hun var der syntes ikke at være saa længe, at hun kunde havt det fornøden.
5. At det Sted, hun var udi, var meget stort, større, høiere og længere end Kirken, Væggene med Taget ganske slet, ligesom af Messing og fuldt over alt at tilsee, som med fortinnede Spiger tæt beslagen; hvorudi var en Skorsteen, og af Messing paa Fjeldviis gjort; Bordet kunde hun ikke see, saasom det med et blaat Silke-Bordklæde var bedækket.
6. At hun ikke derinde havde seet verken Sol, Maane eller Dag, mens havde det meste Lys af de mangfoldige paa Bordet udi røde Lyse-Stager brændende Lys, og af Ilden, som idelig brændte paa Skorstenen, og saae hun, naar Dørene bleve oplukte, og Nogen derigjennem ud og ind gik, ligesom grønne Enge udenfor. Desligeste siger hun at have seet, der blev reved smaa Børn med ingen anden Forskjel, end at de lagde dem Arme og Hænder ved Siden, som de paa Landet lægge i Kryds, saa og mange smaa Dreng og Piger af alle Slags Alder; endnu observeret, at de spækkede Fugle-Stege med Flesk og satte dem paa Spid for Ilden, som hun sagde tilforn aldrig at have seet.
7. At hun ikke var tungsindet, eller gik i Søvn nogen Tid.
8. At hun aldrig havde hørt noget Eventyr paa samme Maade tilforn, men vel om Bjerg-Folket og andet, men ei saaledes fortælle, saa og hørt af gamle Folk, at paa samme Sted omtrent hun blev indtagen, haver de seet en Flok Gjed-Unger gaaende, men en Bjerg-Hund hos dem, hvortil naar nogen nærmede sig, skal de alletider være forsvundne.
Om hvilket alt, naar forlanges, hun vil aflægge sin Saligheds Eed, saa og de fire Mænd, at have seet indmeldte paa Veien fra hendes Forældre til Klokken med hende gaaende Lignelse. Saaledes rigtig efter tit indbemeldte Piges Udsigende udi Pennen forfattet. Datum et supra.
J. Must.” (Amtmand i Buskerud.)”

Foto: Knut Espe - Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Hønefoss skole, trolig fra tiden omkring 1910.

Minner fra Hønefoss *på 1940- og 1950-tallet*

Flyalarmen uler over byen, og selv en 3-åring forstår at det er tyske fly i luften. Vi, en kusine på besøk, søster og mor, skal gå ned i kjelleren i tilfelle det slippes bomber. Men flyduren er tydelig, og jeg må bort til karnappvinduet for å se. Og der, over de store bjerkene i Sorenskriverhagen, kommer de til syne idet en fast hånd griper meg og ned i kjelleren bærer det. Der står vi på en medbragt fillerye til faren er over.

Ragnar Nøklebye

Vi ungene lærte nok tidlig at tyskerne var slemme og farlige. Under et opphold ved Stubdal i Åsa passerte en tysk patrulje, og jeg var visstnok ikke sen om å løpe ned til grinda og rope ”stygge tysker”. Det ble heldigvis ingen ”represalier”. Så kom freden, og en dag i mai 1945

da vi skulle spise middag, ble det hele forstyrret av engelske frigjørings-soldater. De løp rundt i Sorenskriverhagen og lekte krig, men det var vel i seneste laget. Om de var noe bedre enn tyskerne vet ikke jeg, for jeg husker at de frigjøringsommeren stjal en båt nær hytta vår ved Steinsfjorden,

og de skjøt låsen i filler. Men det var også hyggelige minner. Vi, ungene i gata, hadde samlet oss på hjørnet mot Storgata, det kom nemlig en avdeling støyende soldater marsjerende. Da de så oss, var det flere som stakk ut av flokken og gav oss sjokolade på boks. Men vi fikk ikke lov til å spise den.

Foto: Utlånt av Ragnar Nøklebye

Berit Haumann og Ragnar Nøklebye som brud og brudgom i 7. juni-arrangement ca 1950. Bildet er tatt på Hønefoss stadion.

Sorenskriveren, som holdt til rett overfor vårt hus i Owrens gate, var et travelt sted. Dommerfullmektigene, som ofte satt på kontoret til langt på kveld med vanskelige saker, kom og gikk. En kontormann som gjorde inntrykk på oss, Ihme fra sørvestlandet, kom alltid i mørk frakk og hatt og snakket til oss på en dialekt vi ikke helt forstod. Han var alltid blid og smilte til oss. Ellers var det par som ble viet på kontoret, de kysset hverandre når de kom ut igjen, og menn som skulle til avhør hos sorenskriveren. De var ofte skumle.

Det var liten biltrafikk i gata vår. Naturlig nok, for det var bare sorenskriveren, lensmann Grylling og bilforhandler Østvold som hadde bil. I stedet var gata en populær lekeplass med slåball, boksen går og flyvern. Danke ball og bytte hønseringer var også populært. Vi hadde lange lenker med mange farger. Glansbilder byttet vi også, jentene likte særlig engler og spjåkete unger. Om kveldene drev vi nok med litt skumle ting. En av kameratene mine hadde en lykt som kunne skifte farge, og i et lauvkratt tett inntil Sundgaten, lå vi på lur og lagde "skumle" fjes med rødt og grønt skjær når gamle damer gikk

forbi. Narrepakker var også gøy. I det noen skulle plukke dem opp, nappet vi til og lo oss mest i hjel. Kan ikke huske at noen kom etter oss, men mange ble sinte. I tillegg hadde vi Schjongslunden i nærområdet. Om vinteren gikk vi på ski der, og DUMPA huskes med skrekk, den var "bratt". I Ruabakken akte vi på kveldene med rattkjelker. Noen hadde til og med lykter med stearinlys.

Hoppbakker var det flere av, både på Schjongsgården og på jordet ved Speiderpikehuset. Jeg tror bakkerekorden var mer enn 10 meter. Men aking på Buskehaugen ved Dronningensgate da. Vi skled på papplater, og i den tøffeste sklia måtte vi mellom to trær, og gjerne stående.

Etter hvert ble det skolegang. På Hønefoss skole var det mange hundre elever og en meget trang skoleplass, en liten for småskolen og en litt større for stor-skolen. Jeg minnes ennå den myndige skolebestyreren, Bjarne Busengdal og den snille frøkna vår, Astrid Brekkenæs. Hun var sørlending og rullet på R'ene. Dessuten var hun ugift og reiste mye om sommeren. Om høsten besøkte vi henne, hun bodde i

nærheten. Det vanket saft og kake og spennende historier fra fjerne land. Men vaktmester Bjørnsen og kona hans var supre. Men vi var litt redde også. Han holdt "orden" på oss på sin måte. Det er mange å minnes fra skolen, og Ole Engen står tydelig for meg. Han lærte oss å slippe ut igjen småfisken og var en ivrig pilkefisker med egenproduserte pilkestikker. Vi fikk han i 7. klasse, og da lærte vi regning.

Somrene tilbrakte familien min på hytta ved Steinsfjorden, og det var et paradys. Åtte uker i strekk, vi flyttet ikke hjem før vi måtte. Etter en slik sommer kom mor, som ble svært brun, gående nedover Storgaten. Hun møter noen gutter fra Eikli skole, og idet hun passerer hører hun en av dem si: var det neger tro? Det var ikke så vanlig med negere i Hønefoss på den tiden. Gjennom vinteren brukte vi kveldene til å gå på skøyter på Livbanen. Klubben *Liv* arrangerte stadig konkurranser, uten de helt store plasseringene. Men det hendte når de aller beste ikke var med, for eksempel Erik Amund Blakstvedt som senere var blant Norges beste juniorer, at det ble en bra plassering. Skruskøyter, blekkspann og til slutt lengdeløpsskøyter med støvler var en naturlig utvikling. På loftet ligger noen pent innrammede svakt blåe diplomer fra skolemesterskapene med signaturne Bj. Busengdal og Ole Engen. På søndagene om vinteren var skiturene på skauen obligatoriske. Bussene med plass til ski bak, var alltid stapp fulle. Da vi var mindre, gikk vi på søndagsskolen i St. Olavs gate og fikk stjerner i boka.

Å kaste på stikka var vårens store aktivitet. Vi holdt for det meste til ved Karlsengården i Storgaten, og jeg kan ikke huske annet enn at det var Tom Schanke som stort sett stakk av med potten, store tunge 5-øringer. Viggo Natten var ikke borte han heller, han bodde forresten i Karlsengården.

Et årlig trekk i bybildet var 7. juni-opptoget som sikkert huskes. Det var mødrene våre som jobbet med det, og vi ungene måtte kle oss ut og gå i tog. Ei nabo jente og jeg var kledd ut som brudepar og hadde fem brudepiker bak oss. Jeg var nok for ung til å være flau. Vi gikk med langskafte hover og folk

Foto: Utlånt av Ragnar Nøklebye

Fine skimuligheter på Mikkeldrud, Hesselbergs skogshytte like nedenfor Stubbald. Bildet er fra tidlig på 1950-tallet.

langs ruta la mynter i dem. Pengene mener jeg å huske gikk til tiltak for barn som trengte det.

Ellers var mange av oss med i Speideren, først som ulvunger ("morene" våres må få skylda) og så ordentlige med patruljemøter, patruljefører for Tiur var Sigurd Grov. Det ble turer til speiderhytte på skauen, troppsleire og kretsleir på Skinnesmoen i Krødsherad. Det hele kulminerte da jentespeiding ble viktigere.

Hønefoss kino, også kalt lokalet Ringerike, var noe for seg selv med lange køer, harde seter og rotter mellom bena på folk. Var det lange filmer, ble det lite med surstoff mot slutten. Mener å huske at noen besvimte, men uansett var det en lettelse å komme ut i frisk luft. Trengsel var det både

inn og ut, men for meg var køen inn ikke noe problem. Fra rommet mitt i 3.etasje kunne jeg følge med køen, og var på plass langs siden av den i god tid før kontrollør og filmmaskinist Knutsen begynte å slippe inn. Det var mulig å avansere utallige plasser før vi kom innenfor den første døra. Billetter kjøpte du i luka hos Elida Hagen. Hun kjente alle, men overlot vel til Knutsen ved innerdøra å avgjøre om du var gammel nok. *Fine* sto det ofte på lerretet når filmen var slutt. Til å begynne med trodde jeg det var konklusjonen.

Filmavisen var et kapittel for seg, vår tids dagsrevy. I dag kan vi oppleve glimt fra innledningen og innholdet på frokost TV i NRK1.

Kinohaven heter leilighetshuset som ligger der *kinon* lå i gamle dager, men snart er det vel ingen som husker stedet

og hvor spennende det var med krim og det å sitte bakerst og holde ei jente i hånda.

Lov og orden rådet i byen. *Storeknut* og *polti* Hval var store og myndige personer som ingen turte å yppe seg mot. Siden kom *Bøer'n* og Kristiansen, som sammen med *Hvaler'n* fikk sin vise på Russerevyen i 1960/61 på melodien fra Egners Kardemomme By. Men i Hønefoss hjelpefengsel satt det "farlige" forbrytere, og vi som bodde på Sørsida, la gjerne hjemturen fra skolen om Norderhovsgaten for å se når de sto og tittet ut bak gitteret i 2. etasje. I dag er det fredelige sysler som foregår bak disse vinduene.

Dette var litt fra en bekymringsløs oppvekst i Hønefoss, kanskje andre kommer etter med sine minner?

FORFATTEROMTALE

Ragnar Nøklebye er født i Hønefoss (1941) og utdannet lærer og avsluttet sin yrkeskarriere som rektor på Vang skole. Nøklebye er meget interessert i lokalhistorie. Han var med og gjenstiftet Ringerike historielag, og har i mange år vært med i styret for Ringerikes Museum, fire år som leder, er med i styret for Fortidsminneforeningen og er styreleder i Ringerike Sparebanks kulturstiftelse Fengselet.

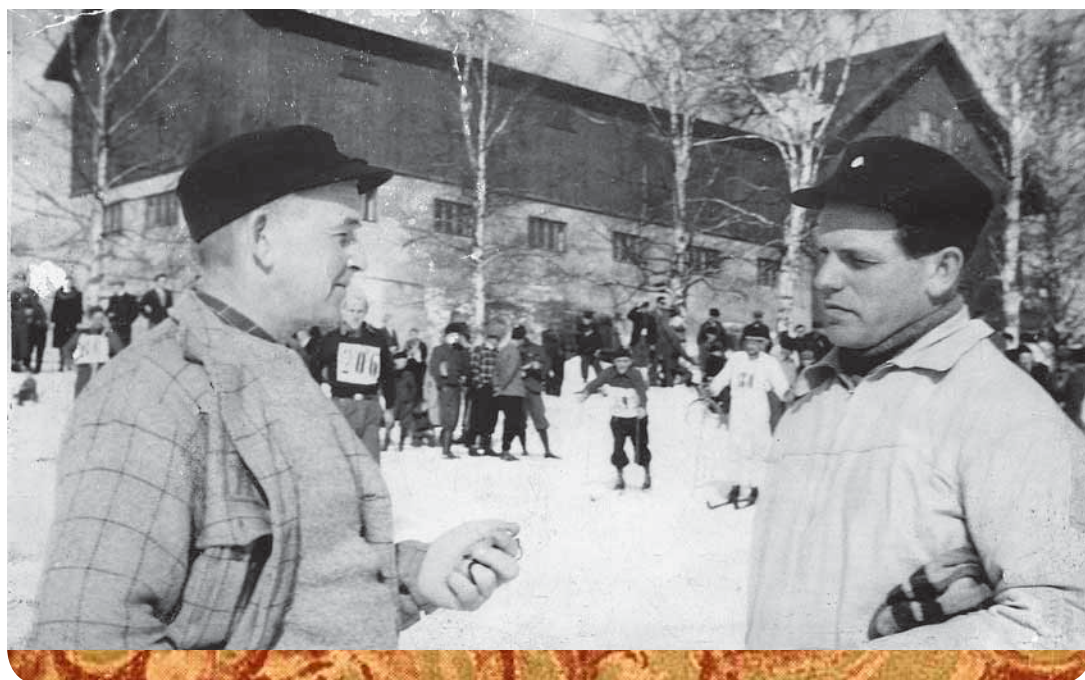

Foto: Tilhører Liv Lerfaldet.

Bildet viser låven på Berg gård 14. mars 1948, og starten på det første rennet.
Til v.: Olaf Bekken, til h.: Peder Kristiansen.

Eventyrløpet over Holleia

Eventyrløpet på ski mellom Ask og Sokna ble arrangert første gang i 1948. Løypene hadde en langt dårligere kvalitet enn dagens skiløpere er vant til. Noen år måtte løpet avlyses på grunn av snøforholdene. Det 14. og siste løpet gikk i 1965.

Ragnvald Lien

Perioden etter andre verdenskrig ga økt oppslutning om idretts- og skytterlagene. Det var så som så med utstyr, garderober og andre fasiliteter. Men en enorm optimisme og rikelig pågangsmot var et godt utgangspunkt. Folk var "sultne" etter å gjøre en innsats i organiserte og åpne former. I denne sammenhengen plasserer etableringen av Eventyrløpet seg. Den første skriftlige oppfordringen om et mulig løp har E. H.-D. i Ringerikes Blad i mars 1947:

**"Turløp over Holleia.
Et forslag som bør overveies.**

Skiidretten er uten sammenligning den idrett som ligger oss Ringerikinger nærmest og griper oss mest. Det er den idrett vi først av all slags idrett forsøker oss på. Det er den idrett vi nordmenn fra første konkurransetid

har vært suverene i. I år har vi opplevd at en ny nasjon har tatt noe av lederplassen fra oss. Men en gang kommer det nok en ny Haug, Bergendal eller Rønes.

Det jeg har tenkt å slå til lyd for her er turløpene. Disse turløp på ski har vist seg å være de populæreste innen vår skiidrett. Vi kan bare se på den årlige massedeltakelse i blant annet Vidarløpet og Birkebeinerløpet. Det førstnevnte hadde i fjor noe sånt som 2 200 deltagere. Her på Ringerike har vi en mengde skiutøvere, og vi har skogriker som ligger glimrende til rette for et slikt løp mellom bygder. Men løpet må legges stort til rette og må kunne holdes på en tidligere tid enn de vanligvis pleier, seinest i skiftet februar-mars, og ikke slik at de kolliderer med andre turløp på Ringerike. Et turløp bør være basert på de ikke aktive, dem som har

gått ut av de aktives rekker. Eller nye unge løpere som ikke tør slippe seg frampå blant de "store gutta" med en gang. Eller blant alle dem som aldri kan nå opp blant stjernene....

Et slikt løp bør helst arrangeres av flere klubber, herved øker det interessen og skaper muligheter for en stor deltagelse, samtidig som det letter arrangementet. Jeg vil med dette foreslå et turløp over Holleia, det vil ha muligheter for å bli populært og levedyktig. Et slikt løp vil ligge godt til rette for alle på Ringerike, og ellers selvsagt for alle andre. Dette løp bør arrangeres av Lunder Idrettslag på Sokna og "Tyristubben" eller "Stranden" eller helst alle tre. Et slikt turløp lagt ut fra Sokna (eller omvendt) over Grønknuten, Klomshue og ut til Ask eller Tyristrand, vil bli omkring 30 km. Dette er en ideell avstand, og terrenget er noe av det

mest vakre og avvekslende i østlandsk natur. – Ved Grønknuten brannstasjon likeså ved Skaug og Grytingsvollen. Tyristubben og Stranden kunne veksle med matstasjonstjeneste, inntøst eller start.

Jeg vil håpe en av de ovenfor nevnte foreninger vil ta initiativet, slik at vi til neste vinter vil få et stort Holleialøp. Jeg tegner meg som deltager.”

Det er nokså klart at underskriveren var Einar Heimås Dokken (1903 – 1979), en kjent naturforfatter og flittig bidragsyter til Heftet Ringerike, født på Klavåsen på grensa mot Tyrstrand. For ham var Holleia et ”eventyrrike” slik Peter Christen Asbjørnsen har gjort landskapet kjent med ”En tiurleik i Holleia”. Jeg har blant 710 startkort funnet Heimås Dokkens navn med en start. I 1948 gikk han løpet på 3 timer, 33 minutter og 48 sekunder, klarte maksimaltida på 4:30:00 i klasse F med god margin og fikk diplom. Han ble valgt til medlem i den første løypekomiteen. For snøballen han hadde satt i gang, rullet videre. Saken var oppe på Stranden Idrettslags medlemsmøte 9. august 1947 og følgende ble enstemmig vedtatt:

”Formannen undersøker med Lunder Idrettsforening om hvordan det blir med et eventuelt turløp på ski over Holleia. Dersom styret finner saken aktuell, kan det velge et arbeidsutvalg og dette forelegge saken for et nytt medlemsmøte.”

Arrangørklubbene Stranden Idrettslag og Sokna Idrettsforening (Lunder Idrettsforening fram til 1948) la også fram forespørsel til Idrettsforeningen Tyrstubbyen om deltakelse i arrangementet. Avslaget ble begrunnet med at Tyrstrand ikke hadde egnede lokaler slik at verken start eller inntøst kunne være der.

Det første rennet 14. mars 1948

Den 13. januar 1948 hadde Peder Kristiansen og Einar Bekken fra Sokna møte sammen med Lars Larsen og Olav Ødegård fra Stranden. De møttes på ”Ciro” i Hønefoss for å behandle saker i forbindelse med det første løpet. Det skulle velges en hovedkomité på fem personer med formannen vekselvis fra hver av klubbene. Møtet gikk inn for at det skulle være to matstasjoner – en ved Askseter og en ved Grønknut-

koia. Den siste ble i seinere renn flyttet til Sandakersetra.

Stranden IL hadde medlemsmøte med 20 deltakere 14. januar 1948. Kun tre stemte imot arrangementet. Reidar Ringen, Olav Ødegård og Eivind Bjerke ble valgt til Strandens representanter i hovedkomiteen med førstnevnte som formann. «Løypekomiteen får i oppdrag å planlegge løpa i detaljer med løypebeskrivelse og framlegge løpeforslag for hovedkomiteen. Det er derfor uomgjengelig nødvendig at løypekomiteen består av så godt lokalkjente folk som mulig.» Til løypekomite ble valgt Axel Løvenskiold, Einar Heimås Dokken og Paul Ask fra Stranden. Ole Johan Torge-
rud oppgir at Løvenskiold engasjerte egne skogsarbeidere til å kviste løype. Løypa ble etter hvert treningsløype om vinteren og mange hadde turer her hver helg. Ved ei stor furu ved Flåmyrene gikk grensa mellom Stranden og Sokna sine roder.

Siden Tyrstubbyen hadde trukket seg fra arrangementet, var det enighet om å prøve å få med Ringerikes Blad som medarrangør, men det ble ikke noen offisiell deltakelse fra Ringerikes Blads side. Einar O. Bekken og Kåre Ryen var Sokna IFs representanter i hovedkomiteen. Løypesjefer var Axel Løvenskiold og Anders Haukedalen. Starten gikk fra Berg gård i puljer. Hele 212 deltakere er påmeldt i følge programmet. To av de eldste er oppgitt med alder: Kristoffer Tveter, Liv er 63 år og Elling Røsby, Sokna er 57 år. Dette er ikke noen spesiell høy alder i våre dager, heller ikke på turløpere.

Peder Trondsen, Geithus fikk bestetid, 2 timer, 28 minutter og 23 sekunder på de 32 kilometerne. Det må nevnes at dette var litt av en sensasjon. Dette var C-klassingens første langrenn! Reportasjen i Ringerikes Blad nevner at en kvinne deltok. Synnøve Aslesen, Fossekallen gikk på 3:42:23. Førret var trått og mange løpere syntes derfor løypa ble i lengste laget. Kjell Breili forteller at løypa det første året gikk over Svarttjern og halvveis opp i Grønknuten. Matstasjonen var på Grytehytta første året, men ble seinere flyttet til Sandakersetra. Det passet bedre med løypa da den jevne stigningen fra Sokna var gjennomført. Eierne av setra, Ola Stigsrud, var alltid med. Se nærmere beskrivelse hos Breili (2002).

Diplom med motiv fra Askseter.

Tegnet av Harald Vibe

Premiering

Overskuddet av det første arrangementet ga hvert lag kr 300. Lagene besluttet å sette samlet kr 400 i et fond for neste års arrangement. Men det ble ikke noe løp i 1949. På grunn av snømangelen måtte rennet avlyses. Ja, vi skal se at det var milde vintre også flere ganger på 50-tallet. Pengene kom allikevel godt med. Det var blitt innkjøpt merker, registerkort, diplomer og startnumre for et større beløp. Dette måtte lagene dekke av kassa. Utgifter ellers skulle dekkes ved aftentilstelning på «Furuvang» 23. mars 1949.

Diplom, med motiv fra Holleia tegnet av Harald Vibe, ble utdelt ved hvert års deltakelse. Reidar Ringen, det første rennets formann, tegnet merket «Trolltjuren» som skulle tildeles etter et visst antall gjennomføringer innenfor maksimaltida. Bronsemerke ble utdelt ved andre gangs deltakelse, forsølvet merke ved femte gang og forgyllt merke ved sjuende gangs deltakelse. Maksimaltida ble bestemt ut fra tida til de beste i hver klasse. Klasseinndelingen var slik: Klasse A (20-35 år og premiært i landsrenn eller større renn), klasse B (20-35 år, premiært i distrikts-, krets- eller turrenn), klasse C (20-35 år, upremiært), klasse D (35-42 år, premiært i krets- eller større renn), klasse E (35-42, upremiært) og klasse F

(over 42 år). I det første løpet fikk vinnerne dessuten gavepremier. Det var vandrepokal for det beste 5-mannslaget i de aktive klassene A, B og D og vandrepokal for beste 5-mannslag i turklassene. C, E og F ble kalt turklasser, men var altså aldersbestemte. Aksje i vandrepokalen gikk til Norderhov IF i 1948 med tiden 14:35:09. Pokalen til de aktive gikk til Sokna IF og tiden ble 13:31:01. Klasse C ble etter hvert kalt turklasse og i 1956 ble turklasse etablert med deltakere av forskjellig alder og av begge kjønn.

Vanskelige forhold i 1950

Den første starten gikk fra jordene på Berg i puljer på 25 løpere. Starten fra Sokna ble seinere flyttet til Bjørkejordene. Innkomsten skulle være på Stranden og Sokna annethvert år. Innkomsten og start på Ask var ved Gimlejordet på Hjelle. Rennkontoret ved Stranden skole ble etter hvert flyttet til lokalet Solllys på Ask. Lokalet Furuvang var innkomststed på Sokna. Garde-robe- og dusjforholdene var dårlige. Selv om det fantes badstue i "fjøsset" ved Kirkemoen skole, var den liten og kun oppvarmet med ved. Starten gikk en periode hvert år fra Sokna av den grunn.

Lokalene var ikke helt topp for idrettsstevner på Ask heller. Ole Johan Torgerud forteller at golvbordene på Solllys ble ødelagt av råte etter hvert. Det var ikke dusj her og løperne brukte vaskevannsfat med vann som de helte over seg.

Etter statuttene skulle innkomsten være på Sokna i 1950. Peder Kristiansen ble formann i hovedkomiteen med Einar O. Bekken og Ole Lundesgaard som medlemmer fra Sokna. Løypesjefer var Anders Haukedalen fra Sokna og Per Karlsrud, Stranden. Forberedelsene til løpet bød på problemer. Strandens medlemmer. Reidar Ringen og Olav Ødegaard gikk seg bort på Holleia etter at de hadde dratt ut fra Sokna for å gå løypa. I nærheten av Grønknuten var Ringen og Ødegaard kommet ut i tåke. De hadde holdt for langt mot vest, og var kommet ned mot Krødsherad. Da det lysnet om morgenen så de Krøderen, og de orienterte seg mot Ask. På veien fra Asksetra ned til bygda traff de på en av patruljene Norderhov HV hadde sendt ut.

Det ble tungt føre også på løpsdagen, med mildvær. Snøen var bløt og stavene gikk igjennom. På vannene var det overvann. Kristian Trondsen, Fossekallen,

måtte få legehjelp etter forfrysning av de våte beina i utforkjøringene. "Smøreproblemer var det stadig, kaldt i bygda, mildt på høgda – eller andre vanskelige kombinasjoner", skriver Breili (2002).

Løpet kunne ikke avholdes hvert år

Enkelte vintre var snøfattige også for femti år siden. Derfor ble løpet ikke arrangert i 1949, 1952, 1953 og 1961. Utdeling av gullmerket skjedde første gang i 1957 og det til fire løpere: Ove S. Flaskerud, Ivar Alme, Petter Lia og Erling Langvandsbråten.

Det ble avholdt totalt 14 renn og to soknedøler, Ove S. Flaskerud og Erling Langvandsbråten, deltok alle gangene. Følgende gjennomførte 12 ganger: Arnt Haukedalen, Sokna, Per Karlsrud, Stranden, og Einar K. Sandum, Sokna. Elleve renn ble det på Ove Norheim, Stranden, og ti på Karl Johansen, Stranden, Petter Lia, Tolpinrud, og Oskar Strømsodd, Sokna. Ivar Alme, Fossekallen, Birger Glesne, Moingen, og Leif Pedersen, Fossekallen, står oppført med ni starter. Følgende data kan sammenstilles ut fra startkortene og referater i Ringerikes Blad:

Dato	Antall som startet	Beste tid	Beste løper uavhengig av klasse	% som klarte maks.tid	Vær- og føreforhold	Merknader
14.03.48	200	2:28:53	Peder Trondsen, Geithus	83	Trått	212 deltakere i programmet
19.03.50	200	2:36:30	Magne Kristiansen, Liv	70	Mildt, vått og bløtt	
11.03.51	120	2:16:52	Arve Pedersen, Norderhov	89	Ny rekord – Bra?	
14.03.54	69	2:24:00	Johan Skinstad, Vikersund	84	Middels - dårlig føre i høyden	Bra løype
13.03.55	44	2:29:28	Johan Johansen, Tyristubben	95	Dårlig	Slitsomt for de fleste
26.02.56	101	2:30:32	Leif Økeren, Bærum	97	Mildt i høyden – smøreproblemer	Turklasse første gang
03.03.57	93	2:21:06	Halvard K. Nygård, Harestua	99		Alle (?) greide maksimaltid
23.02.58	60	2:22:26	Halvard Kausrud, Liv	82	- 32 °C (!)	Kun en brøt
01.03.59	88	2:22:13	Torbjørn Fuglesang, Norderhov	98		Alle fullførte
20.03.60	135	2:10:50	Nils Korgerud, Ådal	86	Strålende – ny rekord	
11.03.62	128	1:59:21	Odd Jensen, Bærum	88	Ny rekord – strålende	116 deltakere i rapport/regnskap
17.03.63	95	2:03:06	Erling Korgerud, Ådal	93	Gråvær	
15.03.64	150	1:55:27	Bjørn Moløkken, Eidsvold Værk	77	Ny rekord - skarpt	15 skibrekk deriblant Odd Martinsen
14.03.65	103	2:05:04	Erling Korgerud, Ådal	87	Flott vær i høyden	1 skibrekk

Foto: Marie Lien

Ove S. Flaskerud ved Sandakersetra i 1960. I bakgrunnen kan vi skimte Erling Langvandsbråten. Disse to er de eneste som deltok i alle renn.

Foto: Marie Lien

Ragnar Lien bærer vann til matstasjonen på Sandakersetra i 1960.

Løpet innstilles

Antall deltakere, etter den store interessen etter de to første løpene, falt betydelig på begynnelsen av 1950-tallet. Dette kan skyldes dårlig organisering i lagene eller en generell nedgang i interessen for turrenn på grunn av snøfattige vintre. Begge lags årsmeldinger tyder på en viss nedgang i engasjementet for rennet i Stranden Idrettslag i 1952–1954. Det var kun orienteringsgruppa som arbeidet godt. Et forsøk på å få opp igjen deltakelsen, var innføring av turistklasse i 1956. Både i 1958 og 1959 var inntaksten på Sokna. Jeg sakser fra årsberetningen til Stranden IL på det tidspunktet: "Ellers har arbeidet i laget ligget i dødvannet, da laget mangler administratorer." Følgende vedtak ble gjort i Sokna IF: "Sokna IF tar inntaksten også i 1959, men dette kan ikke fortsette hvert år. Medlemmene av hovedkomiteen får i

oppdrag å ta opp dette spørsmål med representanter for Stranden."

Inntaksten fortsatte å være på Sokna også på 1960-tallet. 1960-årene ga tydeligvis en ny giv til rennet. Antall deltakere steg og bestetiden var omtrent 25 minutter bedre enn i årene før. Men arrangørene fikk også større krav lagt på seg. Dette kunne være vanskelig da også Sokna Idrettsforening var redusert organisasjonsmessig. Et møte i Hønefoss 17. november 1965 mellom Ove S. Flaskerud og Ragnar Lien fra Sokna IF og Leiv Vidar, Kjell Lundstad, Ove Norheim og Ole Johan Torgerud fra Stranden IL, ga følgende resultat, referert i Strandens protokoll: "... Sokna IF la fram regnskapet for årets løp, som tross flere purringer ikke var gjort opp. Det ble diskutert om videre arrangement av dette løp og

vedtatt å ikke holde løpet slik som situasjonen nå var. Stranden ville ikke være med på å holde løpet i gang da Sokna ikke de siste år har maktet å skaffe folk til løpsdagen. Beholdningen av penger blev delt mellom Stranden og Sokna. ...."

Det vil sikkert være uenighet mellom lagene om årsakene til at det ikke ble arrangert flere renn etter løpet i 1965. Det kan skyldes flere forhold. Både på Sokna og Stranden var garderobeforholdene ikke gode. Klubbene var små og avhengig av ildsjeler som lett kunne bli utbrent. Det var spesielt vanskelig å få med nok mannskaper til å gå opp løypa og til å være på matstasjon, forteller Kjell Breili. Mens en rett etter krigen registrerte et stort engasjement blant mange frivillige, begynte flere å bli "mette" på dugnadsarbeid og det var vanskeligere å få folk til å stille opp. Løpet gikk i terreng som krevde

Foto: Marie Lien

Ragnar Lien og Ola Stigsrud ved Sandakersetra i 1960.

Kartgrunnlag: N500 Raster, Statens kartverk

Løypa slik den gikk de fleste årene med innkøst over Bjørke til Sokna. Alternativ trasé er vist over Haukedalen.

stor mannskapsstyrke ved preparering uten tilgang på dagens løypemaskiner. Spesielt på Soknasida er det krevende bakker. Høydeforskjellen mellom området ved Grønknuten og dalen under er fem hundre meter.

Holleialøpet – en fortsettelse

Et kortere løp mellom Krøderen og

Sokna, kalt Holleialøpet, startet med ny giv i 1966 av idrettslagene i Krødshe-rad og Sokna. Jeg siterer fra årsberetningen til Sokna IF for 1965:

”Da Stranden IL ikke lenger vil bli med på å arrangere ”Eventyrløpet” har Ove Flaskerud kontaktet Krøds-herad IL for om mulig å få i stand en

lignende ordning som den vi har hatt med Stranden IL. Skigruppa arbeider videre med saken.”

Holleialøpet er ti kilometer kortere enn Eventyrløpet og har høyeste punkt to hundre høydemeter lavere. Dette er mer passende for trimmere og de har holdt løpet gående fram til i dag.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Breili, K. 2002: Eventyrløpet over Holleia – Dalen vår 31: 13 - 17 .
- Jubileumsberetninger for Stranden IL (60 år i 1955), Sokna IF (50 år i 1957) og Soknedalen IL (100 år i 1995).
- Ringerikes Blad for perioden 1948-1965.
- Protokollavskrifter fra Sokna Idrettsforening.
- Protokoller og brev fra Stranden Idrettslag.
- Programmet for det første rennet.
- Samtale med Ole Johan Torgerud, Stranden (1993) og Kjell Breili, Sokna (2007).
- Startkort fra alle rennene.

FORFATTEROMTALE

Ragnvald Lien er født på Sokna i 1951 og bor nå i Heradsbygda. Han er utdannet cand. real og har arbeidet ved Ringerike videregående skole siden 1977. I Soknedalen lokalhistoriske forenings blad ”Dalen vår” har han skrevet om gards- og bosettingshistorie. Hefte Ringerike har også tidligere hatt artikler av Lien, spesielt om Strømsoddbygdas lokalhistorie. Ragnvald Lien har brukt Holleia som skiområde i oppveksten og benytter fortsatt skiene til mosjon og glede. Han var leder av Sokna IF i 1978-1980 og for LF Hønefoss ski 1995-2001.

I den gamle landhandel var rommet delt i to med en lang disk. Ei butikkdame eller en butikkmann sto innenfor disken, og kundene sto utenfor disken. På disken sto ei vekt med lodd, et stativ med papirruller og ei kaffekvern. Rundt omkring i butikken, på alle vegger, i taket, i skuffer og hyller, i butter og bøler, var det varer av alle slag.

Foto: Egil Torgersen, Ringerikes Blad, 1991

40 år i egen butikk. Magnhild og Anders Western ved disken i Hundstad landhandel i anledning 40-årsjubileet i 1991. Selvbetjening ble innført på 1970-tallet, men Magnhild og Anders likte best handling over disk.

Gamle landhandlerier i Hole

Margit Harsson

Mange varer ble solgt i løst vekt, som mjøl, sukker, kaffe, salt, gryn, tobakk, svisker, sirup osv. I noen skuffer var det spiker og skomakersaker, i andre skuffer var det sysaker, bendler og pyntesaker. Og så var det sjokolader til ett øre stykket og kandissukker i hyssing. I hyllene på veggen var det tøystoff, arbeidsklær, gensere og strømper, og det var kopper og mugger, nipsgjenstander og garnbunter. På golvet innafor disken stod et sirupspann og trebutter med smør, prim og pultost, og så var det bøler med brødvarer. I taket hang det spann og kanner laget av blikk, og bjeller til både ku og hest. Og på plassen utenfor butikken sto hestene forspent ei møkkakjerre eller en slea og gomlet på en høydott mens de venta på at kjørekaren var ferdig med handlinga. Omtrent slik beskriver Otto Frydenlund inventaret og stemningen i de gamle landhandleriene i sin artikkel i heftet Ringerike for 1999.

Å drive handel «på landet» er et relativt moderne fenomen. I middelalderen fins

det lover som sier at all handel skulle skje i byene. Dette var selvsagt upraktisk for folk på bygdene, for det kunne være lang vei til nærmeste by. Først i 1842 kom Handelslova som gjorde det litt friere for bygdekremmerne, men fortsatt var myndighetene redde for at bygdene skulle oversvømmes av «flitter og tant». Men gradvis ble det lettere å drive handel på landet. Fra 1857 kunne fogden utstede handelsbrev, og det ble lov å selge importerte varer som kaffe, sukker og tobakk. Men det var først med lova av 1908 at handel på landet og i byen i realiteten ble likestilt. Første landhandel vi kjenner til i Hole, var på Libakke nær Hole kirke. På slutten av 1700-tallet fikk Lars Olsen Libakke (1730-1802) tillatelse til å drive «Landkræmer Handel», en landhandel som ble overtatt av Mads Andersen Bye (1749-1836) i 1803. I 1830 overtok så Ole Libakke (1781-1854), som for øvrig var Lars Olsens sønn, gården Libakke og butikken. Etter Oles død i 1854 drev hans kone Karen (1811-1869) både gården og

butikken videre, som fra 1862 også fikk poståpneri.

I 1865 var 19 år gamle Jens Abrahamsen handelsbetjent på Libakke. Vi vet ikke når butikken ble nedlagt. Fra midten av 1800-tallet kom det etter hvert flere faste landhandlere i Hole. Men de hadde konkurranse i omreisende handelskarer som med skrepper på ryggen vandret fra bygd til bygd. I desember 1852 står det å lese i Ringerikes Blad: Landhandlerne på Ringerike må enten være godmodige, eller så må de ha fullt opp av fortjeneste, så de ikke bryr seg om at andre ulovlig gjør inngrep i deres rettigheter. Allerede at hallinger og nummedøler uhindret har kunnet gå gårdimellom og utkramme sine varer fra fullstappede skrepper forundrer.

Etter hvert fikk hver bygd og grend sin landhandel, og slik ble det også i Hole. Jeg har samlet en del informasjon om de første butikkene i Hole, og i alt har det blitt 16 butikker. Bygdebokforfatter Gudmund Bakke og mange andre har vært til god hjelp i arbeidet med å samle

Foto: J.H. Kuemholdt, Kristiania. Prospektkort trolig fra tidlig på 1930-tallet.

Per A. Næss landhandleri. Butikken holdt til i den vakre sveitervillaen med glassveranda bygget 1900. Reklameskiltene utenfor butikken forteller om bensin til Oslopris og Langaards Tobak. Til høyre for butikken står bensinpumpa der bileiere kunne kjøpe Standard bensin pumpet opp med håndmakt.

informasjon om de gamle butikkene. Skulle noen vite om Hole-butikker som ikke er nevnt her, vil jeg være glad for å få vite det.

Omtalen av de enkelte butikker er ordnet geografisk. Det begynner med Nesheim og Nes i Utstranda og Sundvollen. Så følger Kroksund, Fekjær og Gjesvik i Årnesfjordingen, Solbakken og Hårum i Steinsfjordingen, Snadden og Sløga på Helgelandsmoen, Nygård, Frøyshov, Solbakken, Hundstad og Hole Meieri på Røyse. Til slutt skal innkjøpslaget på Sollihøgda omtales. I dag er det kun butikken i Sundvollen som fortsatt er i bruk. Alle de andre er nedlagt.

Nesheim landhandel

Nesheim landhandel ble etablert i 1923 av Per A. Næss (1900-1977), og «Per A. Næss» var også navnet på butikken. Da Per i 1931 giftet seg med Margit Lien (1908-1982) fra Hole, ble det en typisk mann-og-kone-butikk. I tillegg hadde de småbruk med både kuer, griser, høner og hest. Datter Live forteller om lange arbeidsdager og omtrent aldri ferie. Som liten syklet Live rundt med varer til sommerkunder som ferierte i Hole, ellers var det vanligvis farens jobb hver fredag og lørdag. Han hadde sykkel med kjerre bak. Live forteller også om svenske turister som alltid skulle kjøpe billig norsk sukker. Utenfor butikken sto ei høy og elegant bensinpumpe med Standard bensin, og på en reklameplakat kunne bilistene lese om bensin til Oslo-priser. Butikken ble nedlagt i 1975. Da hadde Per stått 52 år bak disken, mens Margit hadde 44 år bak samme disk.

Nes landhandel

Nes landhandel ble etablert i 1905 og drevet av Johan Olsen Berget (1871-1952). I 1910 ble Johan Berget brevhusstyrer, dvs. at butikken fikk brevhus der folk kunne levere inn brev og pakker som postmannen hentet og videresendte.

I 1928 averteres Nes Landhandleri (Johan Bergets Eff.) til salg, eventuelt til leie «grunnet inntrufne omstendigheter». Med butikken følger også Nes i Hole telefoncentral. Annonsen undertegnes av Bjarne Lindrup som da må ha overtatt butikken noen år før.

I en kort periode var Otto Bakka butikk-eier før Elise Sæther og sønnen Sverre (f. 1898) fra Båstad i Østfold overtok butikken i 1930. De solgte også Shell bensin, smøreoljer, generatorknott og hadde agentur for bilforsikring. Etter krigen drev Frans Daniel Sundelin fra Sør-Varanger i Finnmark noen år butikken. Han er omtalt som en meget original herre. Sundelin døde i 1953, og butikken ble nedlagt få år etter. En senere eier skal ha prøvd seg med kro i butikklokalene, men uten særlig hell selv om navnet "Krølles Kro" var fantasifullt nok.

Sundvollen landhandel

Lørdag 27. mai 1905 åpnet Martin Hansen et velassortert landhandleri i Sundvollen, og i en annonse i Ringerikes Blad to dager før, lover han å selge «første Sort Varer til rimelige Priser». Dette var starten på en lang karriere som landhandler, og fra 1916 også som poståpner i Sundvollen.

Som 95-årsjubilant forteller Helga Fekjær (f. 1912) til Ringerikes Blad 12.

juni 2007 at hun som ungjente arbeidet 10 år i butikken i Sundvollen. De tre første månedene var det opplæring uten lønn, deretter fikk hun 30 kroner i måneden, seinere 60 kroner om vinteren og 80 kroner om sommeren. Helga syklet 15 kilometer fra Hønefoss til Sundvollen for å spare busspenger. I 1930 flyttet butikken inn i nytt forretningsbygg. Etter 37 år som landhandler, overlot Martin Hansen i 1942 butikken til sin datter Ruth og hennes mann, Alf Helgestad. Fra 1946 overtok søsteren Harriet og hennes ektemann, Sverre Danielsen, butikken, som så solgte den videre i 1957 til Erik Lundberg (1917-1987) fra Gjesval i Hole. Butikken fikk nå navnet: Erik Lundberg Kolonial. Etter 30 år som landhandler leide Erik Lundberg i 1987 butikken bort til Per Vestby fra Bærum. Under navnet Sundvollen Mathus AS drev han butikken til 1996 da den ble solgt til Vik Eiendom AS. I 2002 overtok Kiwi Bygg AS forretningen og åpnet Joker-forretning der. Dette er den eneste av de gamle landhandlerier i Hole som fortsatt er i drift.

Landhandel i Kroksund

I 1898 sto det vakre hotellet i sveitserstil ferdig i Kroksund. Gudbrand Karlsen (1864-1941) hadde i 1895 kjøpt gården Kroksund, og tillegg til hoteldrift begynte han med landhandel, skysstasjon og poståpneri. Butikken skal ha vært i en bygning som lå nedenfor hotellet, mellom riksveien og fjorden. Det er uklart hvor lenge butikken var i drift, kanskje til 1. verdenskrig da Karlsen, som så mange andre, kom i økonomiske vanskeligheter. Stedet ble solgt i 1917, videresolgt i 1919 til skipsreder Thomas Fearnley som skjenket hotellet som gave til Hole kommune. Fra 1920 holdt Hole gamle-hjem til i den vakre hotellbygningen som ble revet i 1959 for å gi plass til nye og moderne lokaler for Hole sykehjem.

Landhandel i Nerigarden Fekjær

Det fortelles om Gudbrand Karlsen som var født i 1864, at han i sin ungdom hadde vært ekspeditør i landhandelen i Nerigarden Fekjær. I 1895 kjøpte Gudbrand gården Kroksund og begynte blant annet med landhandel og gjestgiveri der. I folketellingen fra 1900 er det ingen på Fekjær som er landhandler av yrke, så butikken i Nerigarden Fekjær kan bare ha vært i drift noen få år på slutten av 1800-tallet.

Joker-butikk i Sundvollen 2007. Her har det vært landhandel siden 1905.

Gjesvik landhandel og Hole Samvirkelag på Vik

I 1879 overtok Mattias Arnesen (f. 1833) fra Ringsaker garveriet på Vik, et garveri som var etablert av Jørgen Ellingsen fra Drammen ca. 30 år tidligere. Mattias Arnesen begynte etter hvert også med landhandel. I 1898 kjøpte sønnen Carl Emil (f. 1867) en eiendom som lå ved krysset Gamleveien – Røyseveien, og da Carl overtok farens landhandel flyttet han den over veien til sin eiendom og kalte butikken Gjesvik Landhandleri.

I 1905 søkte landhandler Carl Arnesen om rett til salg og utskjenking av alkoholvakt øl, for den retten var det ellers bare Hole aktie øl- og vinsamlag som hadde (Ringerikes Blad 4. mai 1905). I 1941 overtok sønnen Fridtjov (1905-1982) butikken som etter krigen ble nedlagt og solgt til Hole Samvirkelag. Samvirkelaget drev her til de i 1958 kunne åpne ny butikk i nytt forretningsbygg. Ringerike Samvirkelag ble eier av butikken i 1967 og drev fram til april 1987. Da ble samvirkelagets butikk på Vik nedlagt.

Landhandel i Steinsfjeringen

I 1922 etablerte Anders Myrvang (1890-1960) fra Vestre Slidre assortert landhandel ved Sonerud i Steinsfjeringen. Han leide lokaler til butikken i låven på Solbakken, et småbruk utskilt fra Sonerud. Anders var gift med Ragnhild Rebne (1891-1976) fra Onsaker på Røyse. I 1938 kjøpte de eiendommen Voll på andre siden av veien, og der bygde de hus med butikk i 1. etasje og familie-bolig i 2. etasje. Da krigen kom i 1940, tok tys-

kerne alle varene i butikken. For å klare seg økonomisk startet Ragnhild Rebne med kafé, og der solgte hun kaffe kokt på ert og smørbrød med geitost som var smuglet fra Valdres. Kaféen ble en suksess. I 1947 ble butikken solgt til Martha og Jakob H. Skotvold, og det var Martha (1906-1999) som drev butikken videre til den ble nedlagt 1963 eller 1964.

Landhandel på Østigarden Hårum

Landhandelen på Østigarden Hårum var i drift i rundt 20 år, fra ca. 1890 til ca. 1910. Det er usikkert om det var Jørgen Olsen Hurum eller svigersønnen Sigvart Bihli som startet butikken. Men sikkert er det at søstrene Karen Marie og Hanna var butikkhjelp det meste av tiden. Da Karen Marie (1874-1940) og Hanna (1879-1953) etter hvert giftet seg, med henholdsvis Sigvart Bihli og Jens Dæhli, ble det slutt på billig hjelp, og butikken ble etter få år nedlagt. Det er bevart noen protokoller fra driften, og vi tar med noen eksempler på priser fra 1903.

klokke	kr. 30,00
urkjede	kr. 3,00
vest og trøye	kr. 10,00
buserull	kr. 1,65
benkleder	kr. 3,40
lue	kr. 6,00
¼ rull tobakk	kr. 0,45
18 kg rugmel	kr. 3,00
54 kg hvetemel	kr. 7,00
3 kg salt	kr. 1,00
pluggstøvler	kr. 2,80
sko	kr. 1,25

Kjøring av 1000 kg varer fra Sandvika: kr. 10,00.

Foto: Bjørn Geirr Harsson.

Det meste ble kjøpt på krita, og det kan se ut som det var vanskelig å få inn utestående penger. Dette gjorde nok butikkdriften lite lønnsom etter hvert.

Snadden landhandel i Norderhov og Hole

Landhandelen på Snadden går tilbake til 1800-tallet da Hans Madsen (f. 1836), sønnesønn av Hans Grenader på Mo, startet opp med butikk på Norderhavs side av kommunegrensa. I 1927, da Anton Christiansen var eier av landhandelen, begynte 17 år gamle August Solum (1910-1981) fra Nygård på Røyse som hjelpegutt i butikken. Bare et par år etter overtok August Solum butikken og drev den selv til han i 1950 kjøpte 4 mål tomt på Holes side av grensa. Der bygde han nytt hus med butikk i 1. etasje og leilighet i 2. etasje. Butikken åpnet i 1954. Sommeren 1981 måtte Solum avvikle butikken på grunn av sykdom. Etter Solums død høsten 1981 prøvde familien å leie bort butikken, men det viste seg vanskelig å drive en liten butikk etter at de store kjøpesentrene i Hønefoss kom.

Da August Solum overtok Snadden landhandel i 1929, ble det laget detaljerte lister over varebeholdningen. I tillegg til velkjente matvarer som hvetemel, poteter, sild, salt, sirup, ost osv, solgte butikken også musefelle, fluefanger, harmonik, klinkekuler, gummisko, heklegarn, raggsokker, julemasker, dukkehoder i to størrelser, almanakk, skobørste, rivjern, piassavakost, hesteskrape, speil, underbenklær, skolisser, sikringer, flaskelakk, fiskerkrok, fingerbøl, hårnett, strømpestrikk, pennesplitt, blekkhus, gryteskrubb, glanskort, lås, øks, skospar og mye, mye mer, alt sammen verdsatt til kr. 1725,95. Om August Solums foreldre, Olava Ringerud og Thorvald Solum, se Nygård.

Kafé og landhandel i Sløga

Sommeren 1868 kom de første rekrutene til Helgelandsmoen, noe som ga muligheter til ekstra inntekter for folk som bodde i området. I husmannsplassten Sløga, som lå ved Storelva nær militærleiren, hadde ungjenta Anne Jørgine (f. 1858) med god hjelp av foreldrene, åpnet kafé for de militære. Kaféen skal ha vært populær blant soldatene, og særlig skal de ha likt det spesielle sukkertøyet som Anne Jørgine laget. Anne Jørgine ble senere gift med

Foto: Bildet er utlånt av Thora Ruud, Røyse.

Landhandel i Nygård. Den gamle stua i Nygård i Hole ca. 1913, da Olava og Thorvald fra Ådalen drev butikk her.

Foto: Bildet er utlånt av Reidun Fekjær, Hole.

Landhandel i Steinsfjerdingen. Ragnhild og Anders Myrvangs hus på Steinsletta, der det var butikk i ca. 25 år.

Abraham Frøshaug, og sammen drev de butikk i storstua i Sløga med militære som kunder. Flere så en mulighet til å tjene litt på soldatene på moen. Gustava Dahlgren (f. 1855) fra Røyse drev såkalt marketenteri på Helgelandsmoen, dvs. at hun solgte matvarer og lignende til soldatene.

Forpakterne av Hole Meieri i Svensrud satte i 1872 opp en bod på Helgelandsmoen for å selge melk og melkeprodukter, og fra 1892 fortelles det at Hole Meieri hadde fast varelevering til Helgelandsmoen. De måtte da ansette en fast kjører, for all transport foregikk selvsagt med hest.

Det ble etter hvert mange salgsboder på moen, og i 1880 kunngjør Ringerikes Blad at det for fremtiden skulle være tillatt med kun fem boder som solgte mat og drikkevarer.

I juli 1903 er uhellet ute. Ringerikes Blad kan rapportere om totalt nedbrente utsalgsboder på Helgelandsmoen, boder som til og med hadde loft og som tilhørte landhandlerne Bråstad og Frøshaug. Hele Militærstyrken kom for å redde bodene, men for sent, avslutter journalisten i lokalavisen.

Nygård på Røyse

Nygård er et lite småbruk som har vært del av en husmannsplass under gården Mo på Røyse. I 1893 kjøpte Abraham Johannessen Frøshaug (1854-1928) plassen Nygård og drev landhandel der fram til ca. 1909, dvs. i rundt 15 år. Abraham hadde også skomakerverksted der han sydde nye sko og reparerte gamle sko. Abraham var gift med Anne Jørgine (1858-1923) fra plassen Sløga under Helgeland (se ovenfor).

Olava Ringerud og Thorvald Solum fra Ådalen kjøpte Nygård i 1912, og startet opp igjen med landhandelen som var nedlagt i 1909. Men butikken var i

drift bare et par år, til 1914. Før Olava og Thorvald kom til Nygård hadde de erfaring med butikkdrift fra Ringen i Ådalen, og i perioden 1909-1912 drev de Renna landhandel. Det forklarer at to av sønnene, August og Martin, også ble landhandlere, se omtalen av landhandel på Hundstad og på Snadden.

Frøyshov – landhandel i drengestubygning

Den gamle drengestubygningen på Frøshaug (Frøyshov) har hatt mange funksjoner. Her var lensmannsarrest i første halvdel av 1800-tallet, og senere ble bygningen både skolestue og landhandel. Dagny Hoff fra Konnerud i Drammen, søster av Emma Gommæs (f. 1871) som hadde butikk på Gommæs (se nedenfor), drev i en årrekke butikk i drengestubygningen før hun reiste til Oslo og åpnet butikk der. Frøken Johansen var den siste som drev butikken som ble nedlagt i 1927 da folkene på gården trengte bygningen som kårbolig.

Solbakken – landhandel på Gommæs

Landhandelen på Gommæs var i drift fra 1924 til 1975, dvs. i over 50 år. Emma Gommæs (1871-1947) drev butikken fra 1924 til 1939 da Borghild Mikkelsen (1902-1976) fra Oslo overtok. Hun var nesten 70 år da hun rundt 1970 overlot butikken til Anna Hove. Butikken ble nedlagt i 1975.

Vanlig åpningstid var fra kl. 8:30 – 16:30, men for noen kunder passet det best å handle etter stengetid, så i realiteten var butikken også kvelds-åpen. De vanligste varene var fylt opp i skuffer på baksida av disken og i hyller på veggen bak disken. Borghild Mikkelsen hadde ikke kassa-apparat. Pengene hadde hun derfor i en skuff der kobbermynter, sølvmynter og

papirpenger ble lagt hver for seg.

Mange varer kom i store kolli, f.eks. mjøl i 50-kilos sekker, brunost i 4- og 6-kilos firkanter og gulost kom i runde hjul. Det meste var i løs vekt og ble veid og målt slik som f.eks. mjøl, gjær, sukker, gryn, salt sild, sirup, grønnsåpe og parafin. Når kaffekverna ble brukt, lukta det godt i butikken. Egg ble kjøpt fra gårdene omkring, men etter hvert kunne varene komme med Bjørnstad-bussen fra Oslo, fra bryggeribilen, mjølkebilen, brødbilen osv.

Hundstad landhandel

Omtrent midt i den gamle Bønsnesfjerdingen, på gården Hundstad, var det landhandel i nesten 150 år, fra 1850-tallet til 1995. Butikken ble for det meste drevet av de ulike familier på gården. Syverine og Ole Hundstad drev butikken fra 1919 til 1936 da Martin Solum (1914-1999) fra Nygård på Røyse overtok. I 1951 overtok sønnen på gården, Anders Western, som drev butikken sammen med sin kone Magnhild (f. Lervold) fra Bøverbru på Vestre Toten. Anders og Magnhild Western tok i 1959 i bruk nytt forretningsbygg med butikk i 1. etasje og privat bolig i 2. etasje. Fra 1960 drev de også utleie av rundt 200 frysebokser på 60 og 100 liter. Utkjøring av varer var et viktig tilbud til særlig eldre kunder. Bestillingene ble ringt inn, og det var utkjøring hver tirsdag og fredag. Folk var så takknemlige både for varene og praten som Anders tok seg tid til. Da sønnen Rune fikk sertifikat og ville hjelpe faren, var det så vidt han fikk overta noen kjøreturer, for dette var en jobb Anders likte godt selv. Vanlig åpningstid var kl. 8:30 – 16:30, lørdager til 13:00. Men åpningstiden var tøyelig. ”Bare ring på hvis du trenger noe etter stengetid”, var hjelpsom beskjed til mange kunder fra både Magnhild og Anders. En landhandel var også en

viktig sosial møteplass, og mange kunder har gjennom årene fått tilbud om en kaffekopp i privaten i 2. etasje.

Vanlig 4-ukers ferie var det aldri snakk om for den som drev butikk. Lengste ferien var i påsken, Skjærtorsdag og Langfredag, men påskeaften var butikken åpen igjen. Mot slutten av 1970-tallet kom butikkkjeder med tilbudskampanjer, noe som førte til kroken på døra for mange trivelige og miljøskapende mann-og-kone-butikker. Og slik gikk det også med Hundstad Landhandel som ble nedlagt i 1995.

Hole Meieri på Røyse

Hole meieri i Svensrud på Røyse var i drift i 57 år, fra 1871 til 1928. Det var Hole Sogneselskap som sto bak tiltaket og som sørget for at Svensrud som «Centrum av Bygden» ble et naturlig sted for meieriet med også «Forbrugs-handel». Nytt hus ble bygd sommeren 1871, bestyrer og meierske ble ansatt, og 5. desember 1871 kunne meieriet ta imot de første potter med melk. Fra starten ble leverandørene pålagt is- og vedkjøring til meieriet. Begge deler var viktig, isen for å holde melkevarene friske, veden til koking av ost. I 1903 averteres det i Ringerikes Blad etter en mann som kan påta seg skjæring og stabling av «6 à 800 isblokker».

I 1902 skulle ny meierske tilsettes, og da krevdes det «Dygtighet i Smørlavning, Nøgleoststying og Pultoststying», og kanskje forteller denne annonsen hvilke oster meieriet da produserte. I 1901 mottok meieriet 343 263 liter melk, i 1921 var det steget til 586 799 liter.

All transport foregikk med hester fram til 1922. Da kjøpte meieriet sin første

bil, og som følge av det begynte Hole Meieri fra høsten 1922 med eget melkeutvalg i Hønefoss.

Konkurransen med Hønefoss Meieri tilspisset seg fra 1924, noe som ble løst i 1927 da Hole og Hønefoss Meierier ble slått sammen. Av utstyret som omtales i 1927 ser vi at meieriet blant annet har laget mysost og pultost.

Fra meieri til samvirkelag

I januar 1928 ble Hole Samvirkelag stiftet, og 1. mai 1928 åpnet Hole Samvirkelag butikk i meierilokalene i Svensrud. Samtidig har Ringerikes Blad følgende annonse:

Varerute kjøres rundt Røysetangen hver tirsdag, Vik-Sundvollen-Steinsfjerdingsden hver fredag. Bestill varene gjerne dagen før.

Året etter kan Ringerikes Blad referere fra avholdt årsmøte at medlemstallet er 128 og at overskuddet er tilfredsstillende. Samvirkelaget i Svensrud, senere kalt Ringerike S-lag og COOP Ringerike, ble nedlagt 18. mai 1988.

Sollihøgda innkjøpslag

Folk på Sollihøgda fikk ikke sin egen landhandel så tidlig som andre steder i Hole. Men de var kreative og etablerte i stedet sitt eget innkjøpslag.

Sollihøgda innkjøpslag kjøpte større varepartier fra Norges kooperative landsforening. Varene ble så solgt videre i smått til medlemmene i innkjøpslaget. En protokoll for Sollihøgda innkjøpslag er bevart for perioden januar 1915 til mars 1917. Protokollen forteller om innkjøp av f.eks. columbus parafintønner (155 kg), sukker, margarin, sinkbøtter,

sko og støvler. Enkeltkjøp er f.eks. damestøvler og et krumkakejern til kr. 2,12. Første halvår i 1915 ble det solgt for kr. 3.574,05, første halvår i 1916 ble det solgt for kr. 4.167,09, og andre halvår i 1916 er tilsvarende sum kr. 3559,08. I 1917 avsluttes regnskapet 2. april, og det er de tre første månedene solgt for kr. 993,14. Protokollen har mange blanke sider, så kanskje innkjøpslaget bare eksisterte i denne perioden, dvs. i knapt 2 ½ år, fra 1915 – april 1917.

Navn på medlemmer ifølge protokollen (ordnet alfabetisk). Tallet i parentes er summen den enkelte kjøpte for i 1915, her oppgitt i hele kroner: Olaf Albertsen (542 kr). Johan Borgersen, bare 2. halvår (79 kr). B. Eidal, Toresplassen (437 kr). Gunerius Fjulsrud (568 kr). Bernart Haugen (351 kr). Emil Lybæk (253 kr). Karl Løbben (1.325 kr). Ole Løbben (1.350 kr). Odd Meidel (94 kr). Anton Skaret (599 kr). Hans Skaret (508 kr). Jørgen Vepsrud (435 kr). Nils Vepsrud (564 kr). Regnskapet er revidert 29.12.1915 av Hans Skaret og Karl Løbben.

Endelig butikk

På 1920-tallet kom det endelig butikk på Sollihøgda, men da på Bærums side av kommunegrensa. Butikken lå på oversida av veien, rett før bensinstasjonen for den som kom fra Hole. Butikken var i privat eie bortsett fra noen år etter krigen da butikken ble drevet av Vestre Bærum Samvirkelag. Rundt 1980 var det slutt for denne butikken også, og huset der butikken holdt til er borte i dag.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Frydenlund, Otto: Landhandleriene var kulturinstitusjoner. I: heftet Ringerike 1999.
- Helgelandsmoen 125 år. 1868 – 1993. Av Reidar Aslaksrud og Erik Løken.
- Hole bygdebok I - IV. Gudmund Bakke 2001 – 2006. Utg. av Hole kommune.
- Hole historielags kalender for 2005. Utg. av Hole historielag.
- Kjøpmannskalenderen. Norges kjøpmenn. Buskerud fylke. Oslo 1946.
- Liljedahl, Ingebjørg: En tradisjonsrik garveribedrift i Hole. I: heftet Ringerike 1997.
- Slåtto, Torbjørn: Meieriet på Svendsrud i Hole. I heftet Ringerike 1976.
- Live Næss Bye (Nesheim)
- Solveig Engenes og Arvid Næss (Nes)
- Elsa Lundberg og Gudmund Bakke (Sundvollen)
- Ingeborg Hagelsteen Vik (Fekjær)
- Reidun Myrvang Fekjær (Myrvang på Steinssletta)
- Bodil Skotvold (Skotvold på Steinssletta)
- Helge Bihli (Østigarden Hårum)
- Thora Solum Ruud (Snadden)
- Marit Elise Frøshaug (Nygård, Sløga)
- Vesla Fjeldstad og Anne Marie Frøshaug (Solbakken på Gomnes)
- Rune Western (Hundstad)
- Sigurd Berg og Aage Skaret (Sollihøgda)

FORFATTEROMTALE

Margit Harsson (1943) er født i Ål og har vært bosatt i Hole fra 1976. Hun er ansatt som navneforsker ved seksjon for navnegransking, Universitetet i Oslo. Der arbeider hun blant annet med innsamling og bearbeidelse av norske stedsnavn. Hun har tidligere skrevet flere artikler for Heftet Ringerike, blant annet om gamle gårdsnavn i Hole, Storøya i middelalderen og om forfatteren Johannes Thrap-Meyer på Stein. Margit Harsson har i flere år vært leder av Hole historielag og har siden 1997 gitt ut Hole-kalenderen.

Kvinner har til alle tider spunnet, vevet og laget klær – ved siden av alle de andre arbeidsoppgaver som falt på dem. Det var et veldig teknologisk framskritt da symaskinen ble oppfunnet. Sydame ble et eget yrke, og mange kvinner livnærte seg ved å sy rundt om på gårder og i hjem hvor de hadde råd til å leie inn hjelp. Kvinnene hadde kost og losji på stedet og fikk noen kontanter ved siden av. Håndverksloven av 1839 ga kvinner over 40 år som ikke kunne ernære seg selv på annen måte, rett til håndverkermesterskap. Reformen sprang ut av den økonomiske utvikling og lovmakernes behov for å unngå at overtallige kvinner falt familien eller det offentlige til byrde. Det var ikke utslag av noe ønske om kvinnefrigjøring, skriver Sidsel Vogt Moum i "Kvinnfolkarbeid". (Universitetsforlaget 1981).

Foto: Privat

*Karen Olsen ved symaskinen.
Til høyre Margarethe Hallingby.*

Sydame i over 60 år

Bjørn Knoph

Karen Olsen var en av disse sydamene. Hun huskes den dag i dag på grunn av sin dyktighet og personlighet. Hun hjalp til med å lage Ringeriksdrakten til varemessen i 1935. Ellen Hals var glad for hjelpen, og særlig for arbeidet med den vanskelige vesten. Den skulle være ettersittende, og bysten skulle være stor og fin. Det greide Karen. Hun var for øvrig godt likt av både store og små, og hadde alltid nok å gjøre. Hun var nøy-som og la seg opp noen penger og fikk seg etter hvert eget hus på Hallingby. En kort omtale av Karen Olsen i Ringerikes Blad i 1955 forteller at hun da var 83 år gammel og fortsatt på farten med symaskinen. Da hadde hun arbeidet som sydame i 61 år.

Hun ble født 3/7 1871 i Andersbråten, langt til skogs i Heggelia mellom Semmen og Heggen. Grenda hørte Ådal kommune til, men det var kortere å gå til skole på Fonkalsrud på Veme. I to og

et halvt år da hun bodde hos morbroren i Vikar, gikk hun på Skagnæs skole. Konfirmasjonsundervisning fikk hun hos residerende kapellan Johan Chr. Heuch Alsing i Hønefoss, og konfirmasjonen fant sted i Haug 11/10 1885.

Gikk barbeint

Ungene gikk barbeint hele sommeren i den tiden. Faren laget sko til henne og de skulle vare til konfirmasjonen. Derfor gikk hun barbeint fra Heggelia til undergangen nederst i Riperbakken ved Hønefoss. Der ble skoene tatt på – og tatt av igjen på hjemveien. Ellen Hals skrev om Karen Olsen i Heftet Ringerike (1950-51). Da var Karen 79 år gammel og sprek som en ungdom. Hun hadde en fabelaktig hukommelse, og fortalte eventyr og skrøner mens nålen gikk. For 70 år siden hadde vi ikke slike fordringer som nå til dags, fortalte hun. Barna kom tidlig ut i arbeid der økonomien ikke var så

god. Allerede som 9-åringer kom barna til fremmede, dels for å passe småbarn og dels for å gjete krøtter om sommeren. Den sommeren hun gjette på Heggen fikk hun ull og lerret som lønn. Kontant lønn ga de ikke til barn.

Lys fra peisen

I den mørke årstiden brukte de tyristikker til å lyse seg fram med når de skulle på skolen. Veien var så lang at de gikk hjemmefra i bekende mørke, og mørkt ble det før de kom hjem igjen også. Hjemme hadde de ikke komfyr, mor kokte i peisen. Litt lyste det fra peisen, men ellers hadde de parafinlampe som de ikke hadde råd til å bruke glass på andre dager enn julekvelden – ellers trakk den for mye parafin. Til fjøset lyste de seg fram med stikker. Ungene holdt stikka mens mor melket. Siden fikk de lykt. Ferdigkjøpte leker forekom aldri, men barna moret seg like godt som i dag.

Ringeriksdrakten fra 1935 bæres av Rebecka Marie Klemmestad.

Om vinteren akte de på kjelke. Ski eide de ikke og dessuten ble det ikke så stor tid til lek heller. De måtte gjøre noe arbeid støtt. Smågutta drev med veden, og jentene med karing og syng av ryefiller. Da hun bodde hos morbroren i Viken som elleveåring, passet hun en liten unge og karet og spolte for moster når hun vevde. Hun syntes at hun hadde det riktig godt der. Senere kom Karen ut i tjeneste, og det første året fikk hun 6 daler i lønn og dertil kjole, lerret til tre serker og ull eller garn til et par hoser og attpåbindinger. Mens hun tjente på dette stedet fikk hun kjøpt seg sjal og langsjal og hatt. Kåper var ikke alminnelige.

Arbeidsom og grei mot barna

Høsten var våt og kald da Karen var 22 år gammel, og hun bestemte seg for

å få seg arbeid innendørs. Da begynte hun som sydamme, og det yrket fortsatte hun med til høy alder. Hun arbeidet mest i Ådal, men også i andre distrikter. Hun var meget dyktig, og meget flittig. Hun drev ikke direkte med skreddersøm, men bukser sydde hun. Da som nå skiftet motene, og Karen og de andre sydamene måtte følge med. Dronning Mauds vepsetalje var sikkert en utfordring. I slutten av 1920-årene kom de korte skjørtene, og blusen hang utenpå nedpå skjørtet. Jo, Karen fikk erfaring, og det kom som nevnt godt med da Ringeriksdraktene skulle lages, forteller Inger Hallingby Vinkenes. Hun bodde på de stedene hvor hun arbeidet – en 14 dager av gangen eller så. Hun arbeidet fra morgenen av og til langt på kveld. Etterpå satt hun gjerne og strikket. – ”Når je står foran Vår Herre kan han itte si at je var noen dagtyv”, sa hun. Men hun hadde også tid til å fortelle historier og eventyr til ungene som syntes at det var veldig stas når Karen kom. Det ble munterhet og liv i huset med henne. Hun hadde en egen versjon av noen av eventyrene som var kjent fra Asbjørnsen og Moe – og noen av eventyrene diktet hun kan hende selv. Enkelte eventyr, som det om Askeladden, endte med tre dagers bryllup. – ”Vi var også der”, sa Karen, ”men vi fikk bare en klump smør og noen erter. Det la vi på ommen, og smøret rann og ertera sprang, og vi fikk aldri det grann”, sa hun på Ådalsdialekt. – ”Itte anse saksa”, sa hun til ungene. Symaskinen og saksen skulle de holde seg unna. Personlig var hun nøysom, men en ting forlangte hun og det var glovarm kaffe, forteller Inger Hallingby Vinkenes, som hadde stor glede av å snakke med Karen når hun sydde hjemme hos dem. Karen var også flink til å spå i kaffegrut og fortalte om kjærestere og gaver og slikt. Siden hun var så maurflittig fra tidlig morgen til sen kveld kunne hun ta

seg en pause til sånt, og jentene på nabogårdene strømmet til for å bli spådd, – ”Men det er itte sagt at det er setan”, avsluttet hun spådommene med. Inger Hallingby Vinkenes siterer sin mor som sa at Karen var litt av en psykolog. Hun så og hørte mye og mangt på sine besøk rundt om og ble menneskekjenner, men for ikke med slarv. I dag ville vi kanskje si at hun hadde sosial intelligens. Det ble søkt om at hun måtte få Kongens Fortjenstmedalje, men det ble avslått med den begrunnelse at hun ikke hadde hatt fast verksted. I stedet sørget noen damer for at hun fikk diplom. Hun holdt seg godt og rundet sin 90-årsdag i god vigør og markerte den med å holde åpent hus. Hun døde i 1962 og er begravd på Hval kirkegård, Hallingby.

Karen Olsen var langt fra den eneste sydamen i distriktet og langt fra den eneste håndverkeren som flyttet rundt på gårdene. Etter hvert ble det startet systuer, og etter krigen ble det opprettet en rekke konfeksjonsfabrikker i Hønefossområdet. De forsvant en etter en. I dag kommer mesteparten av klærne som selges i byens tallrike forretninger fra utlandet., men ennå kan du få hjelp til å sy i Hønefoss om du bare ser deg omkring.

Foto: Bjørn Geir Harsson

Gravstøtten etter Karen Olsen på Hval kirkegård i Hallingby. På forsommeren 2007 ble støtten fjernet pga foreldelse.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Elsrud, Eigil: Personlig meddelelse.
- Hals, Ellen 1951: Karen. Artikkel i Heftet Ringerike 1950/51.
- Ringerikes Blad: 1955-01-28
- Solberg, Thorleif: Personlig meddelelse.
- Vinkenes, Inger Hallingby: Personlig meddelelse.

FORFATTEROMTALE

Bjørn Knoph er født på Nordstrand i Oslo (1928). Han startet sin journalistiske løpebane i Dagningen, Lillehammer. Han flyttet til Hønefoss i 1957 og arbeidet på Fremtidens avdelingskontor. De siste 15 arbeidsårene var han ansatt i Ringerikes Blad. Knoph har vært bidragsyter til Heftet Ringerike i en årrekke, og han representerte Ringerike Historielag i heftets redaksjon fra 1993 til og med 2004, siste året som heftets redaktør.

Foto: Privat

Olav Hurum i 1908.

Olav Hurum

– den ukjente poeten fra Hole

Da dikteren Olav Hurum døde i Oslo i 1908, bare 23 år gammel, hadde han allerede gitt ut to diktsamlinger på forlaget Olaf Norli og mottatt gode omtaler. Olav Hurum ble født i Hole og het opprinnelig Olaf Andreasen. I ung alder flyttet han til hovedstaden og lyktes der med å debutere som lyriker. Han var en østlandsgutt som ble dikter på nynorsk, men etter sin død ble han dessverre glemt av de fleste.

Kjell E. Hurum

Historien om Olav Hurum begynte den 12. august 1884 da han kom til verden i Hole. På den tiden var det ikke helt uproblematisk når en kvinne fødte barn utenfor ekteskap, og det var nettopp *det* Olaf Andreasen ble. Moren het Marte Karine Nilsdatter (f. 1860) og var 23 år gammel da hun ble alenemor til Olaf. Hun ble aldri gift, og det kan ikke ha vært en enkel tilværelse for en ung kvinne på den tiden å være alene med barn. Faren til Olaf Andreasen var Ole Andreas Olsen (f. 1858). Han var bosatt i Ådalen og jobbet som reparatør på et tresliperi. Marte Karine Nilsdatter vokste opp på Hurumshagen og var

datter av Nils Endresen (f. 1823) og Anne Karine Paulsdatter (f. 1825). Hurumshagen, som nå heter Hagen, lå på vestsiden av Hårumsåsen, og det var broren til Marte Karine, Andreas Nilsen (f. 1849) som tok over etter faren som husmann på gården (Hole bygdebok bind II, s. 366). Som enslig mor til vesle Olaf jobbet Marte Karine hardt for å ta seg av sønnen på egenhånd, og mens Olaf ennå var svært ung, flyttet de to fra Hole til Oslo.

I enkelte av Olav Hurums dikt kan man finne beskrivelser av en oppvekst preget av harde kår og det å ikke ha en far som var der for ham i barne- og ungdomsårene. Selv om flere av diktene til Olav

Hurum omhandler den krevende oppveksten, finner man allikevel svært mye livsglede, håp, ungdomslyst og kjærlighet i det han skrev. Han skapte de fleste diktene i tidlig tjuårsalder, og det er nok i stor grad med på å forklare hans glede over livet. Flere av diktene til Olav Hurum inneholder stemningsskildringer fra naturen. I tillegg til selve opplevelsen av å være i naturen, skrev han om skjønnheten, endringene, fargene og tilhørende sanseoppfatninger, som kan oppleves der. I andre dikt reiste han spørsmål store som selve livsgåten, og om det å finne meningen med tilværelsen. Ellers lengtet han ofte i diktene sine ut til havet og inn i skogen, samt til de nære tingene i livet. Olav Hurum

begynte i ung alder å skrive vers. Han fikk flere dikt gjengitt i blader og aviser på den tiden, og han skrev alle sine vers på den tidens nynorsk. I diktet "Ungdom" gir Olav Hurum et innblikk i det yrende livet blant unge mennesker med folkedans, lystige lag og felemusikk:

*Når soli um kvelden frå himlen sig ned
og ligg attum fjellet og drøymer um fred,
då stiga me unge i halli inn
med solargladroden kring runde kinn.*

*Me spelar til dans når det lider mot kveld,
når fullmåneglansen seg leikar kring fjell.
Når stjernorne bragar på himlen blå,
då vilja me unge til leiken gå.*

*Då svingar me gjenta i halling og rull
so sylgjorne singlar og glittrar av gull,
med ungdomens eld og med stålsett seg
det sprakar av liv i kvart dansarsteg.*

*Og gjenta ho trippar so raud og so fjåg,
det brenner som eld i kvar bivrande tåg,
med lokkar i leik kringum rygg og barm,
med blømande kinn og med runde arm.*

*Det ljomar i halli og bragar som eld,
her leikar ein flokk utav ungdom i kveld,
og guten gjer kast etter kast og stend,
snart svingar han gjenta i ring igjen.*

*So leikar me alle og dansar i lag,
me dansar i ring til det ljosnar av dag.
Og sæle me skiljast når soli renn,
når dagen og ljuset for døri stend.*

Basert på enkelte av Olav Hurums dikt er det nærliggende å tro at han tidlig drømte om å komme seg ut og se verden. Samtidig kan man spore en viss engstelse for det å faktisk ta steget og forlate hjemmet. Flere dikt gir uttrykk for denne utreise-lengselen, og et godt eksempel finner man i diktet "Ungdomshugen":

*Eg gjeng her i tunet og trakkar
og kjem no visst aldri ut,
og åri dei frå meg lakkar;
– å lengta er all min lût.*

*Langt ute der åsarne blånar
der ligg det mitt draumeland;
eg stundar vel her til eg grånar
og veiknar i fot og hand.*

*Eg høyrer nok fuglarne syngja,
eg kjenner den songen godt;
men tonen kann berre tyngja,
– eg hev ikkje målet nått.*

*Eg ser nok at gullfagre skyer
seg sveiper um høgste tind;
um kvelden eg stend og lyder
på kviskrande sunnan-vind.*

*

*Å! modet i barmen min sprengjer;
no vil eg, no vil eg dit
der inkje for synet stengjer;
og jordi ligg blomekvit!*

*No vil eg dit gullskyer blenkjer,
dit svolorne kjem ifrå! – –
Slik tidt, ja so tidt eg tenkjer;
men modet, kvar vert det då?*

*– Eit hugsviv det var visst eg kjende
og tok det for kraft og mod.
Og heimatt eg atter vende;
no stend eg der fyrr eg stod.*

*Kva er det som bind mine tankar
og bastar min utferdshug,
når lukka der ute vankar,
ein livsdag i dåd og dug!*

*Kann henda dei lokkande lundar
og susing frå skog og lid
hev bunde den hug som stundar,
so aldri han riv seg fri?*

*Kann henda dei ovfagre grender,
og fossen og bekken her,
hev stole den hug, som brenner
so sårt etter vikingferd?*

*– Og her skal eg tunna og trakka
og aldri få koma ut,
og åri vil frå meg lakka;
– å lengta det vert min lût!*

Men Olav Hurum reiste ut, og vel på plass i hovedstaden ble han kjent med dikteren Herman Wildenvey. De to møttes noen ganger på Kaffistova, og Wildenvey likte det han leste i Olav Hurums dikt. Han beskrev en gang Olav Hurum som "østlandsgutten som ville bli dikter på nynorsk". Wildenvey omtalte sitt bekjentskap med Olav Hurum i en utgave av biografien sin, som kom ut i 1949 under tittelen "En lykkelig tid". De to traff hverandre første gang i 1903, og mange år senere skrev Wildenvey følgende om sine første møter med Olav Hurum: "Han var ikke som noen av de andre. To andre vordende diktere, Mathias Dampen og Lauritz Fjørtoft forsikret meg, at han kom det til å bli noe av, – han stod høit både hos Christopher Bruun og Klaus Sletten, og dessuten var han en vakker

gutt, velkledd, med lys, bredbremmet hatt allerede, – . Han snakket meget fortrolig om sine dikt, en samling var nesten ferdig og skulde sendes til Norli. Tittelen skulde være "Skogtyngd". Den tittelen likte jeg, versene som han leste, var også tiltalende. Han leste landsmål med østlandstone, –" (Syn og segn, nr. 57/69, s. 260). Anders Hovden skrev også et dikt om Olav Hurum som kom med i diktsamlingen "Fagnafolk" (Jol i Telemark, 1969, s. 24). I Oslo ble Olav Hurum etter hvert med i Bondeungdomslaget, og han var også i tjeneste for Norsk Målkontor. Han reiste blant annet fra gård til gård og tok opp bestillinger på bøker og Norsk Barneblad. I tillegg var han aktiv i folkedansgrupper, og i 1903 var han med Hulda Garborg og danset på Skansen i Stockholm (Syn og segn, nr. 57/69, s. 263).

Etter noen år fikk Olav Hurum gitt ut sin første diktsamling på forlaget Olaf Norli. Boken ble gitt navnet "Skogtyngd" og kom ut i 1905. Den ble godt omtalt i ulike blader og aviser, og Olav Hurum ble rost både for diktenes form og innhold. Tidligere skriftstyrer i "Syn og segn" Olav Midttun skrev også at det var noe fint, mykt, følsomt og svært velformet over det Olav Hurum skrev, og at han hadde en stø nynorsk ordbruk. På den tiden var Olav Hurum blitt 21 år gammel, og han hadde allerede slitt med sviktende helse et par år.

I nettopp den perioden av norsk historie var det særlig ett tema som opptok folk flest, og det var unionsoppløsningen. I boken "Skogtyngd" tok Olav Hurum for seg dette i enkelte av sine dikt, og et helt kapittel i boken fikk tittelen "Fridoms-kvæde". I mars det samme året skrev Olav Hurum diktet "Vår rett", hvor han beskrev hvordan det norske folk drømte om, og ikke minst krevde, sin frihet. Drømmen om oppløsningen av unionen ble som kjent til virkelighet, og det tok han for seg i diktet "Den 7de juni":

*Atter fridomssoli lyser
i si gamle bjarte bragd.
All den mannskraft folket hyser
er i reisingarbeid lagd.*

*Det er ljosning yver landet,
glans um tind og bergetrâm.
Løyst me er or trælebandet,
Norig glør av fridoms-dâm.*

Olav Hurum omkring 1905.

Foto: Privat

*Flagdet fritt i lufti fløymer
morgonfriskt frå mast og stong.
All den gleda sæl som strøymer
løysast skal i fager song.*

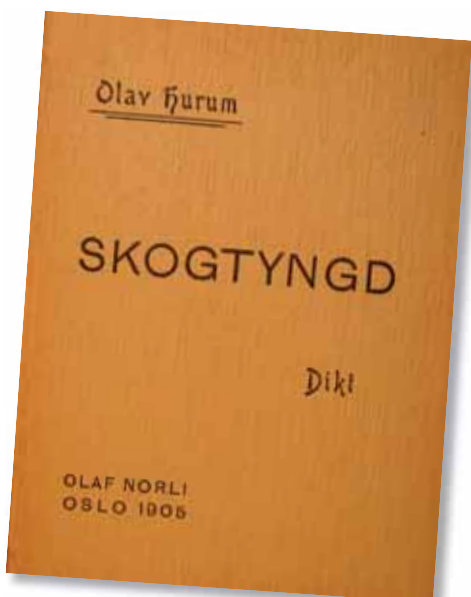
*Havet smyg seg mjukt kring strender
kysser kjælent nabb og nut,
atter, atter inn det vender,
sukkar sårt, når det lyt ut.*

*Junisoli signing spreider
kvar ho strålen smøygjer inn.
Solljos sæla er som breider
seg um land og yver sinn.*

To år senere, mens Olav Hurum fremdeles slet med sviktende helse, fikk han gitt ut en ny diktsamling. Igjen var det forlaget Olaf Norli som sto bak utgivelsen, og navnet på boken ble "Dvergmaal". Året var 1907, og Olav Hurum hadde utviklet seg til en mer erfaren dikter i løpet av de to årene som var gått siden "Skogtyngd". Det var mye glede, livshåp og lengsel å finne i diktene fra "Dvergmaal", men han skrev også om tanker rundt et liv som var i ferd med å ebbe ut.

Allerede vinteren 1903-04 var Olav Hurum blitt så syk at han la seg inn på et helsehjem på Grorud i Oslo. Da han på nytt ble syk et par år senere, flyttet han inn i huset Morgengry ved Nordstrand, hvor han fikk hvile og arbeidsro. Til tross for at han var syk, tok han i mot besøk og fortsatte å skrive ned sine dikt (Syn og segn, nr. 57/69, s. 264). Han bar videre på sykdommen og ble aldri helt frisk igjen. I diktet "Den siste stjerna" fra samlingen "Dvergmaal" skrev Olav Hurum om sykdommen og hans ønske om å leve:

Foto: Kjell E. Hurum

Omslaget til boken Skogtyngd fra 1905.

*Kvi stend du vesle stjerna
og blenkjer bleik når dagen strøymer på,
kvi strir du mot din lagnad?
Du veit so vel den veike vika må!*

*Du skal då ikkje sløkkjast,
men bera ljøs til tusund ætter enn;
kvi kann du ikkje vika
når næste natt du fær ditt ljøs igjen?*

*Kvi held eg so på livet,
når dauden alt som gjest i bringa bur,
kvi strir eg mot min lagnad
og ottefull på veike livsvon trur?*

*Dei vise veit å segja
at livet fyrst bak dauden fullgodt vert.
Men det er sårt å byta,
... eg hev mitt arme jordeliv so kjært!*

Olav Hurum døde av tuberkulose den 15. juli 1908 på Bekkelaget ved Nordstrand. Da var han 23 år gammel, og han ble gravlagt der like stille som han hadde levd. Olav Midttun var én av flere som hadde vært overbevist om at Olav Hurum ville nå langt som dikter, og han og andre med ham beklaget at han døde så altfor tidlig. Flere år senere skrev Midttun om Olav Hurums ettermæle som dikter: "Bøkene hans har ikkje vore å få, ellers ville truleg somme funne glede i den fine, varme, sjelfulle, tankemykne diktinga hans." I 1952 skrev Herman Wildenvey til Midttun for omsider å oppsummere beretningen om sitt bekjentskap med Olav Hurum. Der skrev Wildenvey blant annet: "Undskyld at jeg bryr Dem med dette, men jeg vil gjerne gjøre noe vakkert, – selv om det jeg bygger på bare er et slags dvergmål for disse hendønnende knald i knollen som møtene med ham detonerte – i all beskedenhet."

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund, "Hole bygdebok bind II, Bygda og folket. Bosettingshistorie i Steinsfjerdingsgen.", utgitt av Hole kommune, 2002.
- Digitalarkivet.no (kirkebøker og folketellinger for Hole og Oslo).
- Hurum, Olav, "Skogtyngd", diktsamling, Olaf Norli forlag, Oslo, 1905.
- Hurum, Olav, "Dvergmaal", diktsamling, Olaf Norli forlag, Oslo, 1907.
- Midttun, Olav, "Herman Wildenvey og Olav Hurum", artikkel publisert i "Syn og segn" nr. 57, 1969.
- Sporve, Johannes, "Olav Hurum. Eit barndomsminne og ein lyrikar.", artikkel publisert i "Jol i Telemark", 1969.
- Wildenvey, Herman, "En lykkelig tid", biografi, Gyldendal forlag, Oslo, 1949.

FORFATTEROMTALE

Kjell E. Hurum (1970) ble født i Oslo, vokste opp på Skedsmokorset og bor nå i Oslo. Han er utdannet siviløkonom og har arbeidet innenfor finans i Norge og utlandet. Interessen for å vite mer og fortelle om dikteren Olav Hurum oppstod på bakgrunn av slektskapsbånd.

Øl og ølbrygging har i lang tid vært en meget sentral del av vår gamle bondekultur. På de aller fleste gårder her i distriktet har det i tidligere tider vært både kunnskap om og utstyr til ølbrygging. Imidlertid ser det ut til at mye av dette gikk tapt i forbindelse med industrialiseringen i løpet av andre halvdel av 1800-tallet, og at folk fra den tid i stadig større grad kjøper sitt fabrikkproduserte øl på flasker i butikken.

Foto: Bjørn Johnsen - Buskerud Fylkesfotoarkiv

*Drikkekanne i tre, lagget, malt m/dekor.
Tydelig restaurert i nyere tid. Det er også satt i en skrue av metall i underkant av lokket for å feste lokkgrepet.
Kannen skal ha tilhørt lensmann Christiansen, Hønefoss.*

Noe er i gjære...

– Litt om øl og ølbrygging i eldre tid

Preben L. Johannessen

Det er svært få kilder i vår lokalhistoriske litteratur som forteller i detalj om hvem som her i området produserte sitt øl, hvordan fremgangsmåten var, hvilke ritualer og drikkeskikker som var utbredt og hvilke drikkekar man brukte i den sammenheng. Jeg vil i det følgende si litt om fremgangsmåten for ølbrygging i det gamle bondesamfunnet i mer generelle vendinger – men sikkert er det at det ble produsert og drikket øl her i Hole og Ringerike på lik linje med i det øvrige østlandsområdet. Jeg understreker at det jeg skriver i

denne artikkelen er relativt kortfattet og generelt, og at det helt sikkert kan ha forekommet andre ord, uttrykk og fremgangsmåter på de forskjellige gårdene og til forskjellige tider her i distriktet.

Vikingtiden

I gammelnorsk tid kjente nordmennene til både øl, mjød og vin. Kulturkontakt med andre europeiske land i løpet av vikingtiden resulterte bl.a. i at vin ble kjent her hjemme, og sagaene forteller at det ble skjenket vin flere steder her i landet fra 900-tallet. Og utover i middelalderen vet vi at da bispene dro

rundt på visitas med sitt store følge, skulle de ha rikelig med alkohollholdige drikkevarer, deriblant også vin. Slik var det høyst sannsynlig da biskop Jens Nilssøn besøkte Hole og Ringerike i september 1594.

Mjød har nok spilt en større rolle enn vin som festdrikk her i landet. Mjød er en drikk som er laget på basis av honning, og den er derfor karakterisert ved den søtlige honningsmaken. Tidligere la man rester av bikaker i vann et par dager og lot det gjære til en mild og berusende drikk. I dag kan man lage

mjød ved å oppløse omkring 3,5 kg honning i ca. 7 liter vann under omrøring. Litt salt og sitronskall, eventuelt andre urter, kan brukes i tillegg. En porsjon gjær tilsettes mens temperaturen holdes på litt under 30 grader – og etter at gjæringen er ferdig, har du omtrent vikingenes mjød. Mjød er nevnt i både Eddadiktene og i sagaene, og Snorre lar jo også kong Fjolne rett og slett drukne i et mjødkar.

Men for det brede lag av befolkningen har verken vin eller mjød neppe spilt noen stor rolle i fest- og høytidssammenheng. Og enda mindre i hverdagen. Her i Norden var det nok ølet som ble hoveddrikken til fest- og høytidsstunder. Det er derimot tvilsomt om det spilte noen større rolle i bøndernes daglige kosthold. I Snorres kongesagaer kan vi lese om at hos Sigurd Syr – småkongen i Hole og stefar til Olav den Hellige – ble det annenhver dag servert fisk og melk og annenhver dag kjøtt og øl. Men dette var hos de mer velstående i samfunnet. Den daglige drikk har nok vært melk, surmelk eller en slags blanding av surmelk og vann som de fleste steder ble kalt for bleng eller blande.

Men til fest ble det – da som nå – drukket både mye og sterkt øl. Det kunne virkelig gå for seg, og slåsskamp og drap var man slett ikke ukjent med. Da var det også på sin plass med litt lærdom om oppførsel og i Håvamål, boken som forteller om skikk og bruk i tidlig middelalder, kan man lese om at når ølet går inn går vettet ut. Men trøsten er at hver som drakk får sitt vett igjen... Og et annet fyndord fra Håvamål lyder: ”Bedre bør har ingen enn mye mannvett. Verre niste på veien har ingen enn den som har drukket for mye”, hvilket neppe kan benektes...

Ølbrygging

Øl er brygget av korn, og korn har vært relativt lett tilgjengelig her på de brede flatbygdene omkring Tyrifjorden. Forskjellige sorter kan brukes, men det beste og mest vanlige var bygg. Opp gjennom middelalderen var det også vanlig å bruke rug. Sammen med vann, gjær og humle omdannes kornet til øl.

En stor og vesentlig forskjell på dagens øl og tidligere tiders øl er at dagens øl er tilsatt kullsyre, noe øl i det gamle bondesamfunnet ikke var. Derfor kan øl

Stor øltrøys.

brygget på gamlemåten oppleves som ”flatt” og ”dødt” av moderne mennesker. Et annet forhold er at dagens norskproduserte øl stort sett er undergjæret, mens tidligere tiders øl var overgjæret. At ølet var overgjæret betydde bl.a. at ølet gjæret hurtig, 3-6 dager ved omkring 20 grader, gjæringen var ikke alltid så lett å kontrollere, og at gjæren til slutt samler seg oppå ølet – i motsetning til undergjæret øl, hvor gjæren synker til bunns. Overgjæret øl ferdigmodnes på fat eller kar eller tønne, det tar altså gjerne noe tid før det er ferdig til å drikkes, og dette ølet har også normalt større aroma på grunn av den varme gjæringen og særlige gjærstammer som blir brukt.

I det gamle bondesamfunnet var det i det hele tatt et viktig og høytidelig arbeid å brygge øl. Mye var det som kunne gå galt i løpet av produksjonen, og det var aldri tvil om at dårlig øl var noe som ga lav status og et elendig rykte i bygda.

Malting

Når det skulle brygges øl, var første ledd i prosessen å lage malt. Kornet ble lagt i vann to til tre dager og begynte da å spire. Spiren var passe når den ble omtrent like lang som selve kornet. Det vanlige var at de hadde kornet i noen sekker som ble lagt i en tønne med vann eller i bekken. Deretter skulle kornet tørke.

Etter at det først hadde hengt til tork i sekkene en dag eller to, ble kornet lagt til tork i en maltkarm eller rett på gulvet i et varmt rom – gjerne badstuen hvis de hadde det. Der skulle kornet ligge i et ca. to tommer tykt lag. I løpet av et par uker gjæret kornet. Nå kaltes det spirete og gjærete kornet for malt. Dette maltet måtte deretter grovmales på en kvern.

Log

Neste ledd i prosessen var at det skulle kokes einerlog. Da måtte man ut i naturen og samle einerkvister, og gjerne de med mye bær på. Disse kvistene ble kokt i vann, og den einerlogen man da fikk ble helt på karene som ølet senere i prosessen skulle fylles på.

Rostekar og meisk

De hadde også en eller to såer – hvilket er et kar eller en kjele – som ble kalt rost eller rostekar. Bryggingen begynte med at maltet ble slått opp i et kar. Så helte man varmt vann over og rørte i massen med en kjepp til det ble en tykk røre. Deretter dekket man til karet og lot det stå et par timer. Til slutt ble det slått over i bryggerpanna og kokt et kvarters tid. Denne væsken ble kalt meisk.

I bunnen av rostekaret ble det laget en slags sil ved at det ble lagt noen pinner, helst hasselkjepper eller olderkjepper eller einer, og oppå dette igjen ble det lagt et lag halm. Dette fordi tappe-

kranen i bunnen av rostekaret ikke skulle bli tettet igjen.

Så ble meisken helt over i rostekaret for å bli stående en stund og trekke. Etter en liten stund åpnet man tappekranen i bunnen av rostekaret og den væsken man da tappet ut ble kalt vørter. Ofte hadde de humle i karet som vørteret rant ned i.

Vørter

Etter dette skulle vørteret kokes. Det ble kokt både vel og lenge, gjerne inn til en fjerdepart av det opprinnelige volum. Ble ikke vørteret godt kokt, kunne det få pinlige konsekvenser når man senere skulle drikke det ferdige øl. Da kunne folk få "tuntrippa", eller sagt på en annen måte; det slo seg på magen og store mengder tarmgass ble produsert og folk måtte løpe på do. Andre steder i landet er det skrevet en rekke mid-viser om dette fenomenet, og da gjerne om naboen eller nabo-bygda eller andre man ønsket å latterliggjøre, som altså ikke var dyktige nok til å brygge øl.

Når vørteret var kokt, skulle det tilsettes gjær, som ofte ble kalt kveik eller jester. Denne delen av produksjonen foregikk i et kar som ble kalt gil eller gilsåen. Fra nå av ble væsken kalt øl. Det var også vanlig å tilsette noe sukker i vørteret, og da gjerne brunt sukker i form av kandis.

Ølet ble tildekket med et klede. Etter tre til fire dager ble ølet fylt på kagger eller tønner hvor det skulle stå og godgjøre seg en stund, gjerne et par uker. Når ølet var ferdig i gilsåen skulle det skakes opp, kalt oppskoka. Dette måtte gjøres i riktig tid, ikke for sent for ølet skulle gå litt på kaggene også. Var ølet helt utgått, altså gjæret ferdig, før det ble øst opp i kaggene,

Foto: Bjørn Johnsen - Buskerud Fylkesforbærkv

Ølbolle, innvendig merket A.D. 1861, på undersiden merket BKD.

hadde ølet vondt for å bli klart og det kunne lett bli dovent. Men hvis Gud ville, og det ville han jo som oftest, så hadde man sitt gode øl klart til å drikkes.

Sluttord

Når man først brygger øl, ble det gjerne brygget noen tønner, som i praksis kanskje kunne være et par hundre liter. Den mengde øl man til slutt fikk var avhengig av hvilken mengde malt man i utgangspunktet brukte. Normalt fikk man nærmere 200 liter øl av en tønne malt. Og øl ble brygget flere ganger i året, bl.a. til jul, til større selskapseligheter som konfirmasjon og bryllup. Og ordet barsel kommer av "barns øl", altså øl i forbindelse med barnefødsler. Det var i det hele tatt nesten en kontinuerlig prosess å brygge øl. I forbindelse med ølbrygging var det en større mengde ritualer man som

brygger så absolutt burde følge. Det var "regler" for alt mulig; når på døgnnet man burde sette i gang, hva man kunne si, eller ikke si, i de forskjellige arbeidsprosessene, hva man skulle kjenne etter i forbindelse med de forskjellige prøvesmakingene under ølbryggingprosessen, vernesymboler som ble risset inn i de forskjellige drikkekarene, forskjellige logiske og ulogiske hygienetiltak, hvordan man skulle tørke og oppbevare gjær til neste ølbrygging og ikke minst hva man måtte gjøre under ølbryggingen for å hindre slåssing og drap på neste fest.

Det vil i denne artikkelen føre for langt å komme inn på all gammel folketro i forbindelse med ølbrygging, så det får vente til en senere anledning. Men det er et spennende aspekt som er vel verd en liten undersøkelse.

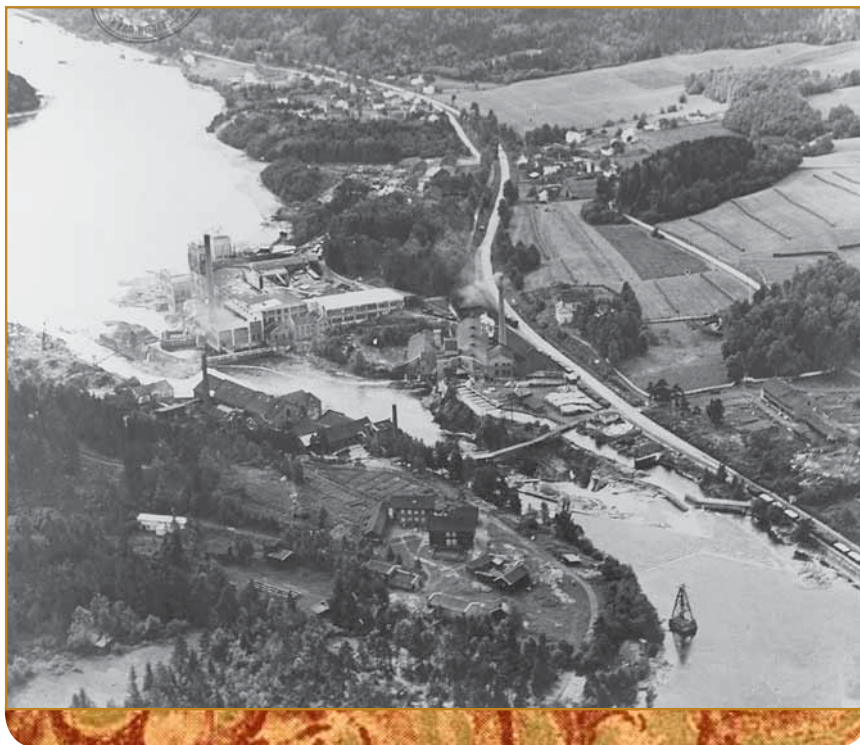
KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Heftet Ringerike. 1985.
- Håvamål.
- Riddervold, Astrid 1997: Drikkeskikker. Nordmenns drikkevaner gjennom 1000 år. Oslo.
- Sturlason, Snorre 1997: Norges kongesagaer. Oslo.
- Visted, Kristofer og Stigum, Hilmar 1971: Vår gamle bondekultur. Bd. 2. Oslo.
- Wikipedia.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen (f. 1957) er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om en rekke kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

Høsten 2006 jubilerer arbeiderforeningen ved Follum Fabrikker for det arbeiderfelleskapet de har hatt fra 1906 til i dag. Et samhold for bedre lønns- og arbeidsvilkår, miljø, omsorg og sikring av en arbeidsplass som står helt sentralt i Ringerikssamfunnet.

Follumanlegget sett fra nord ca 1930. På venstre siden av elva, Hofs Brug og på høyre side Hofsfos og Follum. Arbeiderboligene var eid og leid ut av fabrikkene.

Follum Brugs Arbeiderforening

100 år

Per Kveseth

Follum Træsliberi

Actieselskabet Follum Træsliberi ble stiftet 18. mars 1873. Formålet med selskapet var "...paa fordelagtigste Maade at tilvirke Papirmasse og muligens Pap af Træ og, i Tilfelde af at det skulde vise seg lønnende, ogsaa af andre Vegetabilier".

I 1875 startet prøvedriften, og det første driftsåret var det 27 arbeidere ansatt på Follum og produksjonen var på 500 tonn våtmasse.

Høsten 1915 besluttet ekstraordinær generalforsamling å oppføre en papirfabrikk. 1. verdenskrig forsinket byggingen, men sommeren 1920 var Follums første papirmaskin på plass (PM1).

Spesielt for Follum var det også at man samtidig med bygging av fabrikkene satte opp arbeiderboliger. Dermed ble forholdene til de ansatte lagt til rette fra første dag.

Ingen spurte en sønn av en Follumarbeider hva han skulle bli når han ble stor. Det var opplagt, han skulle begynne ved Follum

Follumsamfunnet er et lite samfunn for seg selv med opprinnelse i gamle paternalistiske forhold som utviklet seg omkring bedriften og er knyttet til den med uløselige bånd. Samhørigheten mellom bedriften og dem som har sitt levebrød der, var kanskje sterkere i gamle dager, da arbeidere og funksjonærer bodde i nærheten av fabrikkene og ikke i et større område slik moderne kommunikasjoner gir muligheter for.

Det største arbeidertall ved århundreskiftet var ca 100, og mange av arbeiderne var sønner av arbeidere ved Follum og bodde hjemme. Det var altså ikke så mange familiene. De fleste bod-

de i fabrikkens 3 arbeiderboliger som hver rommet 12 leiligheter. En leilighet besto av et værelse på ca 20 kvm og et kjøkken ca 14 kvm. Senere ble 2 eller 3 av disse leilighetene slått sammen til én. I blant rommet en leilighet en familie med mer enn ti barn.

Foruten arbeiderboligene var det bestyrerbolig, boliger for formenn og et par andre hus i tilknytning til fabrikkene. Alt i alt var det et par hundre mennesker som hadde arbeidstid og fritid knyttet til Follum Træsliberi rundt 1900.

Peder Mester

Sliperimester Peder Pedersen, 1860-1944, begynte som arbeider ved Follum 16 år gammel. Han hadde ord på seg for å være "Follums levende historie", og når talen gikk om gamle

Sliperimester Peder Pedersen, ofte kalt Peder Mester.

Musikkorpset ved Follum før 1905. Se unionsflagget. Til høyre: disponent Johannes Grøndahl.

dager på Follum, var det han som steg fram sammen med sjefen selv, Olaves Grøndahl. Hver på sitt vis var de to grunnleggere og bærere av Follum-tradisjonen med gjensidig respekt og tillit.

Peder Mester hadde ingen teoretisk utdanning, men han hadde et teknisk instinkt hvor alt føyde seg enkelt og naturlig sammen. Han behøvde ikke tegninger eller arbeidsbeskrivelser, hadde han én gang sett en innretning, sto den prentet i hans hukommelse. Kom Chr. Langaard kjørende og hadde bruk for en mekaniker, spurte han: "Hvor er Peder?"

Også som historieforteller var Peder Mester berømt. Historiene hans gjentok seg nesten aldri, han hadde et rikt oppkomme. Han hadde fantasi og fortellerglede, og han følte seg knyttet til Follum. Det er flere som kunne nevnes i Follums historie. Navn som Andreas Jensen Tviberg, Thorvald Bakka, Ingvald Album, Torvald Grøtnæs, Olaf Solli, Ole Sæther, Gilmar Hverven, Olav Iversen, Reinholdt Hansen og mange flere.

Forsamlingslokale

I 1891 ble det bygd forsamlingslokale ved Follum Brug. Styreprotokollen

forteller: "Herr Grøndahl anmodet om bemyndigelse til å oppføre et hus til forsamlingslokale for arbeiderne, hvis kostende han anslo til å ville andra til ca. kr. 3 500,00 med fornødent inventarium. Man ga sitt bifall til bygningens oppførelse, dog under det uttrykkelige forbehold, at den ved fremtidig bruk kun må være tilgjengelig for arbeiderne ved Follum Træsliberi og deres nærmeste husstand."

Huset ble bygd og ble til stor glede og nytte for arbeiderne. Siden ble det flyttet til annen etasje i det nye forsamlings- og festlokalet som ble oppført samtidig med de store forandringene og nybygningene rundt første verdenskrig.

Pensjonsfond

Det paternalistiske synet på arbeiderne kom til uttrykk når de ble syke eller gamle. I forbindelse med behandlingen av regnskapet for 1893 ble det satt av 5 000,- kroner "til grunnleggelse av et pensjonsfond for verdige trengende av sliperiets arbeidere, der på grunn av alder eller sykkelighet er blitt udyktige til arbeid". Det ble uttalt at det bare var en begynnelse, at det fremover skulle avsettes nye beløp, og at det straks skulle utarbeides lover og bestemmelser for pensjonsfondets

forvaltning og benyttelse. Dette ble gjort, men allerede da var man klar over at det etter loven av 1894 "...påhviler bedriften plikt til å utrede et ikke ubetydelig årlig bidrag til ulykkesforsikring for sine arbeidere". En lov som i tilfelle livsvarig arbeidsudyktighet ville komme til å virke også som pensjonslov.

"Den første pensjonist" ved Follum

Den første arbeider som kan sees å være pensjonert, er Iver Hansen. Han ble, i 1899 etter 25 års "dyktig, pålitelig og trofast arbeid" i bedriftens tjeneste, bevilget en årlig pensjon av 300,- kroner hvilket svarte til en halv årslønn. Det ble normen for de arbeidere som fremover ble bevilget pensjon.

Follum hadde, som det var vanlig ved de større bedrifter, sin egen sykekasse med bedriftslege. Arbeiderne betalte 20 øre uken i premie og fikk 1 krone dagen i sykepenger. Da tvungen sykeforsikring ble innført ved lov i 1909, var det spart opp en større sum. Follum tilbød seg å skyte til en like stor del som fond for en pensjonsordning, men arbeiderne stemte for utdeling av beløpet.

Arbeidsstokken ved Follum. Mange av disse hadde tillitsverv i Follum Bruks Arbeiderforening. 1.rekke fra venstre: Anders Eriksen, Anders Lehne, Andreas Tviberg, Peder Pedersen, Andreas Haugen, Andreas Edvardsen, Martin Østby, Martin Pedersen, Kristen Enga. 2. rekke: Johannes Grøndahl, Torvald Grøtnes, Ole Madsen, Kristian Torvaldsen, Karl Frydenlund, Martin Nilsen, Edvard Gomnes, Lars Torvaldsen, Gudbrand Bårnås, Edvard Grøtnes, Anders Gulbrandsen. 3. rekke: Gustav Skogstrøm, Syver Andersen, Reinholt Hansen, Hans Simensen, Ole Sæther, Olaves Iversen, Tønjum, Trygve Jensen, Halvard Åsland, Ole Kihle. Johannes Grøndahl var disponent ved Follum fra 1905 til 1909.

Andreas Jensen Tviberg f. 1865, en aktiv organisasjonsmann og politiker.

Politikk, avhold og religion

Blant arbeiderne gjorde en voksende interesse for foredrag og underholdning seg gjeldende. Et åndelig overskudd som senere skulle få utløsning i fagbevegelsen, idretten og organisasjonsarbeidet. Avholdssaken og arbeiderakademiene tok sikte på å høyne det moralske og åndelige nivået.

Sammen om framtida

”Jeg tror det var i 1903 at noen av oss ville stifte en såkalt fagforening. Vi fikk mange medlemmer. De færreste forsto seg på samhold. I foreningen var alle slags folk, ikke bare fra brukene omkring Hønefoss, men også fra omlandet. Foreningen kom til å bestå av skreddere og skomakere, anleggsarbeidere og landarbeidere. Noe faglig arbeid kunne vi ikke få til, men vi forsøkte med politikken så godt vi kunne. Vi fikk noen mann inn i herredsstyret

o.1. Vi fant det absolutt nødvendig å stifte en fagforening ved hvert bruk.” En av stifterne og den første formannen i Follum Bruks Arbeiderforening, Andreas Jensen Tviberg, forteller om de første grunnleggende årene i foreningen i et intervju med professor Edvard Bull på 1940-tallet.

”Så kom vår bekjente Hans Berntsen og holdt foredrag i Hønefoss. Jeg fikk til slutt en stue av en av kameratene, så kom Berntsen der. Det møtte opp arbeidere fra Follum Brug og Hofsfos Brug og hørte på foredraget. Jeg hadde belavet meg på to lister, en til hvert bruk, så der kunne bli stiftet to foreninger om det var mulig. Joda - det gikk fint, det. Jeg fikk mange kamerater på begge listene. Nu var det bare å beramme medlemsmøte og konstituere foreningene. Jeg ble nok selvskreven formann, jeg, fordi jeg hadde begynt å rote med dette her.

Fagforening ved Follum Brug? – nei aldri i verden!

Kameratene var engstelige - de kunne jo få sparken straks ingeniøren fikk vite om det. De som bodde i brugets boliger, måtte antagelig ut derfra. Jeg arbeidet et par år før jeg våget meg til å ta skrittet helt ut. Arbeiderne på bruget mente det var aldeles nytteløst å begynne, det går så ikke allikevel. Andre steder kan det være mulig at det kan gå, men ikke ved Follum Brug – nei aldri i verden! Jeg noterte foreløpig 30 nattarbeidere og en del dagarbeidere. Foreningen var dermed arbeidsdyktig og forhandlingsprotokollen viser 21. oktober 1906 som stiftelsesdag og innmelding i Norsk Papirindustriforbund 1. april 1914.

Revolusjon og uhyggelige tider

Nå ble det liv og røre over bruket. Det kom sikkert til å bli revolusjon - og uhyggelige tider. Sliperimesteren især var flink til å puste til ilden. En kveld med mange av de gamle arbeiderne omkring seg sa han: "Når Tviberg samler hele flokken og går ned i bruket og slår i stykker alle maskinene og ellers gjør all den ugagn de kan hitte på, da blir det nok moro her". De gamle svarte: "Her har vært fred og ro inntil denne Tviberg kom; han burde sannelig kjeppjages, jo før jo bedre." Ja, derom var de enige.

En av de organiserte kamerater hadde nok stått og hørt på denne samtalen og berettet videre til meg, så sliperimesteren skulle nok ikke dø i synden.

Husmannsånd og religiøs skremsel

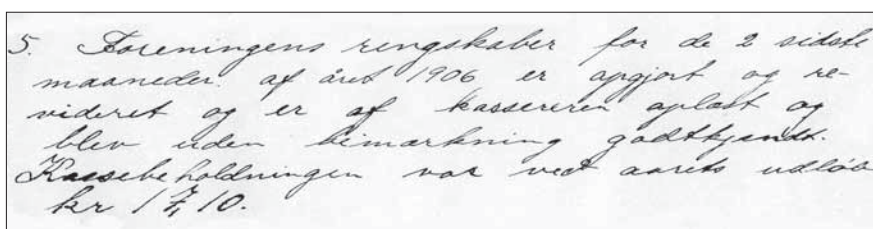
De gamle arbeiderne ved bruket var sikkert etterkommere av den gamle husmannsstand, så redde og så ydmyke så det var nesten synd på dem. En av de gamle sa til meg en dag at det som du driver med, det er «dyret» det. "Er det det?" spurte jeg. "Jo, for det har horn i pannen." "Ser du noe horn da?" spurte jeg. Nei, han så det ikke, men det var der allikevel. Mannen var religiøs og hadde antagelig fått sin viten fra Joh. åpenbaring. Et annet svar på spørsmål om medlemskap var: "Nei, det er godt å ha rent mel i posen når Han spør meg."

Oppvigleren

Jeg var betraktet overalt for å være en oppvigler. En av arbeiderne sa til meg en dag: "Dersom dere tenker å

Forretningen til Bernhard Nilsen i Hønefoss i 1904.

Stort enklere kan ikke et regnskap være. Dette er regnskapet for de to siste måneder av året 1906 for Follum Arbeiderforening.

true et så rikt selskap som disse som eier Follum bruk, da skal jeg si at dere tar feil." Jeg svarte at vi truer ikke, vi forhandler. Enda en gammel arbeider mente på at vi ville stjele pengene ut av lommen på arbeidsgiveren. "Vi arbeider for pengene", mente jeg.

Forbundet skrev at vi måtte komme til forhandlinger. Arbeidsgiverne ville ha en overenskomst også med de andre brug der i vassdraget. Disse brug fikk samme tariff som Follum Brug. Ikke bare det at lønnen ble pålagt, men vi fikk gå på arbeidet kl. 10 søndags kveld istedenfor som før kl. 6. Den samme lønn gjaldt også for de 4 timer fra kl. 6 til kl. 10 søndags kveld. Da nu tariffen var i orden og vedtatt i foreningen, var alle kameratene vel fornøyd. Jeg forsto nu at de satte stor pris på hva jeg hadde gjort til felles beste. Jeg fikk beskjed om at jeg skulle gå ned til Hønefoss og ta mål av meg til en dress. Dette skulle være foreningens takk. Hermed

får jeg slutte med stiftelsen av Follum bruks arbeiderforening."

Den første tariffen ved Follum

Det er ikke forbausende at Follum Brugs Arbeiderforenings aller første store sak var lønsspørsmålet. Sammen med arbeiderforeningene ved Hofs Brug og Hofsfos Brug utarbeidet de allerede i stiftelsesåret distriktets første fellestariff og den 15. april 1907 stilte Follum Brugs Arbeiderforening sine krav til Follums ledelse med forslag om en lønnstariff.

Det ble foranledningen til at Follum Fabrikker meldte seg inn i Norsk Arbeidsgiverforening.

De første tariffene i papirindustrien var sluttet direkte med bedriftene og hadde forskjellig utløpstid. Noen større arbeidskonflikt oppsto derfor ikke før i 1907. Den var ikke en landsomfattende konflikt, og Follum var ikke innblandet. Den første konfliktstans ved Follum kom i 1911, da Norsk Arbeidsgiverforening i en konflikt ved

bergverkene erklærte sympatilockout i papirindustrien. 61 bedrifter var trukket inn. Konflikten varte fra 8. juli til 23. august.

1. mai, fanesak, bibliotek og utdanning

Perioden fra 1907 til 1911 var en stille tid som ga muligheter til mye indre foreningsarbeid. Deltakelse i 1. mai-demonstrasjonen ble viet stor oppmerksomhet. Meningene var delte, men debattene saklige om enn lange og hissige. Medlemmene var til å begynne med skeptiske til de radikale strømningene i tiden og den samfunnsorden som sosialismen agiterte for. Resultatet ble at foreningen deltok og at den alltid siden har vært sentral i feiringen av 1. mai på Ringerike. I denne forbindelsen var det også naturlig å drøfte og etter hvert kreve fri på denne dagen.

Anskaffelse av egen fane var tema i møte etter møte fra starten, men økonomien var for dårlig. I 1910 ble beslutningen tatt og fanen kunne innvies samme året. Det er ved denne anledningen verdt å minnes de vanskeligheter som foreningen hadde i 1906 og 1907 da man skulle skaffe sin første fane. Øre på øre ble møysommelig spart sammen, man var på utkikk etter en brukt fane som kanskje kunne syes om litt og man forespurte alle tenkelige instanser som kunne hjelpe til. Og da fanen endelig kunne overleveres, registrerte man til da det stolteste øyeblikk i foreningens korte liv. Det ble innkjøpt en del bøker, særlig sosialistisk litteratur, og opprettet bibliotek. Foreningen var svært opptatt av at medlemmene skulle perfektjonere seg i organisasjonsarbeid, utvide

sine samfunnskunnskaper og få kjennskap til arbeiderbevegelsens historie. Mye av dette arbeidet kan vi spore tilbake til Andreas Jensen Tviberg. I 1910 fikk han styret til å foreslå "...at man paa hvert medlemsmøte inden medlemmerne efter tur holder et ikke altfor langt foredrag over et emne, som enten vedkommende selv vælger eller faar meddelt av foreningen". Dette ble vedtatt og Tviberg holdt selv første foredraget. Hele fem av medlemmene meldte seg som talere, blant annet kunne Ole Olsen fortelle om "Gatelivet i Paris".

Det ble også anbefalt medlemmene å ta kurs ved Norsk Korrespondanskole for "... å erverve seg kunnskaper. Selvstudium hjemme", og Norderhov arbeiderparti, som foreningen da var blitt medlem i, oppfordret foreningen sammen med Hofsfos "... at faa et møte i stand og der drøfte spørsmålet om opprettelse av en politisk aftenskole ved Follum". Om planene ble noe av er uvisst.

Svak økonomi

Økonomien var den største begrensningen for all foreningsaktivitet. Foreningen mottok en rekke forespørsler om støtte til langvarig syke arbeidskamerater. Fra Steinkjer i nord til Haugesund i sør strømmet bønnbrevene inn. Det er ikke få tragedier en kan lese mellom linjene. Her får man kanskje det beste inntrykket av et samfunn uten sosialt sikkerhetsnett og en arbeidsgiverstand helt uten nåde og omsyn for sine arbeidere. "Andragende om hjelp til at betale sit kontingentrestanse. Andragende begrundes med at der har været, og fremdeles er sygdom i huset. Det andragne beløp kr. 3,00 blev enstemmig bevilget."

... noen kroner til jul

Det kjøpes stadig inn ting til utlodning for å bedre økonomien. I 1921 er foreningskassa tom og det vedtas en ekstrakontingent på kr. 5,00. Likevel kunne man litt senere på året etter forslag fra Andreas Eriksen vedta et lån av foreningens kasse til de av foreningens medlemmer som ikke kunne klare streiken lenger. "Like før jul 1921 behandlet styret spørsmålet om på hvilken måte man kunne skaffe foreningens arbeidsløse medlemmer noen kroner til jul. Der blev besluttet at foreningen skal betale arbeidsledighedsmerkerne for de arbeidsløse. Der blev bestemt at ingen skal saa længe der er arbeidsløse, arbeide overtid paa tomten". På nyåret kunne man sette opp regnskap over 417 kroner som ble fordelt mellom 6 av foreningens arbeidsløse medlemmer. Selvfølgelig var pengeverdien en helt annen enn i dag, men foreningens regnskaper forteller likevel mye. Kassebeholdningen i stiftelsesåret 1906 ble gjort opp med kr. 17,10.

Arbeidsledighets- og sykekasse

Først i 1918 kommer det forslag fra forbundet om opprettelse av obligatorisk arbeidsledighetskasse og i 1922 foreslår arbeiderutvalget opprettelse av en sykekasse i stedet for listesystemet som da var i bruk: "Kontingenten sættes til 2 kr, herav gaar det til sykekassen 25 øre. Det blev bestemt at sykekassens penger skulde sættes ind i Ringerikes sparebank." Arbeiderbevegelsens pubertet var over – paternalismens "nestekjærlighet" og veldedighet var avløst av solidaritet.

Foreningsliv rundt år 2000

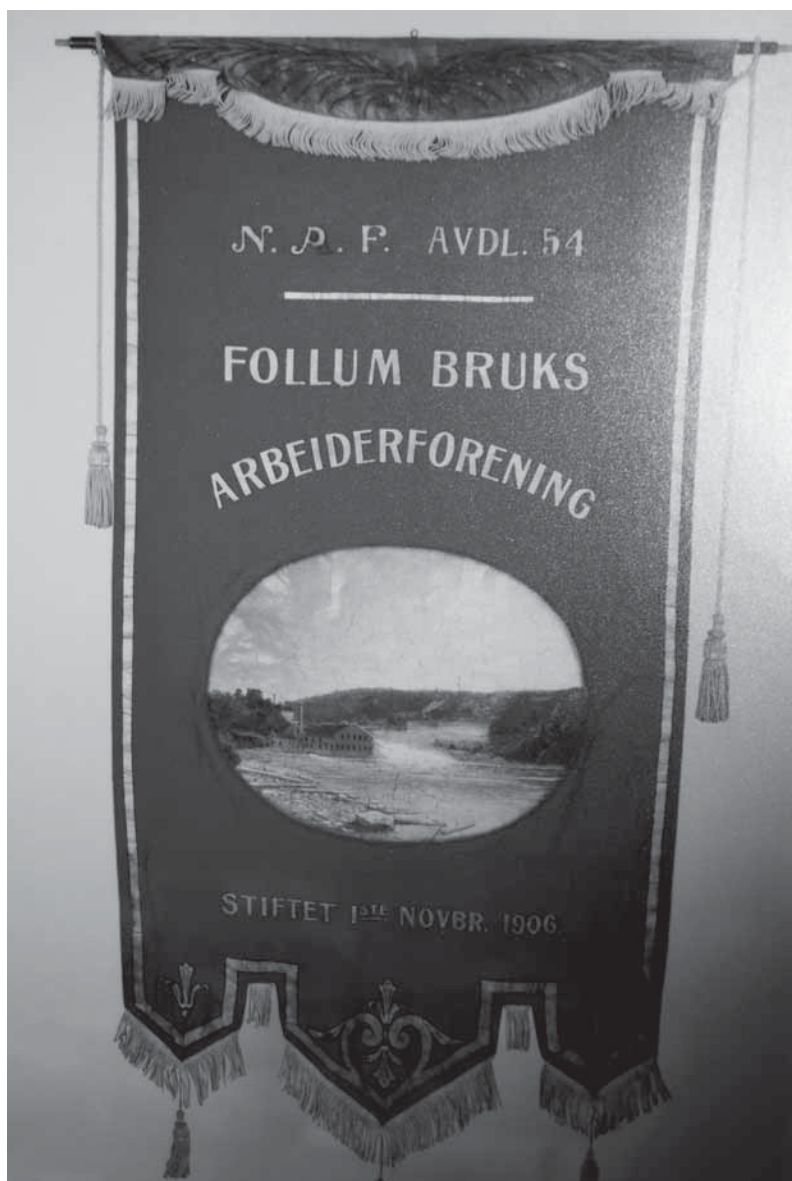
Foreningsarbeidet rundt tusenårsskiftet var preget av en rekke prosjekter som alle tok sikte på en bedring og sikring av Follum som en del av Norske Skog. Arbeiderforeningen på Follum har alltid vært opptatt av å bidra til en positiv utvikling for bedriften og menneskene som arbeidet der.

Utviklingsprosjektet "Follum mot år 2000" var ment å skulle representere en stor satsning på utvikling av ledelse, personal og organisasjon. 1. januar år 2000 var den dato da Follum skulle kunne si seg ferdig med denne gjennomgripende omstillingsprosessen som skulle sikre bedriftens eksistens og mange verdifulle arbeidsplasser inn i det nye årtusen.

4. Spørsmålet om at stoppe fabrikken kl 3 den 1 mai og at lade den bli staaende til kl 6 neste morgen endte med at dagsskiftet blev erue om at holde den gaar det til kl 6 den 1 mai men nat-skiftet blev erue om at lade den staa fra kl 6 aften til kl 6 morgen.

Allerede i 1907 begynte Follum Arbeiderforening å arbeide for fridag 1. mai.

Ny fane og nytt banner. Den 1. mai 1948 innviet foreningen sin nye fane som ble tatt i bruk ved demonstrasjonen samme dag, og i 1964 fikk foreningen nytt banner med det samme motivet som den gamle fanen, tegnet av Harald Hauge. Banneret ble innviet ved en høytidelighet 1964 i forbindelse med utdelingen av Forbundets gullnål til noen av medlemmene.

Det ble i 2001 satt i gang flere viktige prosjekter for bedriftsutvikling i samarbeid mellom bedriften og de tillitsvalgte. Noe av det mest positive som skjedde i 2001, var beslutningen om at Follum skulle bli spesialpapirfabrikken i Norske Skog.

Årbogen og den neste papirmaskinen i Norge

Arbeiderforeningens styre viste til spørsmålet om hvor i Norge selskapets første returpapirfabrikk skulle ligge. Foreningen mener at dette måtte legges til Follum og knyttes til Årbogen-prosjektet.

Målsettingen var å utvikle et verdiskapende samarbeid hvor de ansatte og ledelsen deltok i gjennomføringen av omstillingsprosessen.

De ansatte er bedriftens viktigste ressurs, og det er de som arbeider på Follum som skulle få dette prosjektet i havn. Slagordet var: *Det er bare Follum som kan forandre Follum.*

Men alt for mye tyder på at strategene i Norske Skog allerede tidlig planla å nedlegge både Follum og Union, selge kraftstasjonene og ta ut all kapitalen. Som vi vet, ble både alle Follums skogeiendommer og kraftstasjoner solgt, og Union ble nedlagt. I disse planene inngikk også nedleggelse av Soknabruket. I dag kan vi slå fast at Follum er fredet – men bare midlertidig.

Samspill

Det må nå skapes trygghet rundt treforedlingsindustrien slik at det kan satses framtidrettet. Lærdommen av industri-dramaet rundt Union i Skien, og usikkerheten om den videre skjebne til Norske Skogs øvrige fabrikker i Norge, viser at det er nødvendig med et samspill mellom eiere, fagbevegelsen og politiske myndigheter. Dette gjelder også for andre deler av vår industri. I en globalisert økonomi må de ulike aktører i Norge stå sammen for å sikre arbeidsplasser og verdiskaping i Norge.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Kveseth, P. 2006: ” Samholdstanken selv er grunnpilaren”. Follum Bruks Arbeiderforening 1906 - 2006.
- Alle fotoer og faksimiler: Follum Bruks Arbeiderforenings foto- og klipparkiv, Norske Skog Follum foto- og klipparkiv.

FORFATTEROMTALE

Per Kveseth er født i Fredrikstad (1937) og bosatt i Haug. Han har eksamen i norsk, historie og kunsthistorie fra UiO og har undervist i disse fagene i videregående skole på Ringerike i ca 30 år. Per Kveseth har arbeidet som journalist, redaktør i ukeavis og forfattet en rekke bøker i historiesjanger, bl.a. Hønefoss bys historie og Follum Brugs Arbeiderforenings 100-års historie. Videre har han studert ved Tegneskolen og Kunstakademiet i Oslo, vært privatelev hos Arne Eikeland og deltatt i både kollektivutstillinger og egne separatutstillinger. Kveseth har også hatt lederverv innen kunstorganisasjoner.

Foto: Bjørn Johnsen - Buskerud Fylkefotoarkiv

Norderhov kirkekor og orkester

Historien til kor- og orkestervirksomhet på Ringerike er relativt lite kjent, selv om vi har grunn til å tro at det har vært et rikt både kirkelig og verdslig musikkliv opp gjennom årene. Ofte har slike kulturelle aktiviteter vært organisert av frivillige lag og enkeltpersoner som sjelden har etterlatt seg skriftlig arkivmateriale. For å bøte litt på dette har Heftet Ringerike tatt inn denne artikkelen om en meget aktiv kor- og orkestervirksomhet knyttet til Norderhov kirke i årene 1927 til 1942.

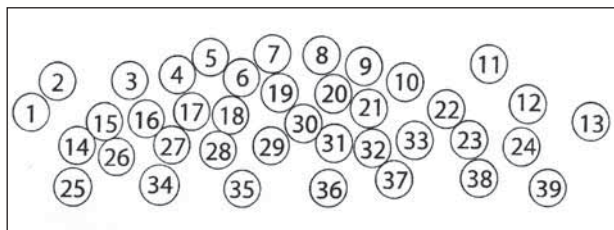
Olav Lindstad

I 1926 kom det en ny lærer til Kirkeskolen i Norderhov. Det var den 30 år gamle Leiv Knotterud fra Jaren på Hadeland. Han inngikk i den faste staben ved skolen sammen med skolebestyrer Thorvald Krogsrud, som også var kirkesanger, og Karoline Haug som hadde ansvaret for de yngste elevene. Knotterud skulle ved siden av lærerstillingen tjenestegjøre som organist i Norderhov kirke. Leiv Knotterud ble en avholdt lærer, en god organist og en dyktig leder og dirigent for kor- og orkestervirksomheten i de 16 årene han var knyttet til Kirkeskolen.

I følge referatet fra 10-års jubileet var det daværende prost Hans Smith som våren 1927 startet Norderhov kirkekor. Det var trolig også prost Smith som formelt fikk i gang Norderhov strykeorkester høsten samme år. Men det er blitt sagt at Knotterud var drivkraften bak både kor og orkester. I Knotteruds notater står det at "orkesteret ble stiftet med den foranledning å assistere koret".

Av Knotteruds notater, som dekker årene opp til 1936, går det frem at kirkekor og orkesteret gjennomførte svært mange arrangementer. Det gjel-

der først og fremst i Norderhov kirke ved høgmesser, vanlige gudstjenester og begravelser. Koret og orkesteret medvirket ellers ofte ved gudstjenester og tilstelninger i Hønefoss, i Haug og på Ask. De lengre turene gikk til Brandbu, Eggedal og Kongsberg hvor de over alt høstet stor anerkjennelse. Flere av konsertene ble sendt i NRK. Under mange av arrangementene var det utlodning til veldedige formål. Knotterud var trolig dirigent både for kor og orkester ved alle øvelser og fremføringer i de årene han virket i Norderhov.

Jubileumsfotografiet ble tatt i mars 1937. Alle daværende medlemmer av kor og orkester var til stede. Tallene i parentes viser alder i 1937. Hele ti sangere var under 20 år. Ser man på yrkespredningen er det grunn til å tro at mange politiske oppfatninger var representert. Her sto konservative og radikale side om side. De la tydeligvis bort partipolitikken og lot samspill og sangglede prege samværet. Dette er jo interessant sett på bakgrunn av de store politiske splittelser som preget samfunnet i 1930-årene.

Følgende informasjon er funnet om det enkelte medlem:

1. Arne Odden (27), bodde i Hønefoss, mekaniker.
2. Kjellaug Østgaard (38), husmor på Hverven i Norderhov
3. Johan Smith (33), Norderhov, pastor (sønn av prost Smith), senere prest på Nesodden.
4. Fritjof Wergeland (39), gårdbruker i Norderhov, g.m. Anna Wergeland.
5. Olaf Henriksen (19), bodde i Dalsbråten, jernbemann.
6. Anders Jensen (56), smed i Norderhov.
7. Knut Dørum (ca 50), bosatt i Hønefoss, frisør, meget god solist, flyttet trolig til Oslo.
8. Borger Eriksson (17), Norderhov, lærling, senere kabelmester, spilte også klarinett i Norderhavs ungdomskorps, sønn av Anna og Albert Eriksson.
9. Martin Grønvold (32), bodde ved Helgelandsmoen i Hole, skogvokter, bonde og kirketjener i Hole kirke.
10. Harald Hauge (29), bodde i Dalsbråten, Norderhov, kunstmaler.
11. Ole Frog (19), Norderhov, skoleelev, senere lensmann, bror til Sigrid Frog. Overtok organiststillingen etter Knotterud. Senere dirigent for bl a Norderhov kirkekor.
12. Otto Strøm (57), gårdbruker i Norderhov, g.m. Lilli Strøm. Han var første formann i korets styre.
13. Einar Tviberg (27), bodde på Tolpinrud, Norderhov, betjent i Ringerikes Blad.
14. Cecilie Evenstuen (19), Norderhov, hjemmeværende, senere husmor på Hadeland.
15. Anna Johnsrud (17), fra Tandbergmoen, hushjelp hos Erik Næs, Norderhov, søster til Gudrun Skjerven og Thorleif Johnsrud, senere g. m. Tor Moholt.
16. Olaug Knotterud (32), husmor, bodde på Kirkeskolen, g. m. Keiv Knotterud.
17. Anna Wergeland (37), Norderhov, husmor, kunstmaler og pianolærerinne.
18. Lilli Strøm (45), Norderhov, husmor.
19. Thorleif Johnsrud (21), Norderhov, gårdsarbeider.
20. Ingvald Skjerven (34), fjøsrøtter på Gagnum, Norderhov, bodde senere på Nærstad. Ingvald var ofte solist i koret. "En av Ringerikes beste tenorer." Hadde ingen formell musikkopplæring.
21. Karoline Haug (40), Norderhov, lærerine ved Kirkeskolen.
22. Sigrid Frog (16), hjemmeværende, senere g. m. Leif Hurum, Norderhov.
23. Bjørg Tandbergmoen (17), hjemmeværende, Norderhov, senere g. m. Aksel Bakken.
24. Ruth Lyseng (16), hushjelp hos lærer Krogsrud, senere g. m. Johannes Elvigen.
25. Anders Strande (58), gårdbruker, Norderhov.
26. Jenny Frog (33), Frøk, Norderhov, g. m. Anders Frog.
27. Gudrun Skjerven (26), Norderhov, husmor, g. m. Ingvald Skjerven.
28. Anna Hafnor (16), bodde i Snadden, Norderhov, senere g. m. Åge Stensrud.
29. Laura Buttingsrud (54), hjemmeværende på Gagnum, Norderhov.
30. Ågot Pedersen (42), Norderhov, kokke på Trøgstad tuberkulosehjem.
31. Anna Eriksson (42), Snadden, Norderhov, husmor g. m. Albert Eriksson.
32. Ragnhild Frog (19), Snadden, Norderhov, g. m. Petter Nilsen.
33. Helga Marie Frog (41), kokke på Sundvolden Hotel.
34. Erik Næs (57), Norderhov, revisor.
35. Hans Wilhelm Dopp Smith (69), Norderhov, prost.
36. Leiv Knotterud (41), Norderhov, lærer ved Kirkeskolen, organist og dirigent.
37. Kristoffer Bech (54), Tolpinrud, malermester.
38. Oddmund Røsholth (25), Norderhov, ekspeditør i Tingelstad landhandel.
39. Albert Eriksson (51), Snadden, Norderhov, håndverker, allsidig og begavet amatørmusiker.

Det finnes få opplysninger om strykeorkesteret, men ut fra jubileumsfotografiet synes det som om orkesteret har vanlig oppsetning for et strykeorkester for åtte medlemmer, dvs to førstefioliner, to annenfioliner, to bratsjer og to celloer. På fotografiet er strykerne systematisk plassert. Det går tydelig frem at prost Smith og Kristoffer Bech trakterte celloene, at Albert Eriksson spilte bratsj, og det ser ut til at Erik Næs spilte

samme instrument. Anders Strande var en god førstefiolinist, og det var trolig også Oddmund Røsholdt. De to unge fiolinistene, nr 1 Arne Odden og nr 13 Einar Tviberg, fikk ikke sitteplass ved fotograferingen, noe som kan tolkes dit hen at de foreløpig spilte annenfiolin.

I Ringerikes Blads referat fra jubileumsfesten 14. mars 1937 står det: "Norderhov kirkekor og orkester feiret

10 års jubileum med hyggelig fest på Norderhov prestegård. Prestegårdens rummelige stuer var fylt av sang- og musikkinteresserte mennesker fra Norderhov og Hønefoss. Orkesteret spilte en del numre og høstet veldig bifall." Både koret og strykeorkesteret gikk nærmest i dvale da Knotterud forlot bygda i 1942. Ole Frog overtok da som organist i Norderhov kirke, og han gjenopplivet koret noe senere.

FORFATTEROMTALE

Olav Lindstad er født i Grue (1932), oppvokst på Hverven gård i Norderhov og bor nå i Bærum. Han er landbruksutdannet. Lindstad har arbeidet med u-hjelp og var ansatt i NORAD. Han har skrevet en del lokalhistoriske artikler, bl.a. om Hvervens historie i Heftet Ringerike.

Foto: Hole kommune

Ordfører i Hole Thorleif Borgersen, 1977 - 1983.

Den 1. januar i 2007 var det gått 30 år siden Hole fikk tilbake statusen sin som egen selvstendig kommune. Helt fra Formannskapsloven trådte i kraft i 1837 og frem til storkommunen Ringerike ble til i 1964, hadde Hole kommune vært en egen og selvstendig kommunal enhet. Da Stortinget besluttet å opprette storkommunen Ringerike, mistet Hole den kommunale selvstendigheten sin. Beslutningen som Stortinget fattet møtte sterk motstand fra flertallet i Hole kommunestyre - og fra de fleste av innbyggerne i bygda.

Da Hole kommune fikk *selvstendigheten tilbake*

Per Eiliv Moi

Fra første stund etter at sentrale myndigheter hadde bestemt at storkommunen Ringerike skulle opprettes, ble det arbeidet for å få Stortinget til å gjøre om beslutningen sin med hensyn til Hole kommune.

Thorleif Borgersen har fortalt meg at i det siste kommunestyremøtet i gamle Hole kommune, fikk formannskapet et pålegg av kommunestyret om å danne en aksjonskomitee for Holes utskillelse fra storkommunen. Aksjonskomiteen ble dannet, og den ble tilsluttet en samling av lignende komiteer fra andre kommuner som var blitt sammensluttet ved tvang. Etter som årene gikk ble noen av medlemmene i aksjonskomiteen i Hole borte fra dette arbeidet. De ble imidlertid erstattet av andre som viste stor interesse for å få til en frigjøring av bygda vår. Thorleif Borgersen ble den ivrigste og mest sentrale personen i komiteen, og han ble den naturlige lederen.

Da familien min og jeg kom som innflyttere til Hole sommeren 1968, var storkommunen for lengst etablert. Alle henvendelser om kommunale saker måtte rettes til storkommunens administrasjon i Hønefoss. Vi merket fra første stund at folk i Hole var misfornøyd med en slik ordning, men de aller fleste tenkte vel at det var lite en kunne gjøre for å få endret på forholdet. For aksjonskomiteen var imidlertid en slik holdning uakseptabel. Gjennom nettverket som var etablert med komiteer i andre kommuner som var blitt sammensluttet ved tvang, drev aksjonskomiteen i Hole en vedvarende påvirkning av sentrale politikere i de fleste av de 13 årene bygda vår var en del av storkommunen Ringerike. Det mest markante lokale tiltaket var nok den folkeavstemningen som ble gjennomført i Hole 8. mai 1967, og som ga som resultat at ca. 93 % av bygdas befolkning sa nei til storkommunen.

Vinteren 1975/1976 begynte det å gå rykter om at Stortinget muligens ville ta opp noen av de mest kontroversielle sakene om kommunesammenslutninger til ny behandling i vårsemesteret 1976. Det var i løpet av denne vinteren at jeg fikk en direkte tilkobling til arbeidet med å få gjenopprettet Hole som egen kommune fordi jeg 9. desember 1975 var blitt valgt til formann i Hole Høyre. På den tiden hadde jeg ingen erfaring med kommunal politikk, men jeg var av en eller annen grunn blitt forespurt om å påta meg vervet som leder av foreningen som i 1975 var en lokalforening innen den større kommuneforeningen Ringerike Høyre. Vervet som formann i Høyres lokalforening førte til at jeg kom i god kontakt med Thorleif Borgersen. Han hadde drevet arbeidet sitt i aksjonskomiteen uten nevneverdig partipolitisk tilknytning, men nå var det blitt naturlig for ham å søke nærmere kontakt med sitt gamle parti.

Forsiden og innholdet i opprop fra aksjonskomiteen, 1976.

For å gi politikerne på Stortinget mest mulig oppdatert informasjon om folks mening i Hole, iverksatte aksjonskomiteen en underskriftskampanje i april 1976. Det ble skrevet et opprop med følgende innledning: *Ved folkeavstemningen i 1967 ga Holveværingene aksjonskomiteen fullmakt til å føre Holes frigjørings sak. Da saken nu står foran sin endelige avgjørelse – ber vi om din underskrift som en appell til Stortinget om Holes utskillelse av storkommunen. Oppropet, som ble delt ut til husstandene i bygda, hadde følgende sluttanmodning: Når du nå får besøk av listebærere, så skriv ditt navn og gi derved din støtte til et "fritt Hole."* Frivillige listebærere ble mobilisert, og de fleste husstander i bygda ble besøkt. Oppslutningen om aksjonen var imponerende, men jeg har dessverre ingen oversikt over hvor mange underskrifter som til slutt ble oversendt Stortinget.

Tidspunktet for når saken om løsrivelse fra storkommunen skulle opp til behandling i Stortinget ble etter hvert kjent. Hva utfallet av behandlingen ville bli var usikkert, og det var stor spenning i bygda vår. Derfor var det mange holveværingene å se på Stortingets publikumsgalleri om ettermiddagen den 31. mai 1976. Debatten om saken var svært kortfattet, og det ble raskt foretatt en avstemning som ga som resultat at et knapt flertall av stortingsrepresentantene ga Hole tilbake sin status som selvstendig kommune. I løpet av ettermiddagen ble nyheten om Stortingets beslutning alminnelig kjent, og det var mange flagg som gikk til topps i Hole denne fine vårvelden.

Det ble regnet med at retningslinjer for prosessen med overgang til egen kommune ville komme fra sentrale myndigheter, men aksjonskomiteen var opptatt av at holveværingene skulle være best mulig forberedt fra første stund. Derfor ble det allerede 10. juni 1976 sendt en invitasjon fra komiteen til alle lokale foreninger av politiske partier. Partiene ble invitert til å møte med sine representanter i Hole Herredshus til et felles møte torsdag den 17. juni kl.19:30. Emnene som ble foreslått drøftet var bl.a. partienes syn på samarbeid, hvordan en skulle sikre Holes interesser i forhandlingene med Ringerike, og hva partiene kunne gjøre for å forberede oppbygging av en ny kommuneadministrasjon. Resultatet av dette møtet var at det ble oppnevnt et tverrpolitisk kontaktutvalg som kunne være et bindeledd med administrasjonen i Ringerike kommune. Thorleif Borgersen ble valgt til leder av utvalget.

De politiske partienes lokalforeninger fikk en travel sommer. Vi visste at det ville bli kort tid til forberedelser til det ekstraordinære kommunestyrevalget som måtte komme i løpet av høsten. Programmer måtte skrives og vedtas av de ulike foreningene - som også måtte få frem villige og gode kandidater til å stå på de respektive partienes valglistene. I tillegg var det nødvendig å få opp foreningenes medlemstall til et nivå som ga tilstrekkelig grunnlag til å fylle plassene partiene ville få i kommunale styre, råd og utvalg. I mitt eget parti Høyre, startet denne prosessen for alvor med et åpent møte på Sundøya 22. juni. Møtelokalet vårt, restaurant

Krepser, var nesten fylt til siste plass. Folk viste en ekte interesse og entusiasme, og medlemstallet vårt økte i et omfang som var utrolig.

Ved kongelig resolusjon ble det den 23. juli 1976 bestemt at fraskillingen av Hole som egen herredskommune skulle gjennomføres fra 1. januar 1977, og at navnet på kommunen skulle være Hole. Det ble også bestemt at kommunestyret skulle ha 21 medlemmer, og at valgting skulle holdes 11. oktober 1976. I tillegg til dette inneholdt resolusjonen en rekke bestemmelser om hvordan prosessen skulle gjennomføres, og hvilken instans som skulle ha ansvaret for de ulike tiltak. Med grunnlag i resolusjonen kunne nå prosessen med å gjennomføre fradelingen begynne, og allerede 16. august 1976 fattet Ringerike formannskap et omfattende vedtak om å opprette en midlertidig administrasjon for den nye Hole kommune. Det ble daværende kontorsjef O. K. Wedum som ble sjef for den midlertidige administrasjonen. Han fikk ansvaret for administrative gjøremål i Hole både i forbindelse med kommunestyrevalget, og i den første tiden av det nye kommunestyrets funksjonstid.

Det ekstraordinære kommunestyrevalget som ble gjennomført 10. og 11. oktober 1976 ble veldig spennende. Alle de vanlige partiene stilte liste, og opptellingen av stemmene ga følgende sammensetning av kommunestyret: Arbeiderpartiet 9 representanter, Høyre 7, Senterpartiet 3, Kristelig Folkeparti 1, Sosialistisk Venstreparti 1. Venstre

Støtteaksjonen «Løsrivelse av Hole fra Ringerike».

Jeg støtter aksjonen for løsrivelse av Hole fra storkommunen Ringerike.

Hole i april 1976.

Navn:

Navn:

Skjema for støtteaksjonen "Løsrivelse av Hole fra Ringerike", april 1976.

stilte også liste, men fikk ikke nok stemmer. Det var en stor overraskelse for de fleste at Høyre oppnådde et så godt resultat som å få 30,5 % av alle avgitte stemmer. Dette innebar at Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti samlet ville få et flertall med 11 representanter, mens Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti til sammen måtte nøye seg med 10 plasser i kommunestyret.

Konstituerende møte i det nye Hole kommunestyre fant sted mandag 25. oktober 1976 klokken 1600 i Hole herredshus. Det var Fylkesmannen i Buskerud som hadde sendt ut innkallingen, og fylkesmann Olaf Watnebryn ledet møtet. Følgende saker skulle behandles:

1. Valg av formannskap bestående av 5 medlemmer.
2. Valg av ordfører.
3. Valg av varaordfører.

Ved valget av formannskap leverte Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti en fellesliste der Thorleif Borgersen, Odd Bratli, Per E. Moi og Johan Haugland var ført opp på de 4 første plassene. Listen som Det norske Arbeiderparti leverte hadde Trygve Ellingsen, Sverre Andresen, Kjell Karlsen og Erik Breili oppført på plassene fra 1 til 4. Begge listeforslag ble godkjent, og det ble stemt.

Valgoppgjøret viste at Felleslisten hadde fått 11 stemmer og Arbeiderpartiets liste 10 stemmer. Som følge av dette fikk Felleslisten 3 og Arbeiderpartiets liste 2 av de 5 representantene i formannskapet der følgende personer ble innvalgt: Thorleif Borgersen, Odd Bratli, Per E. Moi, Trygve Ellingsen, Sverre Andresen.

Ved valget på ordfører fikk Thorleif Borgersen 11 stemmer og Trygve Ellingsen 9 stemmer. En av stemmesedlene var blank. Derved var Thorleif Borgersen valgt til ordfører. Ved valget på varaordfører fikk kandidaten til Felleslisten 11 stemmer, mens de 10 andre stemmene som ble avgitt var blanke. Odd Bratli var derved valgt til varaordfører. Etter dette fratrådte fylkesmannen og den nyvalgte ordføreren Thorleif Borgersen overtok møteledelsen. Møtet ble avsluttet ved at Borgersen takket for tilliten – og Trygve Ellingsen ønsket lykke til med valget.

En travel tid fulgte for det politiske miljøet i Hole frem til årsskiftet 1976/1977. I alt ble det gjennomført ikke mindre enn 7 formannskapsmøter og 2 ordinære kommunestyremøter. De mest fremtredende sakene som ble behandlet var reglement for formannskap og kommunestyre, valg av valgkomité og skolestyre, ordførerens arbeidsordning og godtgjørelse, grunnlag for budsjettet for 1977, samt viktige ansettelsessaker med hensyn til etablering av ny administrasjon. Allerede i kommunestyremøtet 17. desember ble det bl.a. foretatt ansettelse av Torgeir Haave Bentsen som kommunens nye kontorsjef.

Det hendte nok at stemningen var anstrengt både i møtene i kommunestyret, i formannskapet, i skolestyret, og i andre råd og utvalg. Selvsagt lå ulike politiske syn til grunn for uenigheten, men det virket også inn på forholdet at synet på løsrivelsen

fra Ringerike storkommune var forskjellig blant de folkevalgte. Trygve Ellingsen var eksempelvis ordfører i storkommunen da Stortinget fattet sin beslutning om kommunedeling, og det er rimelig å anta at dette påvirket stemningen. En annen grunn til et litt anstrengt forhold kan være at noen av aktørene var svært erfarne politikere, mens andre av oss var nykommere uten politisk erfaring. I tillegg til dette kom de naturlige og vanlige problemene med å samarbeide på tvers av partigrenser.

Ellers i bygda var det god stemning og optimisme helt fra Stortinget fattet beslutningen sin 31. mai 1976. Mens Hole var en del av storkommunen følte mange at bygda ble betraktet som en utkant av de kommunale myndighetene, og fra nå av skulle det bli annerledes. Uheldige reguleringsaker, som en det nylig hadde vært i Sundvollen-området, skulle unngås, og man skulle være fritatt for spydige bemerkninger om at bygda ikke var sterk nok økonomisk. Ingen skulle heretter kunne dra i tvil at folk fra Hole hadde både evne og vilje til å styre sin egen kommune. Forventningene var store hos holeværingene, og mange i bygda vår opplevde årsskiftet og inngangen til 1977 som en høytidelig og viktig begivenhet.

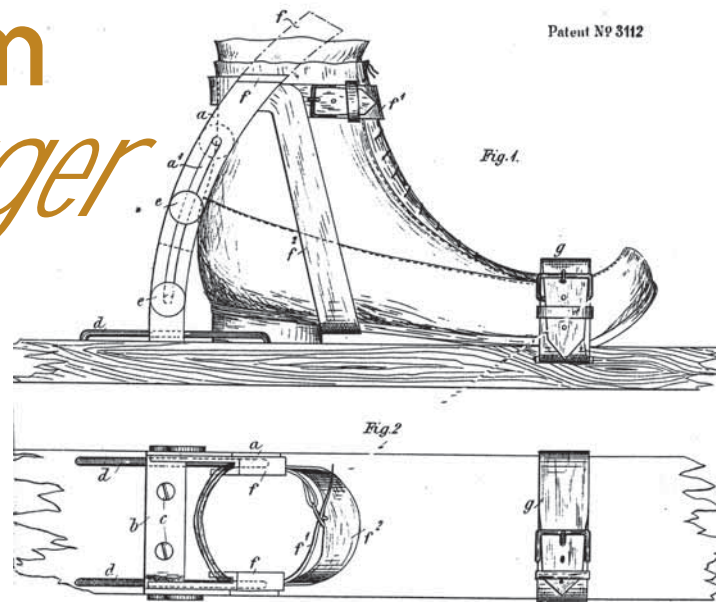
De innvalgte til Hole kommunestyre fra 1977 for perioden frem til 1979 var: Thorleif Borgersen (H), Grete Hagen (H), Jan Fredrik Hornemann (H), Sverre Koksrud (H), Bjørn Leivestad (H), Per E. Moi (H), Olav Svartdal (H), Sverre Andresen (A), Erik Breili (A), Mai-Lis Bråthen (A), Trygve Ellingsen (A), Rolf Engebretsen (A), Hans Fossum (A), Sverre Martin Hansen (A), Terje Johannessen (A), Kjell Karlsen (A), Odd Bratli (Sp), Erik Bye (Sp), Ole Anton Hafnor (Sp), Johan Haugland (Krf.), og Frank Mortensen (SV).

FORFATTEROMTALE

Per Eiliv Moi (1932) vokste opp i bygda Kvinesdal i Vest Agder. Han kom til Ringerike i 1951 da han begynte på Befallsskolen for Ingeniørvåpnet på Hvalsmoen. Senere tok han også ingeniørutdannelse samme sted, og fortsatte som ansatt i Forsvaret til ut 1965. I de neste 30 årene hadde han forskjellige stillinger i Pay & Brinck AS, AS Veidekke, og Norwegian Contractors AS. Moi bosatte seg i Steinsåsen i 1968, og han deltok aktivt i lokalpolitikken da Hole igjen skulle bli egen kommune fra 1. januar 1977. Per Eiliv Moi var med i Hole kommunestyre i 19 år, og han var bygdas ordfører i årene 1984 – 1985, og i perioden 1995 til 1999.

En oppfinnsom Hønefoss-borger

Det å få skiene til å sitte godt på foden er et gammelt problem. I 1893 fikk Petter Christoffersen fra Hønefoss godkjent sin patent. Om det ble noen produksjon av bindingen vites ikke, men patenten er sirlig beskrevet.

Patent

n° 3012.

Bekjendtgjørelse fra patentkommissionen.

Handelsborger Petter Christoffersen af Hønefos.

(Fullmægtig: Internationalt Patent-Bureau, Christiania).

Skipåbinding.

Patent i Norge fra 14de april 1893.

I sin begrunnelse heter det: "Gjensikten for denne oppfindelse er en ny anordning ved skipåbindinger, ved hvilken søges oppnået en bedre støtte for foden, der især for lengdeløbets vedkommende vil vise sig praktisk. Indretningen består hovedsagelig af en på begge sider af foden anordnet, under gangen bevægelig styreskinne, der med remme på en hensigtsmæssig måde er fastspændt til foden og vil følge denne under dens bevægelse op og ned.

Styreskinnerne består af et indre på begge sider af foden, et stykke bag ankelen anordnet buestykke a, der ved tværstykket b med skrue c er fast anbragt på selve skien. Dette således U-dannede stykke kan også ved i

samme tildannede føringer glide langs lister d d, når anordningen skal flyttes og indstilles efter de forskjellige fødder. Skinnerne a a ere forsynede med slidser a' a', i hvilke ved tappe e en indre skinne f f er bevægelig op og ned.

Den indre skinne på begge sider af foden er nu f. ex. over risten og under fodbladet gående remme f¹ og f² fastspændt til foden, der forresten som sædvanlig også har støtte i tåremmen g. Det vil forstås, at skinnen f under fodens hængslende bevægelse op og ned vil følge denne (se de punkterede linier fig. 1), og derved under gangen bibringe foden en konstant støtte til skien.

Patentkrav:

1. Ved skipåbindinger, anordningen af en til skien fastgjort ydre skinne, til hvilken en indre skinne, fastgjort til foden, er anbragt bevægelig op og ned i hensigt under fodens bevægelse at bibringe denne en konstant støtte.
2. Ved skipåbindinger som under krav 1 nævnt, den bevægelige forbindelse mellom den ydre (a) og indre (f) skinne tilveiebragt ved en i førstnævnte (a) anbragte slidse (a'), hvori tappe (e), fast anbragt til sistnævnte (f), glider, væsentlig som vist og for øiemed som beskrevet.
3. Ved skipåbindinger som under krav 1 nævnt, de ydre skinner (a) forsynet med føringslister (a), væsentlig som vist og for øiemed som beskrevet."

Blar man i en avis fra krigsårene slår det en hvor stor spalteplass bytteannonsene tok. Dette var en naturlig følge av at det var lite å få kjøpt i forretningene og folk hadde et behov for å skaffe seg det som vi i dag fritt kan skaffe oss ved å oppsøke kjøpesentra eller spesialforretninger. Kanskje var det noen i leserkretsen som kunne være med på en byttehandel til fordel for begge.

Illustrasjonen er utført av Tarald Rustad Aas.

Annonsespaltene i en lokalavis *under krigen 1940-45*

Jo Filseth

En tilfeldig valgt dag, 26. september 1944, har Ringerikes Blad seks annonser under "Byttes".

Har hjemmeavlet, fabrikkbehandlet tobakk, ø. god damesykkel med god gummi. Tlf. Røyse 70.

To sykkeldekk ønskes. Har hvit mansjettskjorte og norskavlede sigaretter. Bill. mrk. "5464".

Litt brukt vedkomfyr v. 100 kr; byttes i førpoteter. Eksp. anviser.

Norgesglass ønskes mot søm i huset. Bill. mrk "Konferanse".

Ca. 30 kg. trådstift 21/2" og 3" byttes i kålrot, førbeter eller førpoteter; maksimalpris. Bill. mrk "Grisefôr".

Skinnsko nr. 40 og beksømstøvler nr. 40 gammel vare, byttes med støvler og sko nr. 43-44. Bill. mrk. "Støvler 44".

Dette er noe av det som det lesende publikum kunne finne i avisene. I løpet av krigsårene fikk avisenes redaksjoner og forretningsavdelinger klare retningslinjer om hvordan bytteannonsene skulle

utformes med bakgrunn i rasjonering som var innført på mange varer. Derfor står det i en av de nevnte annonser "beksømstøvler nr. 40, gammel vare". Det var rasjonering på sko og støvler, derfor var det ikke tillatt å bruke nye sko eller nye støvler som byttemiddel i annonsene.

Det het i en meddelelse fra Pressedirektoratet: *Det er forbudt for privatpersoner ved annonsering av sykler, sykkelgummi, skotøy og tekstilvarer av den art som omfattes av rasjoneringsbestemmelsene, å bruke betegnelsen "NY" eller "UBRUKT" i annonsens tekst.*

I en melding til avisenes forretningsavdeling i desember 1944 fra Pressedirektoratet heter det: *Da en del aviser i den senere tid har inntatt annonser om Frukt kjøpes, Grønnsaker kjøpes og lignende, meddeles at slike annonser ikke er tillatt da frukt og grønnsaker er undergitt rasjonering. Unntatt fra forbudet om avertering av disse varer er pressfrukt av epler og pærer for levering i sekker til konserveringsfabrikker.* Det var et stort sug etter tobakk i befolkningen under krigen, noe som også

kom til uttrykk i annonsespaltene. Her var det om å gjøre for myndighetene å holde kontroll.

Følgende ble sendt til avisenes forretningsavdelinger 5/12 1944: *Da det i den seinere tid har forekommet annonser om heimeavlet tobakk i avisene, som må ansees som et forsøk på omgåelser av vårt direktiv av 26/11 1944, er det i samråd med Næringsdepartementet vedtatt nye bestemmelser herom. Bestemmelsen lyder så: Annonser om salg, kjøp og bytte av tobakkplanter, tobakkblader, stenger og stilk er tillatt. Alle andre annonser om kjøp, salg og bytte av norskavlet tobakk er forbudt.*

Noen dager senere kom følgende fra Pressedirektoratet: *Det er ikke tillatt å omgå våre direktiver av 5/12-44 om avertering av norsk tobakk ved å innta annonser om bytte eller salg av varer mot røyk, julerøyk el. lignende.*

Fra Pressedirektoratet kom i 1942 bestemmelser angående salg og byttehandel: *Aviser og tidsskrifter må ikke ta inn annonser om salg av brukte ting uten at*

den pris som forlanges er oppgitt i annonsen. Dessuten må gjenstandens eier og hans adresse oppgis til avisen. Det som her er bestemt gjelder også for bytte av brukte ting i andre gjenstander eller mot annet vederlag enn penger, f. eks. arbeid.

Bestemmelsene omfatter alle slags brukte løstøregjenstander, herunder også fartøyer. Unntatt er kunstgjenstander, antikviteter og andre ting som i første rekke har samlerinteresse..

Bestemmelsen gjelder ikke for annonser om auksjonssalg.

Ansvar for at bestemmelsen overholdes påhviler vedkommende avis eller tidsskrift.

Det presiseres at det nevnte påbud skal gjelde tilsvarende salg og bytte av levende dyr av ethvert slag. Det kan dog gjøres unntak for rariteter, så som akvariefisker, apekatter, kanarifugler og lign.

Fra februar 1942:

Uttrykk som "På grunn av omstendighetene, inntrufne omstendigheter" og lignende må heretter ikke forekomme i annonsespartene.

Fra august 1942:

Av bytteannonser tillates i fremtiden kun slike hvor både den tilbudte og den ønskede vare er klart nevnt. Uttrykk som "kom med bytteforslag" er altså ikke tillatt.

Bytteannonser hvori inngår næringsmidler av forskjellig art skal avvises.

Fra juli 1943:

På grunn av inntrufne tilfelle innskjerpes at det er forbudt å innta annonser hvor husdyr ønskes byttet med varer. Annonser som: "Kaninunger ønskes kjøpt. Samme sted ubetydelig brukt herresykkle kr. 240. Bill. mrk. NN" er heller ikke tillatt.

Når butikkene fikk inn varer, ble det

gjærne køer foran utsalgsstedene. Ikke alle hadde muligheter til å stille seg i kø, selv om husmødrene vanligvis ikke hadde arbeid utenfor hjemmet.

Fra Pressedirektoratet kom følgende melding:

Annonser fra folk om tilbud om å stå i kø, eller som skaffer folk dertil, samt annonser som søker slike, må ikke inntas.

Så måtte man heller få barn til å stå i smørkø eller andre slags køer som ledet frem til en disk der livsnødvendigheter ofte i begrenset mengde kunne kjøpes mot klipp i rasjoneringskort.

Den eldre del av befolkningen vil huske den store interesse for bærplukking under krigen. Mange kunne nok tenke seg å få noe igjen for bærplukking utover det egen husholdning trengte.

Her måtte Pressedirektoratet gripe inn i august 1944:

Det er tidligere sendt ut forbud mot å innta annonser om bær i bytte med andre varer. Dette forbud er tildels søkt omgått ved at f. eks. en annonsør har innrykket to annonser, en om at bær kan skaffes og en annonse om at kjolestoff, sko og lignende ønskes kjøpt. Det gjøres oppmerksom på at slike omgørelser ikke er tillatt.

Avisene fikk klar beskjed, ikke bare om det redaksjonelle innholdet, men også om innholdet i annonsene.

Fra august 1941:

Det forbud som er utstedt mot å omtale svingmusikk skal ikke omtales verken i tekst eller annonser.

Fra februar 1942:

Uttrykk som "Nå da vi ikke har radio lenger, må vi trøste oss med grammofoon" og lignende i avisenes tekstspalter og i annonser er ikke tillatt.

Fra juni 1942:

I noen aviser er det offentliggjort en annonse med overskriften "Prisene stiger". Slike overskrifter står i strid med de retningslinjer som er gitt om prisstabilisering. Annonser må derfor ikke bære slike overskrifter.

Fra september 1942:

Man ber om å underrette annonseavdelingen om at alle annonser fra danseinstitutter er forbudt med øyeblikkelig virkning.

Det var et behov for husvære av ulike slag under krigen. Her hadde også pressemyndighetene oppfatninger om hva som kunne tillates i annonsene.

Fra Presseabteilung til sjefen for annonseavdelingene:

Gjentatte ganger er det offentliggjort annonser med overskrifter som "Familie med barn uten tak over hodet" og "Hjemløs-siden" eller lignende. De som søker etter hus får ikke tillatelse til å gi slike opplysninger.

Også fra Presseabteilung:

En norsk avis har bragt et avertissement der en ung norsk frontkjemper klager over at han ikke kan få noe værelse, og at han er nødt til å søke etter værelse på denne måte. Avisene anmodes om ikke å ta inn slike annonser.

Og til slutt enda en meddelelse fra Presseabteilung i januar 1942:

Det er påfallende at det i den senere tid er offentliggjort en stor mengde annonser hvor det fremheves, at norske ektepar eller nordmenn vil leie værelse eller kjøpe noe. Det er allerede en gang bedt om at man skal unnlate den slags uttrykk. Derimot kan det uten betenkelighet settes at en tysk funksjonær ønsker værelse, men det er forbudt i avertissementer om værelse eller kjøp å fremheve at leieren eller kjøperen er norsk.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Hjeltnes; Guri. Bind 5 "Norge i krig".
- Ringerikes Blad. Annonsesteder 1940-45.
- Ringerikes Blads arkiv. Meddelelser og direktiver fra tyske og norske pressemyndigheter 1940-1945.

FORFATTEROMTALE

Jo Filseth er født på Ringerike (1937) med oppvekst og skolegang i Hønefoss. Han har befalskole og teknisk høyskole. Filseth arbeidet i treforedlingsindustrien (Union, Norske Skog, Follum Fabrikker) 1963 - 1997, senest som fabrikkdirektør Norske Skog Follum. Jo Filseth er leder av Venneforeningen til Ringerikes Museum.

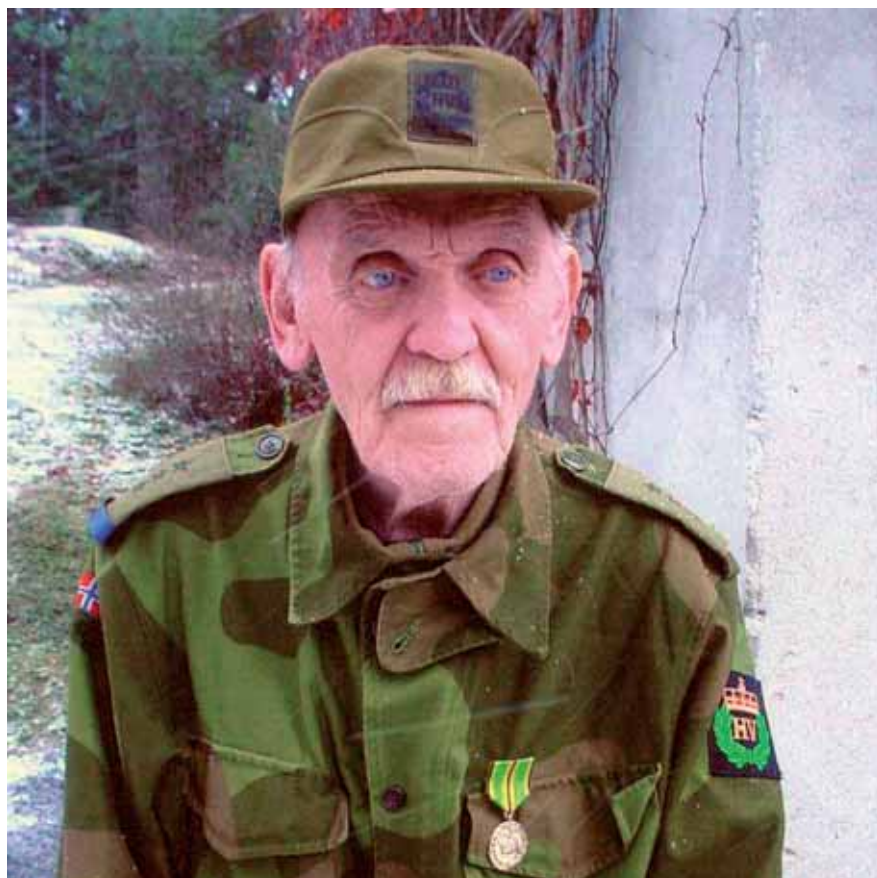

Foto: Privat

Trygve Gjerald i 2002 da han ble tildelt Heimevernets fortjenestemedalje.

Minneord om *Trygve Gjerald*

En hedersmann, som har gjort en stor innsats for lokalhistorien og Ringerikskulturen, gikk bort da Trygve Gjerald døde 8. november 2005, 86 år gammel. Med sitt store engasjement for Ringerikes ungdomslag påtok han seg i 1982 jobben som heftets forretningsfører, en jobb han gjorde samvittighetsfullt og gratis i 20 år. Han passet finanser og regnskap på en utmerket måte, og med ham som "finansminister" ble det lagt et godt grunnlag for heftets økonomi. Redaksjonen kunne etter hvert la være å bekymre seg for økonomien og i stedet bruke kreftene på å konsentrere seg om innholdet i heftet.

Trygve hadde en stor "kampsak" som medlem av redaksjonen, og det var å holde på heftets ramme på forsida. Han fikk slått tilbake alle forsøk på gi heftet ei ny forsida. Vi som tidlig på 1990-tallet kom inn som "unge"

medarbeidere i heftet og ville modernisere det, skjønnte raskt at vi måtte være forsiktige med å foreslå å endre forsidas særpreg. Vi fikk klar beskjed om hvor viktig det var å ta vare på heftets særpreg. Folk skulle kjenne igjen heftet. I ettertid gir vi ham rett i standhaftigheten hans.

Trygve hadde struktur på arbeidet sitt med heftet: Han tilrettela utsendingene av heftene til skolene og abonnentene på en god måte. Når bokhandlerne etterbestilte flere hefter, rykket han umiddelbart ut med nye forsyninger, og han passet på at pengene kom inn på bankkontoen vår slik at det var nok penger til neste utgave.

Trygve representerte Ringerike Ungdomslag i heftets redaksjon. Han var opprinnelig fra Veme hvor han tidlig ble medlem av ungdomslaget. I 1948 flyttet han til Nakkerud og var lagsfor-

mann der i flere perioder. To ganger ble han valgt som formann i Ringerike Ungdomslag. Mesteparten av arbeidskrafta si la han ned for Kooperasjonen på Veme, på kontoret til Ringerike Samvirkelag i Hønefoss og som sjef for avdelingen på Nakkerud.

Han ble med i Milorg fra 1942. Den siste krigsvinteren tilbrakte han på skauen. Ungarn-krisen i 1956 fikk ham til å melde seg frivillig til Heimevernet, og i en periode var han sjef for Tyristrand HV-område. De siste årene var han materialforvalter. Han ble tildelt Heimevernets fortjenestemedalje og diplom.

Vi takker Trygve Gjerald for den langvarige, gode og trofaste innsatsen han gjorde for Heftet Ringerike og lyser fred over hans minne.

Bjørn Knoph og Fred Harald Nilssen

Fondskonto

- Langsiktig sparing og full fleksibilitet!
- Ingen bindingstid
- Velg blant markedets beste fond
- Fondsbytte uten gebyr og skatt

SpareBank 1 Ringerike

– Lokal og personlig –

Formålet med Hftet Ringerike

er å

fremme interesse for, samle og formidle

folkeminne og lokalhistorie

med tilknytning

til Ringerike.

Pris kr. 50,-

ISBN 978-82-996833-6-4